د سرطان کودتا

د افغانستان د اوږدې بې ثباتۍ

پیلامه

لیکوال:

ډاکټر محمد حسن کاکړ

د کابل پوهنتون د تاریخ پخوانی استاد

د سرطان کودتا

د افغانستان د اوږدې بې ثباتۍ

پیلامه

لیکوال:

ډاکټر محمد حسن کاکړ

د کابل پوهنتون د تاریخ پخوانی استاد

ځانګړنې

د کتاب نوم :: د سرطان کودتا،
د افغانستان د اوږدې بې ثباتۍ پیلامه

لیکوال :: پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

خپرندوی :: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه ـ جرمني

چاپ کال :: ۱۳۸۸ل (۲۰۰۹م)

چاپ شمېر :: ۱۰۰۰ ټوکه

د خپرونو لړ :: (۱۱٦)

کمپوز :: د ټولنې اداره

ډیزاین :: ذبیح شفق

چاپ او کمپیوټرځی

اسـد دانش مطـبعه

د ځلورمې حوزې ځلور لارې. مروارید هوټل ته مخامخ.
ملي مارکېټ. کابل
Cell:0700-449298/0799-209272
www.danishpress.com

لړلیک

سرلیک	مخ
د خپرندویې ټولنې یادښت	
سریزه	۱
د سرطان له کودتاه دمخه	۵
د سرطان کودتا	۲۳
محمد ظاهر	۴۰
د سرطان د کودتا په اړه بحث	۴۴
د افغانستان لومړی کودتایي حکومت	۵۸
له وطنپالو او ولسپالو سره ټکر	۶۴
له اسلامي بنسټ پالو سره ټکر	۸۲
د نویو سیاستونو په لور هڅې، دننه په وطن کې	۹۰
د نویو سیاستونو په لور هڅې، له هېواد نه دباندې	۱۰۲
شوروي اتحاد ته سفر	۱۰۲
پاکستان ته سفر	۱۱۹
ایران او ځینو نورو هېوادونو ته سفر	۱۲۷
د امریکې متحدو دولتونو سره اړیکې	۱۳۱
د جزا قانون، په کودتا باندې کودتا او د محمد داود پای	۱۳۷
محمد داود	۱۴۸
د ځینو اثرونو لنډه پېژندنه	۱۵۵
منابع	۱۷۱

د خپرندویې ټولنې یادښت:

د محمد داود خان په اړه مهم ټکي

شهید محمد داود خان د نوي او معاصر افغانستان یو نومیالی او د بحث وړ شخصیت دی، د افغانستان د شلمې پېړۍ په تاریخ کې هغه داسې یوه مطرح څېره ده چې ډېرې ورروستې پېښې یې له شخصیت ، افکارو او هلو ځلو سره تړلې دي.

سږ کال د افغانستان کلتوري ودې ټولنې پتېیلې ده چې د هغه د ژوند کار او په ځانګړې توګه د صدارت او جمهوریت د دورو په اړه یو څېړنیز سیمینار جوړ کړي، دغه سیمینار به د هغه د زوکړې سلمې کلیزې په ویاړ جوړېږي او د سیمینار لپاره به زموږ ټولنه یو شمېر مهم آثار هم چاپوي.

د نومیالي افغان مؤرخ پوهاند ډاکتر محمد حسن کاکړ دغه اثر هم د همدغه هوډ یوه برخه ده او موږ په دې باور یو چې په دې کتاب کې د شهید محمد داود خان د شخصیت او په نوي تاریخ کې د هغه د ونډې او مسئولیت په اړه د قیقه علمي څېړنه او ارزونه شوېده.

ښاغلي استاد پوهاند کاکړ ته د اوږده عمر دعاګانې کوو، چې په خپلو تاریخي څېړنو کې، په تېره بیا د معاصر افغانستان د تاریخ ډېر نوي اړخونه راوسپړي او د یو دقیق او ملي مؤرخ په توګه یې خپلو هېوادوالو ته وړاندې کړي، د افغان ملي مؤرخ پیاوړی نوم په اوسني افغانستان کې اوس یوازې د هغوی له نوم سره تړل کېږي، خدای ج دې وکړي چې په افغانانو کې داسې نور مؤرخین هم ولرو.

په درناوی

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه

جرمني، د کولن ښار

۲۰۰۹ ع د می ۲۲ / ۱۳۸۸ ل، د غبرګولي پنځمه

ســـریـــزه

ددغـه اثـر لـومړۍ لیکـه مـې درې کالـه دمخـه بـشپړه کـړې وه، هغـه وخـت پـه دغـه فکـر وم چـې د محمـد داود کودتـا، د حفـیظ الله امـین کودتـا او د شـورویانو یرغـل پـه نامـه موضـوعګانې بـه پـه یـوه ځانګړې توک کې بیـانوم، خـو دهغـه لـومړۍ لیکنـه چـې مـې تمامـه کـړه، راتـه مالومـه شـوه، چـې لـه هغـه نـه بـه دغـسې یـو پنډ اثـر جـوړ شـي، چـې خپرېـدل بـه یـې د هـر وخـت ونیـسي او لاتـدې او بانـدې کـول او لوسـتل بـه یـې د لوسـتونکو لپـاره ګـران وي، نـو مـې هغـه پـه درې توکـو ووېـشله چـې «د سـرطان کودتـا د افغانـستان د اوږدې بـې ثبـاتۍ پیلامـه»، پـه نامـه یـې لـومړۍ او تـر هغـو دوه نورونـه کمکـۍ برخـه ده، هغـه دوه برخـې بـه یـې د ثـور کودتـا او د هغـې ژورې پـایلې پـه نامـه او د افغـان - شـوروي جګـړې پـه نامـه لـه دې وروسته یو په بل پسې خپرې شي.

دغـه لیکنـه د افغانـستان د نـږدې تېـرې پـه اړه د تـاریخ یـو اثـر دی، خـو د نـږدې تېـرې تـاریخ لیکـل چـې زمـوږ د خپـل مهـال پېښې هـم پـه کـې راځـي، ګـران وي. د هغـې پـه اړه دفتـري یـا رسـمي پـاڼې یـاني هغـه پـاڼې چـې د پېښو پـه اړه وي او د لومړنیـو سـرچینو پـه نامـه یـاد ېږي یانـه وي، یـا ډېـرې کمـې وي، خـو د هغـه وخـت د نـورو کـسانو لیکنـې چـې ددویمـې سـرچینې یـا دویمـې منبـع پـه نامـه یـادېږي ډېـرې دي؛ لکـه چـې د محمـد داود د ولسمـشرۍ پـه اړه ښایـسته ډېـرې دي، پـه دغـه اړه لـومړنۍ سـرچینه د دفتـري او

رسمي پاڼو او سندونو په بڼه اوس نه لیدلی کېږي، ممکن هیڅ ونه لیدل شي، هغه به په کورنۍ جګړه کې له منځه تللي وي، یا به باندنیانو هغه وخت وړي وي، چې تر لاس لاندې ډلې یې په کابل کې حاکمې وې.

عبدالجلیل جمیلي، د افغانستان د باندنیو چارو پخواني مامور، په خپلې یوې لیکنې کې چې په کال ۲۰۰۷ کې په افغان – جرمن ډاټ کام کې خپره شوې وه وایي چې روسانو «... تمام اسناد و مقاولاتیکه تا ختم دوره جمهوریت اول افغانستان بامضاء رسیده بود و نیز اسناد و مدارک ارشیف ملي و ارگ و دیگر دوایر را بردند».

په دغه ډول افغانستان ددغه اوسني داخلي جنګ له امله یو ځل بیا د رسمي او دفتري پاڼو او لیکنو په برخه کې په هغسې ګاګرې بدل شوی چې لږو ډېر له هر جنګ نه وروسته شوی و، خو افغانستان دغه وخت په دغه برخه کې تر هر بل وخت نه ډېر خوار شوی دی؛ ځکه چې که د مخه زموږ کلتوري لوټماران په خپله افغانان وو، دغه ځل په هغو سربېره باندنیان او په سر کې روسان هم وو، چې پرچمي چارواکو د هغو د خوښ ساتلو لپاره دغسې ارزښتناک ثیزونه هم په خوښۍ ورکول.

له بده مرغه افغانان اوس هم تاریخي شواهدو ته ارزښت نه ورکوي، په داسې حال کې چې هغه د افغان ملت د پېژندنې لپاره دغومره ارزښتناک دي چې د تاریخپوه جان ونست په وینا چېرته چې شواهد نه وي، هلته تاریخ نه وي.

دغه اثر یوازې د محمد داود د ولسمشرۍ دورې د سیاسي، امنیتي او دیپلوماتیکي پېښو په اړه دی، نه د هغې د ټولو اړخونو په اړه، که ددغې دورې په اړه دویمې لیکنې افاقي

نه دي یا پوره افاقي نه دي، ډېرې خودي او دغه ډېر والی څېړونکي ته موقع ورکوي، چې مالومه کړي، د هغه وخت پېښې په رښتیا څنګه پېښې شوې دي، د هغه وخت لیکنې له دفتري پاڼو او سندونو نه وروسته مهمې وي، لیکوونکي یې د هغو پېښو په اړه لیکنې کوي، چې د خلکو یا ټولنې په ژوند نېغ اثر کوي او خلک او حکومتونه د هغو پر وړاندې عمل کوي او تاریخ جوړوي، دا نو بیا د تاریخ د څېړونکي دنده ده، چې دغه لیکنې سره پرتله کړي، چاڼ یې کړي او د هغو پر بنسټ تېره شوې زمانه بېرته ژوندۍ کړي او په ژبه کې یې خوندي وساتي.

بیا هم حتمي نه ده چې دهغه تاریخ به آخري، غوڅ او حتی افاقي وي، تاریخ لیکونکي هم د هر بل فرد په شان تعصبونه او ارزښتونه لري، خو دی د خپل مسلک او وجدان په حکم مجبور دی، چې نه یوازې د تېرو پېښو یا زمانې بیا رغونه، بلکې خپل تعبیرونه او حکمونه هم د څېړنې د دقیق مېتود له مخې د شواهدو پر بنسټ وکړي، نه د خپل آزاد ذهن او آزاد قلم له مخې.

تاریخ لیکونکي هغومره ازاد او په خپل سر نه دي، چې ځینې یې دغسې بولي، دی په واقع کې د ټولنیزو پوهانو په ډله کې تر نورو ډېر محافظه کار یانې هغه څوک دی چې په شواهدو مقید دی.

دی یوازې یوه لار لري او هغه دا چې تېره زمانه یوازې د شواهدو پر بنسټ بېرته ژوندۍ کړي، سره له دې هم دده انځور به پوره او کامل نه وي، ځکه چې شواهد یې پوره نه دي او شواهد د وخت په تېرېدو سره رابرسېره کېږي، له همدې امله ده

چې تاریخ لیکنه یوه پروسه ده او وار په وار وده کوي، نو تاریخ لیکونکي هر څومره حقایق یا شواهد چې په لاس کې لري، کوښښ کوي ، یا باید کوښښ وکړي چې د هغو پر بنسټ تېره زمانه یا تاریخ په خپله ژبه کې انځور کړي، دغه لیکنه د همدغې لارې یو کوښښ دی.

په دغې لیکنې کې د اشخاصو نومونه د اجتماعي او علمي لقبونو نه پرته؛ لکه ډاکټر، خان، ښاغلی، محترم او داسې نور ذکر شوي دي، له دېنه مطلب د چاپې احترامي نه ده، پدغې لیکنې کې هیڅ څوک که څه هم سیاستونه او کړه بېږه یې د خلکو او ټولنې په زیان تمام شوي وي، په سپکه یاد شوي نه دي، دلته د شخص احترام خوندي دی، خو سیاستونه او کړه یې د خلکو او ټولنې په ارتباط تر انتقادي کتنې لاندې نیول شوي دي.

په پای کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې او په سر کې د هغې له مشر ښاغلي زرین انځور نه مننه کوم چې زما دغه اثر هم د ټولنې په لګښت چاپوي او خپروي؛ لکه چې دمخه یې زما نور اثرونه هم خپاره کړي دي.

محمد حسن کاکړ
فبروري ۲۰۰۹/۱۳۸۸
کلیفورنیا – امریکا

د سرطان له کودتاه دمخه

په افغانستان کې د سرطان له کودتا نه دمخه هيڅ چا دولتي واک په کودتا سره تر لاسه کړی نه و، خو د واکمنې کورنۍ په واک لېوالو غړو کله کله د واک په سر جګړې کولې او ولسي خلکو د حکومت پر ضد پاڅون کاوه.

افغان دولت د پاچا امان الله په واکمنۍ کې د لومړي ځل لپاره د ليکلي شوي اساسي قانون پر بنسټ تنظيم شو، خو هغه زر له منځه يوووړل شو. د سرطان د کودتا په وخت کې دولت د پاچا محمد ظاهر په سر والي د درېيم اساسي قانون پر بنسټ تنظيم شوی و، چې په ۱۳۴۳ / ۱۹۶۴ کې ايستل شوی و، خو د قانون له مخې د حکومت کولو فکر په افغانانو کې لاهم عام شوی نه و، سره له دې هم د پاچا محمد نادر او ورونو په لومړني زيار سره د يحيی خېلو د پاچايۍ په څلور څلوېښت کلنې دورې (۱۹۳۰ - ۱۹۷۳) کې دولتي نظام ټينګ و. ددغه ټينګښت غټ دليل د پياوړي پوځ او څارندوی شته والی، د دولتي نظام او ټولنې ورو ورو عصري کېدل او پرمختګ وو، دغه پروسه په خاص ډول د محمد داود د صدر اعظمۍ په لس کلنې (۱۹۵۳-۱۹۶۳) دورې کې ښه پرمخ ولاړه، په دغې دورې کې ډېر تعليم کړي افغانان د واکمنې کورنۍ د غړو تر څنګه په دولتي ادارو کې ننوتل او پوځ او څارندوی چې ټول شمېر به يې يو لک و، په

عصري وسلو سمبال شو. دغې پروسې لاژمه کوله چې نظامي افسران د شمال ګاونډي هېواد، شوروي اتحاد په تعلیمي موسسو کې لوړه زده کړه وکړي، خو دا په اصل کې دننه په افغانستان کې د عصري پوهنې د پراختیا له امله وچې د سرطان د کودتا په وخت کې پوځي افسران او ملکي تعلیم کړي افغانان په شمېر کې ډېر شول، خو تیت پوړي پوځي افسران او ځارندوی د تحول لېوال او یو شمېر یې د پاچایي نظام مخالف وو، که څه هم نظام په دغه مهال کې په دې ډول د قانون له مخې چلېده چې دهغه له برکته له حکومت څخه د خلکو عنعنوي وېره له مینځ نه تللې وه او په هېواد کې دغسې دموکراسي چلیدله چې په وطن کې څه چې حتی په سیمه کې یې هم ساری نه لاره.

له حکومت نه ګوښه کړل شوي محمد داود له دغو پوځي افسرانو سره لاس یو کړ او د سه شنبې په ورځ د سرطان د میاشتې په ۲۲مه په کال ۱۳۵۲ (جولای ۱۹۷۳/۱۷) کې یې، قانوني نظام په کودتا سره نسکور کړ او پر ځای یې جمهوري یا د ولسمشرۍ نظام په پښو ودراوه.

محمد داود چې د پاچا ناسکه تربور او اوښی و او د خپلې کورنۍ د واکمنۍ له پیل نه تر ۱۹۶۳ پورې، له اتلس کلنۍ نه تر دغه وخت پورې په دغسې لوړ اختیار سره حکومت کړی و، چې یوازې د محمد هاشم صدر اعظمي ورسره پرتله کېدلی شي، ولې کودتا وکړه، هغه هم له کورنۍ نه د باندې افغانانو او د چپیانو په ملګرتیا سره؟ ددغې پوښتنې ځواب د واکمنۍ کورنۍ د غړو په تربورۍ کې د محمد داود په واک لېوالتیا کې او خلکو ته د هغه د خدمت کولو په ادعا کې موندل کېدلی شي.

زه دلته دغه ټکی یو ځای تر بحث لاندې نیسم او خپل بحث له هغې مرکې نه پیلوم چې د ۲۰۰۲ د فبروري په دربیمه یې له دغسې یوه کس سره کړې، چې د پاچایي کورنۍ غړیان له نږدې ځخه پېژني، خو نه غواړي چې نوم یې واخیستل شي، دغه کس زه دلته د سپین په نامه یادوم.

د سپین په وینا محمد داود له پاچا محمد ظاهر سرهَ خپل انتساب د «لعنت طوق» یا د «لعنت کړی» گڼله او داسې یې فکر کاوه چې خلک ځکه ده ته احترام کوي چې دی د پاچا اوښی او د تره زوی دی.

نو دی په دې هڅه کې و چې دغه «طوق» نه ځان ازاد کړي. د سپین په وینا دا چې محمد داود د خپل ناسکه تره شاه محمود په صدر اعظمي کې د «ملي کلب» یا «ملي ټولنې» په نامه د نفوذ خاوندان پر ځان ټول کړي وو، په واقع کې د صدر اعظم شاه محمود او پاچا محمد ظاهر پر ضد «توطیې» لپاره و، محمد داود د خپلې صدر اعظمۍ په لس کلنې دورې کې بله چاره نه لرله، خو دا چې له پاچا سره خپل اړیکې ښه وساتي، خو ده په همدغه مهال کې یوه نوې لاره غوره کړه چې په هغې سره یې مخ په انکشاف افغانستان له شوروي اتحاد سره نږدې کړ، د پښتونستان ادعا یې ټینگه ونیوله او د هېواد د پرمختگ لپاره یې دوه پرمختیایي پلانونه په زیاته اندازه د شوروي اتحاد او تر څه حده د امریکې او نورو هېوادو په پیسو او تخنیکي مرستو پلي کړل. پاچا هم له صدر اعظم محمد داود سره په دغې لارې باندې ملگرتوب وکړ، خو له ۱۹۶۱ نه وروسته چې د پاکستان او افغانستان سرحدونه د پښتونستان په سر د یوه او بل په مخ کې د یوه اونیم کال په اوږدو کې وتړل شول او ددواړو هېوادونو

اړیکې سره ترخه شول او افغانستان اړ شو چې په شوروي اتحاد باندې تر پخوا لا ډېره ډډه وکړي، د ۱۹۶۳ په مارچ کې پاچا خپل صدر اعظم محمد داود گوښه کېدلو ته وهڅاوه یا محمد داود په خپله له صدر اعظمۍ نه ځان گوښه کړ، دا هغه وخت و چې افغانستان د سیاسي اوښتونونو لپاره اماده شوی و او د پوهنې د پراختیا له امله د تعلیم کړو افغانانو یوه پراخه ډله هسکه شوې وه او له دغه انکشاف سره د افغان سیاست مورفولوجي یا سیاسي بڼه بدله شوې وه، له هغه وروسته د پاچا او محمد داود لارې په ځرگند ډول بېلې شوې.

محمد داود تر گوښه کېدلو نه دمخه پاچا ته دوه لیکونه استولي و، په هغو کې یې د مشروطه پاچایی په چوکاټ کې د پارلماني دموکراسي او گوندي حکومت تجویز وړاندې کړی و، په دې ډول چې پاچا به د نوي اساسي قانون له مخې یوازې پاچایي کوي نه حکومت، او د واکمنې کورنۍ غړي به په حکومت کې گډون نه کوي، محمد داود خان د پاچایي کورنۍ غړی نه باله. (۱)

پاچا دغه تجویز رد کړ او فکر یې کاوه چې محمد داود غواړي په هغه سره خپل د ملي کلب کړنلاره پلې کړي، چې د میر محمد صدیق فرهنگ په ژبه ((تشکیل حکومت و نظام د کتاتوری برهبری عین شخص امانه بعنوان عضو خانو اده شاهی بلکه بعنوان رئیس حزب یا بعبارهٔ دیگر احیای مجدد نقشه کلوب ملي دوازده سال پیش شاه این نقشه را رد نمود و رد شدن آن موجب استعفای محمد داود خان گردید.)) (۲)

خو محمد داود له حکومت نه دغه گوښه کېدل د یو څه وخت لپاره گڼل، د مؤلف صباح الدین کشککي په وینا

«...محمد داود وقتی استعفا کرد، در نظر داشت موقتاً از صحنه بیرون باشد و امید وار بود بعداً در راس یک حزب سیاسي قرار گرفته امور کشور را از دور اداره کند.» (۳)

دلته ددغه ټکي په پام کې نیول ضروري دي چې محمد داود یوازې له حکومتي مقام نه ځان ګوښه کړ، نه له سیاست نه. دغسې چلند له محمد داود نه چې ټول بالغ عمر یې په زغرده حکومت کړی و، ځوان هم و (دی دغه وخت څلور پنځوس کلن و) او په پوخ او حکومت کې یې د پر پلویان هم لرل، عجب نه مالومېږي، د همدغه نقشې له امله به و چې تر ګوښه کېدلو نه دمخه یې یو شمېر سیاسي بندیان د عبدالرحمن محمودي او براتعلي تاج په ګډون د دهمزنګ له زندان نه ازاد کړل، دا هم درسته ده چې محمد داود په واکمنې کورنۍ کې د خپلو مخالفانو له امله په ازاد ډول حکومت نه شو کولی، له همدې امله هغه په یوه لیک کې پاچا ته څرګنده کړې وه چې « این طرز اداره مملکت و این فضای خانداني ... برای من [دیگر] قابل قبول نیست.» (۴)

فرهنګ ددغه مخالفت په اړه وایي چې « ... همچنانکه بیست سال پیش از ان محمد داود خان در داخل اردو هسته مخالفت را با عمش سردار شاه محمود خان تشکیل کرده بود، اکنون سردار عبدالولي خان قوماندان قوای مرکز پسر عم و داماد شاه چنین هسته را در برابر او بوجود اورد.» (۵)

کشککي لاوایي چې پاچا محمد ظاهر چې له محمد داود نه پنځه کاله کشر و، غوښتل د سیاست په ډګر کې خپله مخکښ وي. « محمد ظاهر شاه که مقام سلطنت را به سن نزده سالگي اشغال کرد و برایش از طرف کاکاهایش (محمد هاشم و شاه

محمود) و سپس محمد داود موقع داده نشده بود تا مستقیماً از اختیارات خود استفاده کند در سال ۱۹۲۳ احساس میکرد وقت آن فرا رسیده تا از قدرت خود مستقیماً کار بگیرد... شاه ولي و عبدالولي به نوبه خود مصمم بودند محمد داود را کاملاً از میدان سیاست بیرون کشند. رقابت ها وخصومت ها میان ایشان ریشه عمیق داشت، لذا پدر و پسر استعفای محمد داود را به حیث رحمتی تلقی کردند.)) (۵ الف)

محمد داود خپل تربور پاچا ته یو ډول چیلنج شو. پاچا ددغه چیلنج د بې اثره کولو لپاره په پوځ کې خپل د اعتماد وړ زوم او تره زوی عبدالولي ته د مرکزي ځواکونو د قومندان په توګه پوره واک قایل شو. د مولف امین اله دریځ په وینا: ((محمد ظاهر شاه در اخیر سلطنتش ... مجبور شد تا شخصی را چون سپر در مقابل مزاحمت داود خان رشد داده واسباب فراغت خود را فراهم سازد.)) (۲)

بل مهم او اساسي کار یې دا شو چې خپله پاچایي مشروطه کړي، په دې ډول چې د نوي اساسي قانون له مخې به واک د اجرائیوي، مقننې او قضایي څانګو ترمینځ وېشل شوی او په خپله دی به سلطنت کوي، نه حکومت.

د امیر حبیب الله د پاچایی له اولو کلونو نه تر دغه وخته پورې دا د مشروطه غوښتونکو افغانانو غوښتنه وه. محمد داود هم لکه چې ولیدل شو، د خپلې صدر اعظمۍ په وروستي وخت کې د هغه غوښتونکی شو، که څه هم دی په واقع کې زور واک و او له دیموکراسۍ او دیموکراتانو سره یې نه لګېده، اوس په خپله پاچا هم ددغه تجویز حامي شو. پاچا بیا د ازادي پالو، دموکراتانو او قانون پوهانو په مرسته په ۱۹۶۳ کې یو

نوی جامع اساسي قانون وایست او خپله پاچايي یې مشروطه یا قانوني کړه. په افغانستان کې دا لومړی ځل و چې سلطنت له حکومت نه بېل وبنودل شو او دولتي واک د اجرائیې، مقننې او قضايي څانګو ترمینځ ووېشل شو. په مشروطي پاچايي کې د ملي شورا د ولسي جرګې غړي دوه ځل په سراسري انتخاباتو کې د خلکو په نېغو رایو سره د چارواکو په ډېرې کمې لاسوهنې سره غوره شول.

په پورته ډول د پاچا امان الله له وخت نه وروسته د قانون په چوکاټ کې دننه د ازاد ژوند کولو او په قانون سره د حکومت کولو یوه نوې دوره پیل شوه، چې په هغې کې د حکومت عنعنوي زیږه او زورواکه څېره نرمه شوه او په خلکو کې دا زادۍ روحیه وتوکېده، خو د محمد داود لپاره دغه کال د هغه دسیاسي ژوند پای و.

د اساسي قانون له مخې دی او د هغه ورور محمد نعیم د سلطنتي کورنۍ غړي وګڼل شول او د سلطنتي کورنۍ غړي د حکومت او سیاست له کولو نه منع وبنودل شول. د اساسي قانون په ایستلو کې د محمد داود مخالفانو هم برخه لرله او دوی او پاچا پالو دغه تجویز په واقع کې ددې لپاره ونیوه چې محمد داود له سیاسي ډګر نه بېرون وي.

پر دې سربېره محمد داود په واکمنې کورنۍ کې دننه د عبدالولي په سلوک سره پارول کېده. عبدالولي چې تر محمد داود څخه ډېر کشر او پر پاچا ګران و، د کورنۍ په غونډو کې یې په دې ډول د هغه بې احترامي کوله چې لکه غواړي سپک یې کړي.

د سپین د وینا له مخې په واکمنې کورنۍ کې تربوري له

پخوانه د کرکیچ غټ عامل و او دغه کرکیچ د پاچا محمد نادر له وژل کېدلو نه وروسته څرګند شوی و. صدر اعظم محمد هاشم او محمد عزیز (د محمد داود او محمد نعیم پلار) سره سکه وروڼه او پاچا محمد نادر، صدر اعظم شاه محمود او شاه ولي سره سکه وروڼه او د هغو دوو ناسکه وروڼه وو. دوی ټول سره یو موټی وو، خو محمد هاشم په خپلې اولس کلنۍ صدر اعظمۍ کې محمد داود او محمد نعیم چې سکه وربرونه یې وو، په لوړو حکومتي مقامونو په پوره اختیار سره وګمارل او خپل ناسکه وراره پاچا محمد ظاهر یې دننه په ارګ کې د عیش کولو لپاره ازاد پرېښود. دا چې محمد داود او محمد نعیم له سیاست سره ټینګه علاقه پیدا کړه او پاچا محمد ظاهر ورسره علاقه ونه ښووله، په اصل کې د صدر اعظم محمد هاشم د همغه تو پیر ناک چلند له امله و. بیا هم که محمد داود «مشروطه پاچایي» غوښتلای؛ لکه هسې چې یې پاچا ته وړاندیز کړی و، د نوي قانوني نظام د ټینګښت لپاره به یې له پاچا سره لاس یو کړی وای، خو هغه نه یوازې دغسې ونه کړل، دهغه د نسکورولو لپاره یې په پټه کوشش پیل کړ، دا هغه وخت و چې د نوې دموکراسۍ له برکته چې په خلکو کې د ژوند د ښه کولو په لور د نویو کسبونو د کولو هڅه پیدا شوې وه، ګوندي سیاست کوونکو تخریبي فعالیتونه کول، له بده مرغه په افغانستان کې چې هر وخت خپه کوونکې دوره د ازادي په دورې بدله شوې، بې مسئولیته اوازونه جګ شوې او بې مسئولیته کړه تر سره شوې. د قانوني پاچایۍ په ازادۍ دورې کې هم همدغسې وشول، په تېره په ۱۹۷۱ - ۱۹۷۲ کې په غور کې د وچکالي او قحطي او بیا له ایران سره د هلمند د اوبو

پر سر له موافقې نه وروسته. په لومړۍ پښېنه کې د صدر اعظم عبدالظاهر حکومت پاتې راغی او په بلې کې د صدر اعظم موسی شفیق حکومت په مقصد ورسېد، خو مخالفان یې لا هم ډېر شول، په دوا ړو موضوعګانو کې مخالفانو حکومتونه ښه وټکول.

د قانوني پاچايۍ له پيل نه سياسي ګوندونو په تېره چپي ګوندونو، لکه شعله جاويد، پرچم او خلق او داسې هم افغان ملت او تر څه حده د جمعيت اسلامي تنظيم نږدې په هرې موضوع کې د لوړو تعليمي موسسو هغه ښځينه او نارينه محصلان او حتی د ښوونځيو زده کوونکي چې يې په خپلو ګوندونو کې تنظيم کړي وو، که څه هم هغه لاقانوني نه و، د مظاهرو او اعتصابونو د کولو لپاره هڅول او له درس نه محرومول. په ۱۹۶۸ کې د صدر اعظم نور احمد اعتمادي په وخت کې چې ځارندويانو د پوهنتون په انګړ کې پر محصلانو ودانګل (حتی زه يې هم ووهلم که څه هم زه استاد وم.) د ۱۹۶۵ کال د عقرب د رېيمه پښېنه چې په هغې کې درې تنه تلف شوي وو، د چپي ګوندونو له خوا هر کال لمانځل کېده او د هغې په ياد به مظاهرې او پاروني کېدلې؛ لکه په اوومې پېړۍ کې چې د وژل شوي خليفه عثمان کميس د هغه د وراره معاويه د شام د والي له خوا د خليفه علي په مقابل کې د پاروني لپاره ځړول شوی و، لاريونونه د کابل پوهنتون اود زرنګار پارک يوه برخه شوې او دغه پارک د لندن د هايډ پارک په شان دسياسي ويناوو لپاره ډګر شوی و.

يو ځل حتی د ملي شورا ولسي جرګې هم د پوهنتون د محصلانو ملاتړ وکړ، چې په کالنۍ ازموينه کې يې د نومرو

اوسط شپېته په مقابل کې مظاهرې کولې، په داسې حال کې چې دا یوه درسي موضوع وه او د پوهنتون لوړې شورا دغه مقرره د تعلیمي سویې لوړلو لپاره ایستلې وه. مظاهرې او اعتصابونه که څه هم یوازې سیاسي ګوندونو ته منسوبو محصلانو کولې، نه ټولو محصلانو یا نورو افغانانو خو هغه په پرله پسې ډول کېدلې او درسونه یې په ټپه درول او ذهنونه یې ګډ وډ کول او انارشي یې پیاوړې کوله.

یو ځل د همدغو مظاهرو له امله کابل پوهنتون د شپږو میاشتو لپاره وتړل شو، بیا هم دغه مظاهرې د نظام لپاره په هیڅ ډول خطر نه و، هغه د ډیموکراسۍ او ازادۍ خاصه وه، چې په لویدیځې نړۍ کې هم دودې وې؛ لکه چې د ۱۹۶۸ په مې کې د فرانسې په ملیونونو محصلانو یوه ورځ په ناڅاپي ډول په مظاهرې لاس پورې کړ، د افغانستان پاچايي نظام ته چې خطر متوجه شو، په اصل کې د هغه له چلوونکو څخه پېښ شو، چې په سر کې یې پاچا محمد ظاهر و.

د قانوني پاچايۍ غټه ځانګړتیا یا په دقیق ډول نیمګړتیا داوه چې د صدر اعظم په مشري اجرائي ځانګه پیاوړې او اغېزناکه نه وه، د دیموکرات نظام ترڅنګ چې سیاسي ګوندونه او فردونه له ازادي نه بهره مَن او غوښتنې او فعالیتونه یې ډول، ډول او ابتکاري وې، حکومت باید د قانون له مخې پیاوړی او غیزناک وي.

که داسې نه وي دیموکراسي او ټولنه دانارشي په لور درومي، په افغانستان کې د قانوني پاچايي په وخت کې همدغسې وشول، د قانوني پاچايي په لسیزې کې پنځه حکومتونه راغلل او له مینځه لاړل او صدر اعظمان یا د پاچا له

خوا ګوښه کېدلو ته وهڅول شول، یا یې په خپله ځانونه ګوښه کړل، حتی د قانوني پاچایۍ پیل له انارشۍ او نا ارامۍ سره ملګری و، مظاهرې او اعتصابونه د سیاسي ګوندونو او مظاهره کوونکو محصلانو په نظر هدف ته د رسېدلو وسیلې وګرځېدلې، په اصل کې د محصلانو او زده کوونکو د لاریونونو او فشار له امله و چې دعقرب دریمه پېښه رامینځته شوه او صدر اعظم محمد یوسف که څه هم له ولسي جرګې نه یې د باور رایه تر لاسه کړې وه او د حکومت کولو وړتیا یې هم ثابته کړې وه، ګوښه کېدلو ته وهڅول شو. ځای ناستي یې صدر اعظم محمد هاشم میوندوال چې د کار په پیل کې په پوهنتون کې په یوې عامې غونډې کې محصلانوته وعده ورکړه چې «تمام مسببین حمله بر محصلین را از کار برطرف ومحاکمه مینماید.» (۲) متعهد محصلان په دې فکر شول چې مظاهره په حکومت باندې د فشار راوړلو ښه وسیله ده، د نا ارامۍ لوی یا شاید اصلي عامل محمد داود دی، چې د ملي مصئونیت له سردار جنرال رسول نه یې په خپل کور کې وغوښتل چې « مبلغ پنج میلیون افغانی نقد حاضر است باختیارت میگذارم، توسط آن اشخاصی مانند مجید کلکانی، ببرک کارمل، سید ظاهر و بعضی از وکلای چپ گرا را تشویق نمایی که در داخل مملکت و در مجالس ولسی جرگه بی نظمی و هرج مرج را بوجود ارند.» دی اضافه کوي چې «... پولش را قبول نکردم اما گفتم که اینکار را میکنیم و بوعده خود وفا کردم.» (۲ الف)

یوازې دا هم نه و، ددغې دورې د صدر اعظمانو او وزیرانو صلاحیتونه چې په اساسي قانون کې محدود شوي وو،

د پاچا له خوا په عمل کې نور هم محدود کېدل، ځکه چې سیاست ګوندي نه و، صدر اعظمان فردي کسان وو او د پاچا په خوښه غوره کېدل او د ولسي جرګې له منتې نه وروسته قانوني کېدل. په دې ډول صدر اعظمان په اصل کې د پاچا په خوښه صدر اعظمان کېدل، خو دوی د خپلو وزیرانو په غوره کولو کې ازاد نه وو. د صدر اعظم عبدالظاهر وینا وه چې «وی از هیچ یک اعضای کابینه خود اطلاع نداشته، صرف لست داده شده [وزرا] را اعلام کرده است.» (۷)

په دغې تولې دورې کې پاچا یوازې یو کس جنرال خان محمد دملي دفاع وزیر په توګه ساتلی و او هغه د نظام د تسکوربدلو مخه ونه نیولی شوه. پاچا یوازې نور احمد اعتمادي ته موقع ورکړه چې نسبت نورو ته د اوږدې مودې لپاره حکومت وکړي، که څه هم دی د اساسي قانون د هغې مادې مخالف و چې محمد داود یې له سیاست کولو نه بې برخې کړ. پاچا شاید هغه په دغه مقصد د صدر اعظمۍ لپاره غوره کړی وي، چې محمد داود له نظام سره پخلا کړي، خو دی په دغه کار بریالی نه شو. په هغه سربېره له ولسي جرګې او قضایي څانګې سره یې اړیکې هم خراب شول. اعتمادي پداسې حال کې چې د پرچمیانو پر فعالیتونو سترګې پټولې، د هغه پر خلاف د اطراف دیني عالمان یې د کابل له ماجتونو نه د پوځیانو په زور وایستل، چې د کمونېستانو پر ضد یې لینن ته د درود ویلو په موضوع کې په کابل کې مظاهرې کولې. د همدغو کړکیچونو له امله به وچې «... اعتمادي در اواسط حکومت خود دست به خودکشي زده میخواست خود را در بند قرغه مقابل منزلش در آب غرق نماید ولی نجاتش دادند.» (۸)

له دغې پېښې نه وروسته اعتمادي د موثر حکومت کولو توان له لاسه ورکړ، خو پخوا له دې چې حکومت یې د ولسي جرګې د بې اعتمادۍ په رایې سره نسکور شي استعفی وکړه. وروسته د صدر اعظم عبدالظاهر حکومت هم لکه چې د مخه یې یاونه وشوه په زیاته اندازه د وچکالۍ او قحطۍ په وخت کې د عمومو د هیلې پر خلاف په خپلې وظیفې کې پاتې راغی اوله صدر اعظمۍ نه یې ځان ګوښه کړ. په دې ډول د قانوني پاچايۍ د لسیزې حکومتونه د موسی شفیق تر صدر اعظم کېدلو پورې که څه هم زیاتره وزیران یې وړ او ډینامیک دیموکراتان، لبرالان او مسلکي کسان وو، خو په زغرده او اغیزناک ډول یې حکومت کولی نه شو، د حکومتونو دغه بې اغیزتوب د نظام مخالفانو په تېره متعهدو او ګوندي چپیانو ته موقع ورکړه چې خپلو ورانکاریو ته دوام ورکړي.

د حکومتونو د بې اغیزتوب سرچینه پاچا و، چې یې نه غوښتل صدر اعظمان چې د اساسي قانون له مخې باید غیر خانداني افغانان وي، ملي شخصیتونه شي. یو صدر اعظم که څه هم وړ او ډینامیک وي، د صلاحیت په نه لرلو سره په اغیزناک ډول حکومت کولی نه شي، خو پاچا محمد ظاهر د غیر ګوندي سیاست په حال کې چې د اساسي قانون پر بنسټ د غوره کولو او صلاحیت ورکولو شخص و، پوره صلاحیت ورکولو ته زړه نه کاوه.

په نتیجه کې حکومتونه ضعیف او ناتوان وو، پاچا د محمد داود پر خلاف په خپلې کورنۍ کې هم اداري شخص نه و، ده که څه هم په خپله خوښه سلطنت له حکومت نه بېل او خپل صلاحیت محدود کړ، خپله کورنۍ یې هم په ښه ډول اداره

کولی نه شوه. دی لاد مخه په دې کې پاتې راغلی و چې خپل اولاد او داسې هم د خپلو ترو اولاد چې په شمېر کې ډېر وو، د هدفمن ژوند لپاره دننه په وطن کې یا د باندې په ملکي او پوځي ساحو کې د لوړو زده کړو کولو لپاره وهڅوي او په دې ډول په دولتي څانگو کې د دغسې کسانو په گمارلو سره د نظام دادمن ملاتړان ډېر کړي. پاچا محمد ظاهر لکه چې د شوروي اتحاد په گاونډیتوب کې د خپلې پاچایی راتلونکې خړه لیدله یا یې د پاچاهۍ یو ډول ژوند زړه وهلی و یا د افغان پاچاهۍ کولو وړ نه و، هر څه چې و لکه چې مولف عاصم اکرم وایي پاچا محمدظاهر «بیش تر علاقمند کتاب، شکار و گلکاري و تا حدی معماری و مهندسی بود و در مسایل سیاسی کشور انقدر دقت که لازم بود بخرج نمیداد.» (۹)

پاچا محمد ظاهر د صدر اعظم عبدالظاهر له گوښه کولو نه وروسته د یوه ټینگ حکومت په فکر شو او ددغسې حکومت د لرلو لپاره یې محمد موسی شفیق د صدر اعظمۍ لپاره ونوماوه. په دغه وخت کې چې پخوانی حکومت د وچکالۍ او قحطۍ نه را پیدا ستونزو په حل کې پاتې راغلی و، نه یوازې د حکومت اعتبار زیانمن شوی و، د سلطنت په اړه هم شک پیدا شوی و. پاچا محمد ظاهر موسی شفیق ته تر هر بل صدر اعظم نه په حکومتي چارو کې ډېر اختیار قایل شو او موسی شفیق چې ځوان او ډینامیک او نوښتگر شخص و او تر دغه وخت پورې د وزیرۍ تر مقامه پورې په اداره او سیاست کې د تجربې خاوند هم شوی و، په کم وخت کې وښووله چې په بحراني وخت کې هم پېښو او سیاست ته نوی لوری ورکولای او په اغیزناک ډول حکومت کولی شي. شفیق لیکوال او شاعر و، د مصر د

ازهر په پوهنتون کې داسلامي حقوقو او د امریکې د کولمبیا په پوهنتون کې په بین المللي حقوقو کې له ماسترۍ نه پورته درجې زده کړه کړې وه.

په پښتو، فارسي او انګرېزي ژبو مسلط و، په تولیز ډول دی د یوه منطقي او مقناطیسي شخصیت خاوند او د قانوني پاچایي نظام ټینګ ملاتړ و. پاچا محمد ظاهر د موسی شفیق په شته والي کې خپل ایډیال صدر اعظم میندلی و. صدر اعظم موسی شفیق د اوو میاشتو په بهیر کې په داسې حال کې چې حکومتي ذرې ګوني څانګې له نسبي خپلواکۍ نه بهره منې وې او د کابل سیاسي فضا هم پوره انتقادي وه، په خپل خاص مهارت او نوښت سره دغومره کارونه وکړل چې بل صدر اعظم په هیڅ دورې کې په دغومره لنډې مودې کې نه وو کړي.

موسی شفیق له ولسي جرګې نه په دوو ورځو کې د اعتماد رایه وګټله، په داسې حال کې چې پخوانیو صدراعظمانو په دوو اونیو کې ترلاسه کوله، هغه د پاچا موافقه هم تر لاسه کړه چې د سیاسي ګوندونو، ولایتي او ښاروالي شوراګانو لایحې چې ډېر دمخه پاس شوې وې، لاسلیک کړي. د ۱۹۷۲ - ۱۹۷۳ مالي کال بودیجه یې چې نهه میاشتې یې تېرې شوې وې، له ولسي جرګې نه تېره کړه.

د یو شمېر هېوادونو نه د پورونو په اړه چې پخوانیو حکومتونو له هغو نه د استفادې په اړه څه نه و کړي، د ولسي جرګې موافقه تر لاسه کړه. له مقننه قوې نه صلاحیت هم ترلاسه شو، چې له باندنیو منابعو سره ۷۴ توافق لیکونه لاسلیک کړي. د ملکي مامورانو د استخدام لایحه چې د ژبو د مسئلې په سر ځنډېدلې وه تصویب شوه او هغه اختلاف چې په هغې سره

رامینځ ته شوی و، په حیرانونکي ډول حل شو.

حکومت څرګنده کړه چې هغه ماموران به ګوښه شي چې خپلې دندې نه شي تر سره کولی، له بېسوادۍ سره د مبارزې په هکله یې د ملګرو ملتونو په مرسته یوه اداره تاسیس کړه. د کتابونو په واردولو باندې مالیه لغو شوه او له جاپان سره د تلویزیون د نصبولو موافقه لاسلیک شوه. داسې هم د کرنې د ښه کولو لپاره د کرنې د نامتو متخصص عبدالوکیل په نوښت مهم کارونه وشول او د تازه میوو د صادرولو په اړه اسانتیاوې برابرې شوې.

ددغو ټولو کارونو له امله په ۱۹۷۳ کې عایدونه په بسیاري ډول ډېر شول. په همدغې دورې کې و چې د کابل ښار په ختیځ کې د صناعتي سیمې بنسټ کېښودل شو او د افغانستان د کانونو د سروې کولو لپاره لایحه وایستل شوه. د دیني عالمانو او روحانیانو او په دین ټینګو افغانانو د راضي کولو لپاره چې د صدر اعظم نور احمد اعتمادي په چلند سره ناراضي شوي وو، په کابل راډیو کې د پنځه وخت اذان کولو د ستور ورکړل شو او هغه کلیسا ړنګه شوه چې په کابل کې دمخه جوړه شوې وه.

موسی شفیق په حقه درک کړه چې په وچه چاپېر افغانستان کې پرمختیایي پروژې پرمخه تلی نه شي، خو په هغه حال کې چې له ګاونډیو هېوادونو په تېره له پاکستان او ایران سره یې اړیکې د دوستۍ وي.

موسی شفیق ددغه منظور لپاره له ایران سره د هلمند د اوبو په اړه د ۱۳۵۱ کال د کب په ۲۲مه یوه نوې موافقه لاسلیک کړه، چې د هغې له امله ددواړو هېوادونو په دوستۍ

کې ښه والی راغی. ددغې موافقې پوره بیان د مولف امین الله دریځ په کتاب کې راغلی چې د «افغانستان در قرن بیستم» نومېږي.

له پاکستان سره د افغانستان اساسي ستونزه د پښتونستان د کشالې پر سر وه او صدر اعظم شفیق عزم کړی و چې د هغې په اړه هم له پاکستان سره پوهاوي ته ورسېږي او له دغه هېواد سره د افغانستان اړیکې چې څو اړخیزه دي ښه کړي. هغه په عین حال کې له شوروي اتحاد سره د افغانستان دوستي ته دوام ورکاوه او نه یې غوښتل چې دغسې څه وکړي چې په هغه سره شوروي اتحاد وپارول شي، نو د څلورم اقتصادي پلان د پلي کولو لپاره د هغه سل میلیون روبله پور ومانه. دا په دغسې حال کې و چې موسی شفیق د ناپېیلتوب عنعنوي سیاست او داسې هم له لویدیځې نړۍ او عربي نړۍ له حکومتونو سره د افغانستان د دوستۍ اړیکې وار په وار ټینګول. (۹ الف)

د موسی شفیق په اغیزناک ډول حکومت کول د پاچایي نظام مخالفان په تېره چپیان اندېښمن کړل، اندېښنه دا وه چې که دی پر ځای پاتې صدر اعظم وي نظام به وار په وار ټینګېږي او ښي لوري او لویدیځې نړۍ ته به نږدې کېږي، چې په هغه حال کې به دوی ته ګرانه وي، چې پر ضد یې څه وکولی شي. دا هغه وخت و چې سیاسي ګوندونو په ملي پوځ کې یو شمېر افسران تنظیم کړي وو، خو د حسن شرق په ژبه «آنها [میر اکبر خیبر و نور محمد تره کی] به تعهد خود به شاه در عدم مداخله و جذب در میان صاحبمنصبان اردو صادق بودند.» (۱۰)

ببرک کارمل خو په وار وار خپله وفاداري پاچا ته څرګنده کړې وه، خو تجربو ښوولې چې په کمونېستانو باندې اعتماد

کول هسې ساده توب دی، دوی خپلې موخې ته د رسېدلو په لار کې نه یوازې د وعدو بلکې د اخلاقو پروا نه کوي.

په هر حال یوازینی پېژندل شوی شخص چې د پوځ ناراضي افسران د پاچايي نظام پر ضد په هغه باندې تولیدلی شول، هماغه پخوانی صدر اعظم محمد داود و، چې د صدر اعظمۍ په وخت کې يې افغان پوځ په نويو وسلو سمبال کړی او عصري او پیاوړی کړی و. دده په وخت کې په ۱۹۷۰ کال کې و چې د افغان افسرانو لومړۍ ډله د لوړو زده کړو لپاره شوروي اتحاد ته استول شوې وه، له هغه وروسته هر کال افغان افسران شوروي اتحاد ته استول کېدل، خو له دوی سره په وطن کې چې په دغه وخت کې د یو نیم زر په شاوخوا کې وو تبعیضي چلند کېده. «سبب تبعیض این بود که فارغان نظامي از شوروی را حکومت آن کشور بدون اجراء دروس عملي بافغانستان دوباره عودت میدادند و حتی باوشان اجازه نمیدادند که کتاب و نوتهای مسلکی شان را از درسخانه بیرون بکشند و یا با خود بوطن بباورند. بعضاً انها در شوروی بعوض دروس مسلکی به فراگرفتن مضامین ایدیولوژیکي مصروف ساخته میشدند، و وقتیکه بوطن برمیگشتند کاری از او شان ساخته نبود.»

په دغه حال کې دغه افسران له هغو امتیازاتو نه محروم وو چې نورو لرل: «اینان نفر خدمت نداشتند و با صاحبمنصبان بالای یک میز غذا صرف کرده نمیتوانستند، اما کار و فعالیت زیادی بر آنها تحمیل گردیده بود، خلاصه خورد ضابطان مانند یک جمعیت نا ملموس زندگی میکردند.»(۱۱)

دغه افسران چې ټول يې د اطراف او يو شمېر يې تحول غوښتونکي او د نظام مخالف د نظام په نسکورولو کې د محمد داود ملګري شول.

د سرطان کودتا

د سرطان کودتا د محمد حسن شرق او غوث الدين فايق په اثرونو کې بيان شوې ده، دوی محمد داود ته ښه منلي او د ګوښه توب په وخت کې ورته وفادار پاتې وو. په ولسمشري نظام کې لومړنی د هغه مرستيال او وروستی د فوايد عامې وزير شو، خو شرق او فايق سره وران وو، فايق په اصل کې خپل کتابګوټی د شرق د کتاب په رد کې ليکلی او هغه يې پرچمي او شوروي پال ګڼلی او سخت غندلی دی. شرق د ببرک کارمل په وخت کې چې د شوروي تر لاس لاندې رجيم سروال و، په دهلي کې د افغانستان سفير او د نجيب الله په دوره کې صدر اعظم شو، په داسې حال کې چې فايق په دغه وخت کې اول بندي شو او بيا يې په کابل کې د يوه عادي افغان غونډې ژوند کاوه. دواړو ځانونه ټينګ جمهوري پالان ښوولي، شرق وايي چې ده دغه نظام د عقيدې له مخې منلی و، (۱۲) په داسې حال کې چې فايق وايي چې دی په پاچايي نظام کې «بجرم خواستن حقوق ترفيع و تبديلی ام علاوه بر آنکه ۹ سال بيک رتبه ماندم بيک سال حبس نيز محکوم شدم.» دی پسې زياتوي چې «اين ظلم و بيعدالتی ها سبب تحريکم در سقوط دولت شد.» (۱۳)

هر څه چې و د پاچايي نظام په نسکورولو کې دواړه فعال وو، دوی لا په کودتا کې خپلې ونډې دغومره مهمې ښوولې دي چې لکه هغه ددوی په نوښت او تدبير سره سرته رسېدلې وي.

شرق د فراه ولايت د انار درې اوسېدونکی او د کابل

پوهنتون د طب پوهنځي فارغ و، ده د خپل کتاب په دوهم چاپ کې څه بدلونونه راوستي او په دې ډول يې د خپل اثر اعتبار زيانمن کړی دی، په داسې حال کې چې فايق چې د ګلبهار اوسېدونکی او د حربي پوهنتون فارغ دی د خپل اثر او ځان په رښتينتوب ټينګ ولاړ دی او ادعا کې چې که شرق او داسې هم د اردو او سياست د اثر ظاهري ليکوال نبي عظيمي خبر وای، چې دی په کابل کې ژوندی دی، ليکنې به يې په هغه ډول نه وای چې دي، نو فايق ددوی اثرونه د اعتبار وړ نه ګڼي. زه دلته د دغو ټولو ټکو په نظر کې نيولو سره له هغو چې د کودتاچيانو دليکنو په شان اوله درجه اهميت لري په احتياط سره استفاده کوم.

د شرق په وينا د پاچايي نظام د نسکورولو لپاره جلب او جذب په دغو ټکو پيل شو: يو هغه ټکی دی چې محمد داود له خپلې کودتا نه وروسته خلکو ته په خطاب کې بيان کړی، چې جوهر يې د ټولنې زياترو خلکو ته د خدمت لپاره د جمهوري نظام په پښو درول او د «قلابي ديموکراسۍ» يا تقلبي ديموکراسۍ پر ځای د «معقولې ديموکراسۍ» راوستل دي. بل يې د ناپېيلتوب سياست او دريم ټکی يې محمد داود د رهبر يا لارښود په توګه منل دي. (۱۴)

شرق دا هم وايي چې محمد داود يوه ورځ ده ته وويل چې زموږ خلک د دغه نظام له لارې له اجتماعي او اقتصادي بدبختيو او د واکمنې کورنۍ له دننيو کړکيچونو نه ژغورل کېدلی نه شي، نو بايد «هر دوی ما در اين باره (فکری) سنجيد و راهی [نجات] راجستجو کرد.» (۱۵)

ددوی د ژغورنې لار دا شوه چې «هر دوی ما بیک تحول آنی و قاطع که بجز از راه عسکری امکان پذیر نیست عقیده مشابه داریم.» (۱۲)

تحول په ماهیت کې «قاطع او فوري» نه وي، خو له دغې افادې نه مراد نظامي یا عسکري کودتا وه او دوی ځکه په هغې لاس پورې کول غوښتل چې د پخواني صدر اعظم او د مساوات د ګوند سرو ال محمد هاشم «میوندوال و رفقایش ... برای کودتا [نمودن] در تلاش افتیده بودند.» (۱۷)

دا چې میوندوال په رښتیا کودتا کوله یقیني نه ده خو په کابل کې په اصطلاح د سر چوک اوازه همدغسې وه، شرق ددغه مهم تصمیم نېټه هم نه ورکوي او په هغه سربېره د فایق روایت ورسره توپیر لري او هغه د باور وړ هم نښکاري.

فایق وایي چې ځنګه چې ده دمحمد داود د صدراعظمۍ په وخت کې په صداقت او زړورتیا کار کولو سره ورته منلی شوی و او د ګوښه توب په وخت کې یې په منظم ډول د هغه په کور کې وژسره لیدل د لومړي ځل لپاره یې ورته وویل چې د هېواد وضع خرابه ده او موږ ته ښایي هغسې کار وکړو لکه په مصر او عراق کې چې نورو کړي دي.

دده مقصد په مصر کې په کال ۱۹۵۲ کې د ملک فاروق پاچا پر ضد د جمال عبدالناصر او په عراق کې په کال ۱۹۵۸ کې د پاچا فیصل پر ضد د جنرال محمد قاسم کودتاګانې وې، خو محمد داود فایق ته په ځواب کې وویل چې «جنرالان پرورده من انقدر مردم جبون و ترسو اند که جرئت گذشتن از پیش روی خانه ام را ندارند چه رسد که بامن داخل تماس به مفاهمه شوند.» (۱۸)

محمد داود بل وخت د فایق ددغې وینا په اړه چې یې د پر کسان د ببرک کارمل او محمد حسن شرق په ګډون روزلي دي، خو اوس هغوی دده پوښتنه هم نه کوي، وویل چې (من در زمان حکومت کاکایم شاه محمود خان ... یک عده جوانان روشنفکر را از قبیل محمد صدیق فرهنګ، عزیزالله واصفي، داکتر محمد رحیم محمودي، ببرک کارمل بنام ویش زلمان در خفا رشد داده حمایه میکردم، بعد از استعفایم از صدارت بعضی از آنها مرا از یاد بردند وبرخی حلقه اجنبی بگوش اویختن [اویختند] و ببرک نیز از ان جمله است.)) (۱۹)

ماته چې په ویښ زلمیانو کې وم مالومه نه وه چې دغه کسان په هغه وخت یا وروسته په ویښ زلمیانو کې وو، د محمد داود د ناهیلي توب سره سره فایق ورسره لیدل کول.

فایق په دې نظر و چې ځنګه چې محمد داود په ټول هېواد کې یو پېژندل شوی شخص و، د نظام مخالفان پرې تولیدلی او پاچایي نسکورولی شي، نو یې په بلې لیدنې کې ترینه پخوانۍ غوښتنه په ټینګه بیا وکړه او محمد داود دغه ځل د هغه غوښتنه ومنله خو ورته یې وویل چې ((... محتاطانه باستعانت و یاری پروردګار بجلب و جذب اشخاص طرف ضرورت عسکري و شخصیت های اجتماعی اقدام کنید.))

دی چې په دغه وخت کې ځکتورن یاني یو ښکته رتبه نظامي افسر و، جلب او جذب یې له ټیټ رتبه افسرانو څخه پیل کړ. دده تشخیص دا و چې په پوځ کې اجرائیوي قدرت د همدغسې افسرانو په لاس کې دی، ده محمد داود ته لادمخه ویلي و چې ((برداشتیکه من از اردو دارم شما در بین افسران خورد رتبه محبوبیت و جایګاه خاصی دارید، قدرت اجرائیوی

همچو امور در دست خورد رتبه ها است، تا جائیکه من از روحیه اردو واقفیت دارم همه از اوضاع کنونی خفه و ناراضی اند.)) (۲۰)

دا شاید د ۱۹۲۵/۱۳۴۴ کال وڅکه چې دی وایي چې ((... از سال ۱۳۴۴ الی ۱۳۵۲ ... من در ظرف هشت سال در راه تغییر نظام سلطنتی و ایجاد جمهوری سعی وتلاش ها کرده ام.)) (۲۱)

ددغه کار لپاره به دی په خپل بایسکل سره یو ځای بل ځای ته او له جذبولو نه وروسته به یې نویو جلبیانو ته وظیفې ورکولې چې یوه یې د نورو کسانو جلبول او بله یې د ضرورت په وخت کې له کور نه د نظام د مطلوب کس ایستل او په کوم تاکلي ځای کې بندي کول و. ده به دا هم ورته ویل چې ((دیگر همکارانت در لحظه اخرین و شروع بکار معلوم میشود.)) (۲۲)

د فایق د جذبولو لار داوه :((هر افسر با احساس را که اهلیت همکاری و مصاحبت شدنش را میدیدم سر صحبت را از اوضاع ناگوار و بی عدالتی کارکنان دولت و وضع پریشان ملت باز [نموده] و راه بیرون رفت از این حالت و براه انداختن یک انقلاب و ایجاد جمهوریت سخن میگفتم.)) ده به هغو ته دا هم ویل چې دا د خطر لار هم ده: ((ما و شما در یک راه پر مخاطره که مرگ و اسارت در پیش روی ما قرار دارد محض برضای خدا ، خدمت بوطن، بدون در نظر داشت چوکی ومقام و رتبه و پاداش مادی بنفع وطن قدم برمیداریم.)) خو ده به هغو ته دا ډاډ ورکاوه چې ((نظر به اوضاع نابسامان دولت سیل خروشانی برای یک تحول در جهت تغیر دولت در جریان است.)) (۲۳)

په دغه ډول د سرطان تر کودتا پورې د فایق د لیکنې له

مخې څه باندې شپېته افسران جلب شوي وو، دوی تول واړه افسران يانې بريدمنان، جگتورنان او تورنان وو، دوی په گروپونو يا ډلگيو کې منظم شول او هر ډلگی د يوه سر ډلگي په مشرې موظف شو چې په خپل وخت کې پاچا محمد ظاهر، پاچا زوی احمد شاه، د مرکزي ځواکونو قومندان عبدالولي، ددفاع وزير خان محمد، صدر اعظم موسی شفيق، د ريشخورو د فرقې لوی قومندان عبدالحکيم کتهوازی، د هوائي ځواکونو قومندان مرتضی قل او د قرغې د اتمې فرقې لوی قومندان محمد کبير له خپلو کورونو نه وباسي او په يوه تاکلي شوي ځای کې بندي کړي.(۲۴)

د شرق د ليکنې له مخې دا دی و چې د جلب او جذب کار يې د لومړي ځل لپاره پيل کړ، په داسې حال کې چې فايق وايې چې ((... اقای حسن شرق ... قطعاً در انقلاب مذکور سهم و رولی نداشت.)) (۲۴ الف)

په هر حال د شرق د ليکنې له مخې دده په لومړنيو جلبيانو کې متقاعد ډگروال غلام حيدر رسولي، تورن سرور نورستاني او ټانکېست مولاداد (فراهي) وو چې دده په وينا يو ځای بل ځای يې په تصادفي ډول ليدل او د هغو د محمد داود په لارښودنې د کودتا کول منلي وو.

شرق وايي چې د جلب او جذب کار د ۱۳۵۱ کال د وږي په مياشت کې (۱۹۷۲، اگست- سپتمبر) په ټينگه ونيول شو او ددغه مقصد لپاره د سيد عبدالله يا مولاداد يا کله کله د نورستاني په کورنو کې غونډې کېدلې او هلته به د ټولو سياسي گوندونو له اساسنامو څخه چې د وطن په جريدو کې خپرې شوې وې استفاده کېده. له هغو او نورو څخه به هغه څه

غوره کېدل چې د ولسمشري نظام يې پر پاچايي نظام غوره باله.(۲۵)

دی دا هم وايي چې د موسی شفيق په کارونو د «صدر اعظم په توګه له باندې سره د هغه ټرلتوب» چې د هغو له امله د «روښانفکرو» ياني چپيانو فکر ترېنه اوښتی و او د پخوانيو حکومتونو د ناوړتيا په سبب په تېره د عبدالظاهر له حکومت نه چې د قحطۍ او وچکالۍ په موضوع کې پاتې راغلی ، خلک ډېر ناهيلي شوي وو. په دغه وخت کې ددوی د جذب او جلب کار پرمخ ولاړ. دی وايي چې په همدغه وخت کې دوی په هوايي قوتونو کې په فعاليت پيل وکړ او د پاچا ګل وفادار او د انجينر عبدالحميد محتاط له جلب نه وروسته سر ګروپونه جوړ شول. شرق وايي چې دوی ته دربار توجه نه کوله، لويو افسرانو ته يې توجه کوله « حالانکه دوستان ما را پايان رتبه ترين صاحبمنصبان اردو تشکيل ميدادند.» او حکومتي کسان « رفته رفته درباره ما بی اعتنا شده بودند.» (۲۶)

په همدغه حال کې و چې د بالاحصار د کماندو له قطعې نه فيض محمد جلب شو پداسې حال کې چې د پاچايي ګارد د ټانک د قطعې او د ښار د انضباط قوې قومندانان او نور د مخه جلب شوي وو ، په دغه ډول د شرق په وينا « به اول جوزای ۱۳۵۲ [مې ۲۲ ، ۱۹۷۳] به تمام نقاط کليدی اردو تسلط داشتيم.»(۲۷)

شرق په دغې وينا کې د څرخي پله څلورم او پنځلسم لمبر زغرور قوتونه هم شمېرې او ليکي چې « در اخير حکومت داکتر عبدالظاهر ماه عقرب ۱۳۵۱ توانسته بوديم با قدرت و اطمينان کامل بر قرای ۱۵ وقوای ۴ زرهدار حاکميت داشته و

در هر زمان آن را مورد ازمایش قرار داده بتوانیم [میتوانستیم].)) (۲۸)

دی په خپل کتاب کې دوه ځایه نور هم همدغسې ګرېږي، خو فایق ددغه ټکي په سر د هغه برعکس غږېږي. دی وایي چې د ۱۳۵۲ کال د جوزا په درېیمه (مې ۲۴، ۱۹۷۳) غلام حیدر رسولي چې د محمد داود له خوا له ده سره د ارتباط غړی ټاکل شوی و، دی یې دېته وباله چې په څلورمه کارته کې په یوه کور کې د شپې په اتو بجو حاضر شي. هلته محمد داود د زغرورو قوتونو پنځه تنه افسران د تورن محمد سرور نورستاني په ګډون ده ته وروپېژندل، خو دغو افسرانو په خواشیني سره څرګنده کړه چې د څرخي پله زغرور قوتونه تر ټینګې څارنې لاندې نیول شوي او دوی هیڅ ډول مرسته نه شي کولی. محمد داود بیا وویل چې ((از اینکه برادر های زرهدار از همکاری معذرت میخواهند دیگر بالای موضوع سنگ گذاشته یادی نکنید.)) (۲۹)

فایق وایي چې د ۱۳۵۲ کال د غبرګولي (جوزا) په میاشت کې وروسته له دې چې لومړی بریدمن حبیب الله د ارګ د ۱۴ مې مفرزې ټانک مرستیال د احضاراتو پوره ډاډ ده ته ورکړ ده یو اجرائیوي یاد عمل پلان وایست، (۳۰) چې د هغه له مخې به لوړ حکومتي نظامي او ملکي کسان د ګروپونو له خوا نیول کېږي. محمد داود په یوې غونډې کې له فایق نه د وسلو په اړه پوښتنه وکړه او هغه ورته کړه چې ((از دیپوی شهرارا و یا از کلوله پشته دو نفر افسر برایم وعده [سلاح] داده اند.)) داود بیا ورته وویل چې ((بیک نفر لومړی برید من احمد ضیاء نام، از قطعه انضباط شهری از وزیر اکبر خان مینه گفته ام که به شما

سلاح بدهد.» (۳۱) ، خو د فایق د لیکنې له مخې احمد ضیاء د وسلې له ورکولو نه اوږه خالي کړه او ده وسله له بل ځای نه تر لاسه کړه او په ملګرو یې ووېشله. (۳۲) دا چې ده دغه وسله له کوم ځای نه او څومره تر لاسه کړه، په دې اړه څه نه وايي.

په همدغه وخت کې و چې پاچا محمد ظاهر د سترګو د علاج لپاره د جون د میاشتې په ۲۵ مه د اروپا په لور روان شو، د څرخي پله په زندان کې د پاچا یوه پخواني موټر چلوونکي ماته وویل چې ملکې د کومې موضوع په سر په هغه باندې د بیاتي په وار کولو سره د هغه سترګه زیانمنه کړې وه. په هر حال د معمول په شان مشر زوی یې احمد شاه د پاچا د نایب په توګه د هغه په غیاب کې پاچايي کوله. دا هغه وخت و چې په کابل کې د کودتاګانو اوازې خپرې وې او پاچا د محمد داود د کودتا کولو په نیت خبر و، په دغه حال کې سر ګروپونه د کودتا کولو لپاره د محمد داود امر ته سترګې په لار وو، خو هغه ښکاره کړه چې « در غیاب او کودتا نخواهم کرد، زیرا این حرکت معقول و مردانه نمیباشد.» (۳۳)

محمد داود فایق ته هم ویلي و چې « انقلاب زمانی صورت گیرد که شاه و سردار ولی در کابل باشند.» (۳۴)، خو سر ګروپونو ته دا معقوله وه چې د پاچا په غیاب کې په کودتا پیل وشي؛ ځکه چې دوی وېرېدل چې د کودتا د نه کولو په حال کې حکومت ممکن ددوی په پلان خبر شي، چې بیا به دوی وطن او پاچا ته د خاینانو په تور محاکمه کېږي، د سرګروپانو په دغه تینګار فایق اوشرق په یوه خوله دي، د شرق په وینا غلام حیدر رسولي او سرور نورستاني لاورته څرګنده کړه چې « اگر محمد داود با ما یکجا اشتراک نکند ما بدون او اقدام خواهیم کرد.»

دی دا هم وايي چې ده هم محمد داود ته وويل چې که دی د کودتا امر نه ورکوي دی هم مجبور دی چې د اکثریت په پلوی ورسره یو ځای شي.(۳۵)

فايق وايي چې عبدالولي په دوی شکمن شوی او د سرطان په اتمه يې دی وغوښت او له محمد داود سره يې د هغه د تړاو په اړه وپوښته، خو ده په دغه ډول قانع کړ چې «بخدا و قرآن اگر بین من و سردار محمد داود کدام رشتهٔ قرابت باشد.» دی دا هم وايي چې ما د هغه د ډاډينې لپاره په ټينګه وويل چې « من بنوابغ و قهرمانان ملی و تاریخی وطنم علاقه خاص دارم، کسانیکه متوفی اند بزیارت قبور شان رفته اتحاف درود و دعا منیمایم و کسانیکه در قید حیات اند در صورت امکان بدستبوسي شان رفته ادای احترام میکنم، در صورت عدم امکان طول عمر صحت و سلامتی شانرا از خدا می طلبم مانند میرویس نیکه که وطن مارا از چنگال گرگین خونخوار نجات داد و بنیان یک دولت مرکزی و ملی را در افغانستان اساس گذاشت و هکذا احمد شاه بابای غازی که سرحدات کشور مارا بدهلی رساند.»

فايق د ستايلو په لړ کې پاچا امان الله او پاچا محمد نادر ته هم بېدريغه اخلاص وښود او په ظاهري معصوميت سره يې محمد داود هم په دغه لړ کې راوست او ويل يې چې «کسانیکه مانند سردار محمد داود خان حیات دارند که در دوره صدارتش با ایجاد پلان های انکشافی خدمات ارزشمندی را مانند تونل سالنگ، سرک ماهیپر و تنگ غارو و بند برق نغلو و کانال ننگرهار و بنیانگذاری یک اردوی عصری و مدرن میکانیزه و غیره خدماتش زیاد علاقمند هستم، زمانیکه امکان مسیر

شـود حـضور شـان رفتـه ادای احتـرام میکـنم.)) سـره لـه دې هـم عبـدالولی ورتـه وویـل چـې ((... خـود را بـشناسی) او ده پـه ځـواب کـې ورتـه وویـل چـې ((بخـدا سـردار صـاحب مـن وطـنم و فـرد فـرد وطـن حتـی سـنگ و کلـوخ وطـنم را دوسـت دارم.)) (۳۶) فـایق چـې پـه دغـسې ستاینو سره عبدالولی تېر ایسته او ځان یې لـه خطر نـه وژغـوره پـه هماغـه ورځ یـې محمـد داود لـه موضـوع نـه پـه یـوې لیکنـې سره خبر کړ او ورتـه یـې سـلا ورکـړه چـې ((کـشیدن انتظـار [عـودت] شـاه را مـصلحت نمیبیـنم، احتمـال گرفتـاری مـن و رفقـایم تحمیلـی [حتمـی] اسـت.)) (۳۷) محمـد داود بیـا مجبـور شـو چـې لـه خپـل نظر نـه تېر شي او د سرگروپوڅو نظر ومني او د کودتـا امـر ورکـړي، خـو د کودتـا د نېټـې او عمـل طـرز پـه اړه اختلاف شته.

شـرق د کودتـا فیـصله او نېټـه پـه ناڅرګنـد ډول ښـیي:((و روز ۲۵ سـرطان فیـصله بعمـل آمـد کـه بـه سـاعت یکنیم شب [روز] سـه شـنبه ۲۲ سـرطان حرکـات قطعـات بـدین ترتیـب شـروع گـردد.)) (۳۸) فـایق پـه دې اړه پـه مـشخص ډول غږېـږي او داسـې ښـکاره کـوي چـې د کودتـا نېټـه او عمـل طـرز ده تجـویز و محمـد داود تـه پـه خپـل یـاد شـوي لیـک کـې ادامـه ورکـوي چـې ((مـا الـی شـب ۲۵ سـرطان احـضارات خـود را تکمیـل و شـب مـذکور بعمـل اقـدام خـواهیم نمـود، ۱۲ بجـه روز همـان شـب از اقـدام خـود بـشما خبـر میـدهیم.)) (۳۹) فـایق دا هـم وایـي چـې ده خپـل تـول ملګـري پـه دغـه اړه خبـر کـړل، خـو د کودتـا نېټـه یـې یـوازې سـرګروپانو تـه ځرګنـده کـړه او (همـهٔ رفقـا بـا شـور و شـعف از احـضارات خـود هـا بـرایم اطمینـان دادنـد.)) (۴۰) غـلام حیـدر رسـولي هـم ده تـه پـه یـوه لیـک کـې ډاډ ورکـړ چـې ((در صـورتیکه خطـر گرفتـاری شـما و

رفقای تان موجود باشد و احضارات داشته باشید، نظر شما مورد قبول است، مشروط براینکه ۱۲ بجه روز از اقدام شب خود بمن خبر دهید.)) (۴۱)، خو د سرطان په نولسمه شپه کومه نظامي لوا په بل کوم مناسبت بالاحصار ته روانه وه او دغه حرکت د فایق په ژبه ((در ذهنیت رفقا شک، تردید و ناباوری خلق کرد در [نتیجه] در شب ثانی انقلاب اکثر رفقا حاضر نشدند.)) (۴۲) دی د سر په کسانو کې چې د کودتا په شپه کې د وظیفې سرته رسولو ته حاضر نه شول دغه کسان ښيي او سخت يې غندي: احمدضياء مجيد، عبدالاه، غلام حيدر رسولي او محمد حسن شرق. دی وروستی ((مغرور، خدعه گر)) او د ک ج ب ((صادق خدمتگار)) ښيي چې ((بخانه یکی از محمدزایی ها به بهانه شطرنج خود را مهمان ساخته بود [و] بقول آنها الی ساعت یکنیم بجه شب [روز] با ما سرگرم شطرنج بود.)) (۴۳) فایق نه څرګندوي چې د کودتا د ستور محمد داود ورکړی وي، په دې اړه شرق په مشخص ډول وايي چې د کودتا د دستور مرکز د محمد داود کور و په دې ډول چې عبدالحميد محتاط، پاچاګل وفادار، مرتضی قل او محمد آصف د مخابرې یو صندوق له هوائي قوتونو څخه دده په واسطه د محمد داود کور ته اوبل يې د انضباط په قومنداني کې ضياء مجيد ته ورسوه، نور نو دده په ژبه: ((ساعت یکنیم بجه شب [بامداد] ۲۲ سرطان از طرف محمد داود به قطعات تانک کوماندو – و انضباط امر حرکت داده شد [و] بعدا زیک دقیقه صدای حرکت ماشین های تانک و موترهای زرهدار در ارگ و بالاحصار شنیده میشد.)) (۴۴)، له بلې خوا فایق د کودتا د پیل حرکت د سباوون یوه بجه ښيي او

وايي چې «با توکل بخدای لایزال انقلاب راباگرفتاری خان محمد وزیر دفاع و عبدالولی خان، قوماندان قوای مرکز از ساحه وزیر اکبرخان مینه ساعت یک بجه شب [صبح] اغاز کردیم.» (۴۵)

فایق وايي چې حبیب الله زرمتي د ارګ له سهیل لویدیځ خوا څخه ټانکونه چالان کړل او «طبق هدایت ۱۲ تانک به محاصره گرفتن قطعه قوماندو به بالاحصار و یک تانک بمنزل وزیر دفاع و یکی بمنزل سردار عبدالولی خان به همکاری گروپ های گرفتاری روان شده انجام وظیفه نمودند.» (۴۶)

د عمل له کسانو نه به مطلب شاید پاچا ګل وفادار، فیض محمد او زرمتي وي، د وفادار په وینا دوی د هوایي کماندو او د ټانکونو د قوتونو لارښوونه په غاړه لرله، وفادار وروسته مولف عبدالرزاق فراهي سره په مرکه کې دا هم وايي « چې ما د مخابرې آله د محمد داود په کور کې فعاله کړه او ده دهغې آلې په وسیله د شپې په یوې نیمې بجې د کودتا هدایت صادر کړ، ولې موږ تر هغه دمخه د شپې پر دولسو بجو د کودتا عملیات پیل کړی وو.» (۴۷)

په دې ډول کودتاچیانو په څوارلسو ټانکونو سره د کودتا په لومړۍ مرحله کې بری ترلاسه کړ، خو دوی یو هم نه وايي چې کودتاچیانو هم مخابرې لرلې او دا چې محمد داود هغو ته په کومو عبارتونو سره د کودتا دستور ورکړ.

په هر حال؛ فایق نیمه ګړۍ او وفادار یوه نیمه ګړۍ پخوا تر هغه چې محمد داود د کودتا دستور ورکړي په کودتا یې عمل لاس پورې کړی و، د عبدالولي د نیولو په اړه وفادار فراهي ته دا هم وویل چې « زه او فیض محمد دواړه د سردار

عبدالولي د نیولو لپاره دده کور ته ورغلو، فیض محمد د پرچم غړی دی او زه دده دعقیدې سره مخالف یم، ولې دی ډېر زړور سړی دی، هغه وخت چې دی د سردار عبدالولي کور ته ننوتی، ده کلـه شینکوف چپه غاړې ته اچولی و او ده پر سردار عبدالولي باندې ږغ وکړ چې تېک ونه کړې چې وژل کېږې او سردار عبدالولي هم تېک ونه کړ او ما دده د لاسه څخه تفنگچه واخیسته.)) (۴۸)

دشرق په وینا ((ساعت دو و ده دقیقه پادشاه گل خبر دستگیری سردار عبدالولی را آورد.)) (۴۹)

د دوو او شلو دقیقو په وخت کې مرکزي مخابره له کار نه وایستله شوه او په درېیو بجو کې پاچا یي ګارد تسلیم شو او تر پنځو بجو پورې ټول هغه حکومتي کسان چې باید نیول شوي وای په خپلو کورونو کې ونیول شول او په کارته پروان کې د عبدالقدیر نورستاني په کور کې بندي شول، له عبدالولي او خان محمد نه سربېره نور بندي شوي حکومتي کسان دا وو: پاچا زوی احمدشاه، مارشال شاه ولي د عبدالولي پلار، صدر اعظم موسی شفیق، د هوایي مدافع قومندان، جنرال ګلبهار، د سلطنتي ګارد قومندان جنرال غلام محمد، د توپچي د لوا قوماندان جنرال قمر الدین ناصر، د کوماندو د قطعې قومندان ډګروال رحمت الله ساپی، د ریشخورو د فرقې قومندان جنرال عبدالحکیم کتهوازی، د اتمې فرقې قومندان جنرال حسین، د ژاندارم او پولیسو عمومي قومندان ډګرمن عبدالحنان او د کابل سرمامور ګل نبي. (۵۰)

فایق وایي چې جنرال کتهوازی او صدر اعظم موسی شفیق دده په سر ګروپې سره ونیول شول. (۵۱)

دا چې دغه جنرالان او نور لوړ رتبه پوځي او ملکي کسان په لږ وخت کې او په اسانۍ سره ونیول شول، یو علت یې دا و چې فایق د مخه سر ګروپان او نور موظف کړي وو چې د هغو د کورونو او د هغو د ټنوټلو او وتلو د لارو په اړه د قیق مالومات تر لاسه کړي او دوی همدغسې کړي وو، ددغو کسانو په بندي کېدلو سره چې نږدې ټول یې د پوځي او پولیسي قوتونو آمران وو او وظیفه یې د پاچایي نظام او امنیت ساتنه وه، کودتاچیان د ۱۳۵۲ کال د سرطان په ۲۲مه (جولای ۱۷-۱۹۷۳) د سهار په شپږو بجو د ښار په ټولو قطعو مسلط شول او کودتا سرته ورسېده او پاچایي نظام د پاچا محمد ظاهر په سر والي نسکور شوه.

د کودتا د بري بل علت دا و چې په هغه سپېره سباوون کې چې کودتا پیل شوه د نظامي او پولیسي قطعو آمرانو ته موقع په لاس ورنغله چې خپلو قطعو ته ځانونه ورسوي، مؤظفو کسانو یا پهره دارانو هم ونه شو کولی یا ونه غوښتل چې د کودتا کوونکو مخه ونیسي په دغه حال کې د کابل سرکونه د کودتا کوونکو د ټانکونو پر مخ بې خنډه لارې وې.

محمد داود د سهار په اتو بجو له کابل راډیو نه افغانانو ته خپل غږ په دغه ډول ورساوه:

((من برای سعادت اینده وطن خود جز قایم ساختن یک دموکراسی واقعی معقول که اساس آن بر خدمت به اکثریت مردم افغانستان برقرار باشد، راه دیگری را سراغ نداشته و ندارم.)) ده د پاچایي نظام ((فاسد)) او موجوده دموکراسي ((قلابی)) یا تقلبي وبلله او اضافه یې کړه ي نظام تر دې حده پورې فاسد شوی و چې د اصلاح امید یې نه و، نو ځکه دده په

ژبه «همه وطن پرستان خصوصاً اردوی وطن پرست افغان تصمیم گرفت که دیگر باین نظام فاسد خاتمه داده شده ووطن از این وطر بدبختی نجات یابد.» ده وعده ورکړه چې «نظام نوین طبعاً با خود ریفورم های بنیادی [همراه] دارد.» (۵۲)

د محمد داود په وینا سره په خلکو په تېره د کابل په خلکو کې د خوښۍ څپې هسکې شوې او خلکو خپله خوښي په ډول ډول بڼو وښووله، دهبواد په هیڅ ګوټ کې د پاچایي نظام او د پاچا په پلوي چا اواز او ګام پورته نه کړ. پاچا چې تر دغه وخت پورې د خدای تعالی سوری ګڼل کېده، نور نو د هغه سوری نه ګڼل کېده. په کودتا کې تلفات ډېرخي لږ وو، لومړی بریدمن حبیب الله زرمتي او یو یا دوه ملګري یې د ټانک په چپه کېدلو سره له منځه لاړل، یو څو تنه نور هم تلف شول، دا په واقع کې یوه بې مقاومته او په افغانستان کې په خپل ډول یوه ډېره بریالۍ پوځي کودتا وه. له یادو شویو کم شمېرو پوځیانو نه پرته بل چا پکې ونډه نه لرله. کودتا په پنځو یا شپږو ګړیو کې سرته ورسېده، په نړۍ کې هم شاید جوړه ونه لري په دغې کودتا سره د څه کم دوه نیمو پېړیو پاچایي نسکوره شوه او پر ځای یې د ولسمشري یا جمهور نظام په پښو ودرول شو، په دې ډول په افغانستان کې د یوه نوي دولتي نظام بنسټ کښېښول شو، خو په دغې کودتا سره دغسې نظام نسکور شو چې د ملت د استازو په خوښه په لویې جرګې سره تاسیس شوی او په سراسري ملي انتخاباتو سره تثبیت شوی و او په دې ډول یې افغانانو ته مشروعیت لاره.بلې ځانګړتیا یې دا وه چې هغه د دغسې پوځیانو له خوا په ټانکونو او وچ زور سره نسکور شو چې نږدې ټول یې ټیټ رتبه بې تجربې ځوان پوځي افسران او یو شمېر یې

مسکو پلوه کمونیستان وو.

پاچا محمد ظاهر هم چې په دغه وخت کې په ایتالیې کې له یوه لنډ ځنډ نه وروسته دغه کودتا ومنله او خپله هغه لوړه یې تر پښو لاندې کړه چې د اساسي قانون د دفاع په اړه یې د ملت د استازو په مخ کې کړې وه، ده د زمري د میاشتې په ۲۱مه د خپل گوښه کېدلو لیک په روم کې د افغانستان سفیر نور احمد اعتمادي په لاس محمد داود ته واستوه، په دې ډول:

برادرم جلالتماب رئیس جمهور

از موقعیکه خبر جریانات اخیر را شنیدم، تا ایندم فکرم متوجه وطن من بود و برای آینده آن نگران بودم، مگر همینکه دریافتم مردم افغانستان بغرض اداره آینده امور ملی خود از رجیم جمهوریت با اکثریت کامل استقبال نموده اند، با احترام از اراده مردم وطنم خود را از سلطنت افغانستان مستعفی میشمارم و بدینوسیله از تصمیم خود بشما ابلاغ میکنم، درحالیکه آرزوی من سعادت و اعتلای وطن عزیز من است، خود را بحیث یک فرد افغان زیر سایه بیرق افغانستان قرار میدهم.

دعای من این است که خداوند بزرگ و توانا همواره حامی و مددگار وطن و هموطنان وطن من باشد.(۵۳)

محمد ظاهر

معاصر افغانستان وروستي پاچا محمد ظاهر تر هر بل افغان پاچا نه اوږده پاچايي کړې ده، دی په ۱۹۳۳ کې د خپل پلار پاچا محمد نادر له وژل کېدلو نه تر ۱۹۷۳ پورې څلوېښت کاله د افغانستان پاچا و، دی په دغه کال کې نولس کلن و، خو دی تر ۱۹۶۳ پورې په نامه پاچا و، دی د خپل یوه تره محمد هاشم په اوږدې صدراعظمۍ کې او د بل تره شاه محمود په صدراعظمۍ کې د پاچايي چارو د اجرا لپاره ونه هڅول شو. ده د خپلې ځوانۍ نهه دېرش کلونه په دغه ډول تېر کړل، چې د پاچايي چارو په اړه د تجربې خاوند نه شو. د محمد داود په لس کلنې صدر اعظمۍ کې (۱۹۵۳-۱۹۶۳) له هغه او دهغه ورور محمد نعیم سره په ګډه دعملي سیاست ډګر کې فعال شو، خو په داسې حال کې چې پاچا دی و د سیاست نوښتګر او عامل محمد داود و. نو ویل کېدی شي چې محمد ظاهر تر نهه څلوېښت کلنۍ پورې په بشپړه او ازاد ډول پاچايي نه ده کړې. په دغې دورې کې او بیا تر ډېر وخت پورې ده د امیر حبیب الله په شان، خپل زیات وخت د پردیو نجونو په فکر کې هم تېر کړی، څنګه چې له هغو سره د هغه نږدې والی په پټه او د عرف او قانون پر خلاف و او څنګه چې دی تر نهه څلوېښت کلنۍ پورې

د پاچایي په چارو کې د تجربو خاوند نه و شوی، دی هغسې زړور او ریسک منونکی شخص نه شو چې افغان واکمن باید وي. پر هغه سربېره ځنګه چې ده پښتو ویلی نه شوه، کله څه هم پښتو د افغانستان د زیاترو خلکو ژبه ده، له پښتنو سره یې ډېره نه لګېده.

لامهمه دا ده چې دده په پاچایي کې واکمنه کورنۍ چې په اصل کې پښتنه وه فارسیوانه او له پښتنو نه بېګانه او اشرافي شوه، نو ویل کېدلی شي چې پاچا محمد ظاهر که څه هم د افغانانو پاچا و، افغان تولنه یې نه پېژندله.

سره له دې هم محمد ظاهر که د خپلې واکمنۍ په وروستیو لسو کلونو کې د افغانانو لپاره هغسې ازاده او دموکراته تګ لاره غوره کړه چې بل هیڅ افغان واکمن نه وه غوره کړې. دده په هڅونې او دستور سره یو شمېر دموکراتو، قانون پوهو او کارپوهو افغانانو د سید شمس الدین مجروح په مشرۍ د محمد داود له ګوښه کېدلو نه وروسته د پاچا محمد نادر د وخت اساسي قانون په دغه ډول واړوه چې د درې ګونو قوتونو په څرګند بېلولو سره یې د قانون پر بنسټ د ازاد ژوند لپاره لار هواره کړه چې په هغه سره فردی ازادي او دموکراسي په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره په پراخه اندازه ممکنه شوه. که د اوسني افغانستان کومې پېښې ته د انقلاب نوم ورکول کېږي هغه باید یوازې دغه تحول ته ورکړل شي، ځکه چې په دغه تحول سره د فردي ازادي او ابتکار او کسب او کار دغسې دوره پیل شوه چې په هغې کې حکومت د محکمې له حکم نه پرته هیڅ افغان څارلی نه دی، بندی کړی نه دی او اعدام کړی نه دی، که محکمې د وژنې په موضوع کې وژونکی په اعدام

محکوم کړي، پاچا کوښښ کړی چې د وژل شوي کورنۍ وژونکی وبښي.

پاچا د اعدام مخالف و او په معاصر افغانستان کې یوازې په دغې دورې کې حکومتي جاسوسان تر اخري ممکن حد پورې کم شوي وو.

د قانوني حکومت او قانوني چلند له امله په ټول افغانستان کې د امنیت او ډاډینې دغسې فضا مینځته راغله چې دهغې په سوري کې په خپله پاچا محمدظاهر هم د یوه عادي افغان په شان په کابل ښار او اطراف کې ازاد ګرځېده.

«د پاچا همدغه ازاد ګرځېدو سره په ۱۹۷۱ کې د آی خانم بانډې ته نژدې یو یوناني ښار وموندل شو. یوه کلیوال ورته یوه غیر عادي تورلې شوې ډبره وښووله، پاچا بیا په افغانستان کې د فرانسې د کندنې هیئت وګماره او هیئت ددغسې یوناني ښار اثار رابرسېره کړل چې ۳۰۰ م کې د سلوکوس نیکاتور په واکمنۍ کې ودان شوی و.»

دقانوني نظام په تاسیسولو کې د پاچا محمد ظاهر ونډه چې ازادي پال، دموکرات او ارامي خوښوونکی شخص و، اساسي وه، خو په دغه وخت کې په افغانستان کې دغسې یوه پراخه تعلیم کړې منځنۍ ډله د ښځو په ګډون هسکه شوې وه چې دغسې نظام یې غوښته.

پاچا محمد ظاهر له دغې ډلې سره په اتحاد سره چې هغه د اوږدې مودې د امنیت او د عصري پوهنې محصوله وه، دغه نظام رامنځته کړ، خو د اساسي قانون له مخې په عمل کې یې سلطنت له حکومت نه بېل نه کړ، په نتیجه کې لکه هسې چې په تېرو مخونو کې یې بیان شوی، د موسی شفیق تر صدراعظمۍ

پوري حکومتونو ونه شو کولی، پر هغو پښو، لاس بری ومومي، چې د نوي دموکرات نظام زېږنده و. دغه حال به د پاچا د هغه چلند له امله هم و چې په هغه سره د واکمنې کورنۍ غړي حتی تر حکومتي لوړپوړو چارواکو نه هم لوړ ګڼل کېدل او په دې اړه شکایتونه هم نه اورېدل کېدل. دغه حال د انارشي او د حکومتونو د بې اغېزتوب لامل شو، چې ګوندونو ترېنه ګټه اوچته کړه او د یاغي توب روحیه یې خپره کړه.

په دغه حال کې حتمي وه چې امنیتي ځواکونه چې د نظام او امنیت ساتلو وسیلې وې، د ډاډ وړ وي، خو د هغو د سر کسان د مرکزي ځواکونو قومندان عبدالولي او د ملي دفاع وزیر خان محمد چې پاچا دواړو ته پوره اختیار ورکړی و ونه شو کولی چې افسران تشخیص او بې اثره کړي، دغه افسران که څه هم یو څه سیاسي شوي او د نظام مخالف وو، حتمي نه وه چې هغوی به نظام نسکور کړي. د عامه ذهنیت پر خلاف؛ لکه هسې چې په مخکې پاڼو کې ولیدل شول، له کودتا نه لږ دمخه د یوې لوا په تصادفي انتقال سره هم کودتاچیان پټ شول او په ټاکل شوي وخت کې د وظیفې اجرا ته حاضر نه شول، په واقع کې دا د پاچا محمد ظاهر بې تجربه ګي وه چې لږ و ډېر اویا کودتاچیانو په ځوارلسو ټانکونو سره دغسې نظام نسکور کړ چې د څه کم یو لک عصري او موتوریزي پوځ خاوند و. له بده مرغه ددغه نظام په نسکورېدلو سره دهېواد وضع دغومره ګډه وده شوه چې امنیت تر اوسه (۲۰۰۹) هم ټینګ شوی نه دی او افغانستان په پرله پسې ډول د فرد، ډلې او ملت په توګه په ډول ډول مصیبتونو اخته شوي دي.

د سرطان د کودتا
په اړه بحث

تر دې ځایه پورې دا وویل شول چې د سرطان کودتا څنګه سرته ورسول شوه اوس به په دې اړه بحث وشي، چې د هغې د بري علتونه څه وو. په پورته پاڼو کې په دغه اړه هم یو څه ویل شوي، خو له دې وروسته به په هغه پوره بحث وشي او بحث به د محمد ظاهر او محمد داود ترمینځ له اړیکو نه پیل شي.

د سپین په وینا محمد داود که څه هم له اول نه خپل اړیکې له پاچا سره ((دلعنت کړی)) ګڼله، خو سره له دې هم د خپلې صدراعظمۍ تر پایه پورې یې ورسره په ګډه کار وکړ او د دوی په همکارۍ سره افغانستان تر بل هر وخت نه وړاندې ولاړ او ودان شو او په نړۍ کې هم د اعتبار او حیثیت خاوند شو، خو د قانوني پاچایۍ له پیل سره ددوی ترمنځ کړکیچ څرګند او تریخ شو، څو چې محمد داود کودتا وکړه.

د کړکیچ سرچینه د اساسي قانون ۲۴مه ماده وه چې د محمد داود مخه یې نیولې وه چې په سیاسي ګوند کې فعالیت وکړي، صدر اعظم یا وزیر یا د شورا یا سترې محکمې غړی شي. محمد داود که څه هم د پاچا د تره زوی و، د پاچایي کورنۍ غړی وګڼل شو او د سلطنتي کورنۍ د نورو غړو په شان د ژوند تر پایه پورې له سیاسي ژوند نه بې برخې شو، په داسې

حال کې چې يو نا سکه تربور يې پاچا او بل نا سکه تر بور يې د مرکزي ځواکونو قومندان و، په بله ژبه د محمد داود دغه ناسکه تربوران په دولتي چارو بوخت وو او دی په کور کې ګوښه کړل شوی و. په ظاهر کې ۲۴مه ماده ددې لپاره ايستل شوې وه چې سلطنت له حکومت نه بېل وي او يا چا سلطنت وکړي؛ نه حکومت، خو په عمل کې لکه چې دمخه وليدل شول، سلطنت له حکومت نه هغسې چې اساسي قانون ټاکلې وه، بېل نه و او پاچا د قانون پر خلاف صدر اعظمانو ته هدايتونه او دستورونه ورکول. له بلې خوا ۲۴مه ماده هغومره پراخه نيولې شوې وه چې محمد داود او ورور يې محمد نعيم په سياسي لحاظ بې اثره شوي وو، دا په څو لحاظ يوه غټه تېروتنه وه چې په پای کې يې نه يوازې حکومت او نظام ته بلکې جامعې ته هم زيان ورسوه، يو دا چې پاچايي کورنۍ د پرنسيپ له مخې په خپله په پاچا يانې په محمد ظاهر څرخېده، نه د هغه په نيکه محمد يوسف چې پاچا نه و، د پاچا محمد ظاهر تربوران يا تربورانې د هغه د هستوي يا اصلي کورنۍ غړي نه وې، بله دا چې دغومره ډېر کسان له دولتي لوړو مقامونو او سياست نه محرومول د هېواد په ګټه نه و. دغه ماده ددوی په حق کې بېعدالتي وه، ۲۴مه ماده بايد يوازې د پاچا د خپلې کورنۍ د غړو په اړه وای او محمد داود بايد د يوه عادي افغان په توګه په نظر کې نېول شوی وای.

مهمه دا وه چې څوک داده کېدلی شو چې محمد داود به ددغې مادې درناوی وکړي. د محمد داود په اړه دغه څو اساسي واقعيتونه ټولو ته څرګند و: دی په هغه وخت لاهم ځوان و «درې پنځوس کلن»، ټول بالغ عمر يې د حکومت په کولو کې

تېر کړي و، حکومت کول یې مسلک شوی او په کې د تجربو خاوند شوی و.

د معمارۍ له چارو اخوا او له خپلې کورنۍ سره له ژوند کولو نه پرته بل مصروفیت او ساعت تېري یې هم نه لرله، د پاچا پر خلاف له پردیو ښځو سره د نږدې کېدلو شوقي هم نه و، د څمکو، کورونو او د شتمنیو د ډېرولو په لټه کې هم نه و. ددې پر خلاف وطن او وطنوالو ته د خدمت کولو ټینګ لېوال و، دی په ټول هېواد کې یو پېژندل شوی شخص و او په پوځ کې یې پلویان هم لرل. ددغه واقعیت اهمیت په دې کې و چې په افغانستان کې د قانون له حکومت نه د شخص حکومت مهم ګڼل کېده او لا هم ښه ګڼل کېږي.

دا هم مالومه وه چې هغه دخپل ګوښه کېدلو په لیکونو کې د دموکراسۍ د راوستلو او د پاچایي نظام د نوي کولو لپاره وړاندیز کړی و، دغه وړاندیز ښوولو چې محمد داود غوښتل له پاچایي نظام سره همکاري وکړي او لکه چې د مخه مې ویلي هغه له صدر اعظمۍ نه ځان ګوښه کړ نه له سیاست نه او مطلب یې دا و چې په نوي نظام کې د کوم ګوند په سروالي یا په کوم بل ډول د سیاست په ډګر کې بیا فعال شي. له همدې امله به و چې محمد داود له خپل ګوښه کېدلو نه وروسته له صدر اعظم محمد یوسف سره د همکارۍ لار ونیوله، په رسمي ملمستیاوو کې یې ګډون کاوه او حتی د ځینو سرته نه رسېدلو دولتي ودانیو څارنه کوله او محمد یوسف ته یې د صدر اعظمۍ مبارکي هم وویله. په اصل کې دا محمد داود و چې پاچا ته یې د هغه د صدر اعظم کېدلو سپارښتنه کړې وه. (۵۴)

نوي صدر اعظم هم په خپلې لومړنۍ وینا کې څرګنده کړه

چې «دده حکومت هغه اهداف په نظر کې نیسي چې محمد داود خان یې پیشنهاد کړي و.» (۵۵).

خو د اساسي قانون د لیکلو کمېټې چې د محمد داود هیڅ پلوی پکې غړی نه و د پاچا په هدایت کار وکړ، د هغه د یوه غړي سید قاسم رشتیا په وینا د پاچا هدایت و چې کمیسون دې ازاد وي او کوم خاص وړاندیز دې په نظر کې ونه نیسي او هغه څه دې په اساسي قانون کې ځای کړي چې د افغانستان په ګټه وي. (۵۶)

د محمد داود وړاندیز دا و چې «د پاچا د اکا زامن د سلطنتي کورنۍ غړي نه دي» او «په ولسي جرګې کې د اکثریت حزب مشر د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کېږي.» (۵۷)

د محمد داود وړاندیزونه ونه منل شول او پر هغه سربېره په لویې جرګې کې چې د نوي اساسي قانون د منلو لپاره بللې شوې وه په ۲۴ مې مادې کې دا هم اضافه شوه چې «اعضای خانواده پادشاهي حیثیت خود را بصفت عضو خانواده پادشاهی مادام الحیات حفظ میکنند.» له هغه وروسته د مولف فراهي په وینا «محمد داود خان متیقن شو چې دده پر ضد په دولت کې دسیسې کېږي، نو دی د سلطنتي نظام دښمن شو.» (۵۸)

له پاچا سره د محمد داود اړیکې هم وشکېدل، پاچا په کال ۱۹۷۰ کې فراهي ته چې هغه وخت په ولسي جرګې کې د فراه ولایت استازی و، ویلي و چې «د محمد داود سره زما فامیلي روابط پرې شوي دي او دا څلور کاله کېږي چې ما خپله خور چې د محمد داود مېرمن ده، نه ده لیدلې» (۵۹)

دا باوري نه ده چې د اساسي قانون **۲۴**مه ماده د چا په فکر دغومره پراخه ونیوله شوه، د هغې تینګ پلویان او د ځینو په روایت واضعان سید قاسم رښتیا او میر محمد صدیق فرهنګ وو، چې دلومړنۍ کمېټې غړي او د محمد داود مخالفان وو. هر څه چې و دغه ماده لکه څنګه چې د مخه مې استدلال وکړ د افغانستان په زیان تمامه شوه، له هغه نه غیر دغه اساسي قانون لکه هسې چې فرهنګ وايي «به تناسب قانون های قبلی افغانستان و نسبت به قانون های اساسی سایر کشورهای در راه رشد از جمله همسایگان افغانستان، ایران و پاکستان گامی بزرگ بسوی دموکراسی بود، زیرا که اختیارات گسترده پادشاه را محدود ساخته، دست خانواده شاهی را از مداخله در امور دولتی کوتاه میکرد، مصؤونیت فردی و ازادی های بنیادی مردم را تضمین مینمود و با خارج ساختن دو قوه تقنیني و قضايي از زیر سلطه قوه اجرائیه، اصل تفکیک قوا را که شرط اساسی حکومت قانون میباشد تضمین میگردد.» (**۵۹** الف)

په دغه حال کې له سیاسي او امنیتي نظر نه حتمي وه چې محمد داود تر ځارنې لاندې نیول شوی وای، په تېره وروسته له هغه چې د پاچا شخصي کوښښونه د محمد داود د پخلا کولو لپاره سرته ونه رسېدل. (**۵۹** ب)

پاچا محمد ظاهر ته به مالومه وه چې په افغانستان کې د قدرت په سر تربوران څه چې حتی ورور د ورور او کله زوی د پلار په مقابل کې هم جګ شوی دی ده ته به دا هم مالومه وه چې په افغانستان کې د قانون تر حکومت نه د شخص حکومت لوړ ګڼل شوی دی او اساسي قانون او قانوني نظام په خپل ذات کې

د امنیت د خوندیتوب ضامن کېدلی نه شي، د امنیت د خوندیتوب لپاره د قانوني نظام نه د خلکو په ملاتړ سربېره د داډ وړ امنیتي ځواکونو شته والی حتمي دی. په دموکراتو هېوادونو کې هم سره له دې چې حکومتونه په ازادو انتخاباتو سره منځته راځي او مشروع وي همدغسې وي او خلک له خپل قانوني نظام نه دفاع کوي، خو افغانانو هیڅ وخت له خپل قانون او خپل نظام نه دفاع نه ده کړې. نو ویل کېدلی شي چې دافغانانو د ستونزو سرچینه له قانون او مشروع نظام نه دفاع نه کول او د هغه پر خلاف د شخص او زور حکومت ته درناوی کول دي، که څه هم هغه به د قانوني نظام په نسکورولو مینځ ته راغلی او نامشروع وي، خو محمد ظاهر د پاچا په توګه د اساسي قانون له مخې د خپلې دندې په تر سره کولو کې په اساسي ټکو کې پاتې راغی.

لکه چې د مخه وویل شول ده له موسی شفیق نه د مخه صدر اعظمانو ته داساسي قانون له مخې صلاحیتونه ورنکړل او بیا چې د مظاهرو او د حکومتونو د بې اغیزتوب له امله په وطن کې انارشي راغله، پاچا د انارشي د رفع لپاره هم ټینګ او غوڅ عمل ونه کړ، په دې اړه یې د صدر اعظم د مرستیال صمد حامد مشوره هم ونه منله چې د هغه د یوې پوښتنې په ځواب کې ورته ویلي وو، چې «افغانستان په خطر کې دی او باید ژر په هېواد کې اضطراري حالت اعلام سي چې په دغه حالت کې به د شورا صلاحیتونه له مینځه ځي، د ملي جرایدو نشرات به متوقف سي، پر سیاسي ډلو به قیود وضع سي، تر هغه وروسته به په اساسي قانون کې تعدیلات راسي، د دیموکراسي اساسات به په تدریجي ډول تر اجرا لاندې ونیول

سي.» (۲۰)

د موسی شفیق په وخت کې د کودتاګانو اوازې هم روانې وې. د عبدالولي له خوا د محمد هاشم میوندوال له خوا او د محمد داود له خوا اوس مالومه شوې چې دغه اوازې د محمد داود په تحریک خپرې شوې وې په دغه مقصد چې حکومت تېر وځي او اغفال شي. (۲۰ الف)

د لومړیو دوو تنو کودتاګانې هسې اوازې وې او د محمد داود د کودتا کولو په نیت د حکومت لوړ کسان خبر وو.

د ملي دفاع د استخباراتو مشر ډګروال عبدالغفور وایي چې «در باره فعالیت های داود خان، رفقایش و مجالسی که تشکیل میدادند، راپورهای بمن رسیده بود، حتی نامنویس کسانیکه در این راه با داود خان همکار بودند بااداره استخبارات مواصلت ورزیده بود، من این گزارش ها را به وقت و زمانش دو مراتبه [مرتبه] به شخص وزیر دفاع ملی تقدیم کرده بودم، وزیر دفاع آن را نزد خود قید کرده و بعد از مدتی که باصرار از و خواستم تا درباره هدایتی بدهد... اوراق را از دوسیه بیرون کشیده در ذیل آن این جمله را نوشت. و این یک تهمت ناروا بهٔ شخص والاحضرت سردار محمد داود خان است، اجراءت ندارد، حفظ شود» (۲۱)

ډګروال عبدالغفور چې د لغمان او زما دوست و، دغه خبره ماته هم په همدغه ډول ویلې و. لوی درستیز جنرال غلام فاروق ته هم دغسې خبرونه رسېدلي وو، خو هغه هم رښتیا نه ګڼل: «از وقوع یک کودتا جسته و گریخته اطلاعاتی میرسید و بعضاً چنین خبر میدادند که داودخان در راس کودتا قرار دارد اما باور ما نمی آمد، هیچ دلیلی وجود نداشت که داود خان بر

علیه سلطنت چنین اقدامی نماید.)) (۲۲)

جنرال عبدالولي چې د مرکزي ځواکونو قومندان او په واقع کې د پوځ اول لمبر شخص او د نظام تينګ پلوی و، هم د محمد داود د کودتا کولو په نيت خبر و، ده مولف جنرال سراج ته چې د خوريې په توګه ورته نږدې و، په ۱۹۸۹ کې په جرمني کې د هغه په هستوګنځي کې ويلي و چې ((بلی! من از تحريکات داود خان اطلاع داشتم و برای بدست اوردن اطلاعات موثق سه نفر از صاحبمنصبان جوان را وظيفه داده بودم که در حلقه همکاران داود خان داخل شده بمن از جريانات خبر دهند، از اين سه نفر صاحبمنصبان دو نفرش زنده است، که نميخواهم نام ببرم، نفر سوم که تورن صاحب جان خان است، قومندان گارد داود خان بود از طرف رژيم کمونستی کشته شده است، هر سه صاحب منصب مذکور تازه ترين خبرها را با نوارهای گفت و شنيدهای جلسات داود خان بمن اوردند من نوارهای ثبت شده را با عليحضرت شنوانده و بعرض رساندم تا بمن اجازه دهند که همه اين تحريکات را در ظرف يک شب از بين برده و داود خان را شخصاً بمنزلش رفته و توقيف نمايم، اعليحضرت گمان ميکردند که نظر به نفرت و انزجاری که من از داود خان دارم، در صدد انتقام گيری ازو ميباشم، ازينرو بمن چنين دستور دادند: ((نی اغا لاله بۀ هيچ تشبثی دست نخواهد زد، غرضدار او نباشيد، اين جريانات چند دفعه تکرار شد و نتيجه باز هم همان بود که گفتم.)) (۲۳)

مولف سراج د عبدالولي د وينا په اړه وايي چې ((من در صدق گفتار جنرال عبدالولی هيچ ترديد ندارم او ميتوانست جلو کودتا را بگيرد، اما اينکه پادشاه نميخواست اين کار

عملی شود، رمزی است که تا امروز از پرده بیرون نیافتاده است.)) ((۲۴)

ددغه ((رمز)) د لوځولو لپاره نظرونه وړاندې شوي دي، یو نظر د پاچایي کورنۍ د یوه غړي همایون شاه اصفي دی چې له کودتا وروسته په روم کې یې پاچا ته امادګي ښکاره کړه چې له کودتاچیانو سره په افغانستان کې مبارزه وکړي، خو پاچا ورته وویل چې ((نه، بافغانستان بروید و با همکاری سردار داود خان به وطن خود خدمت کنید، اگر سلطنت را درمیان پتنوس طلایي گذاشته و بمن تقدیم کنند، نخواهم پذیرفت.)) (۲۴ الف).

آصفي دا هم وایي چې څنګه چې په پاریس کې د افغانستان سفیر عبدالغفور روان فرهادي د پاچا د سفر خرڅ پیسې قید کړې وې، د پاچا لاس تنګ و او یوازې لس زره ډالر ورسره وو. بیا دا اوازه وه چې کودتا د واکمنې کورنۍ په مصلحت شوې، ددې لپاره چې انارشي له منځه یو وړله شي او لوړواک د واکمنې کورنۍ له یوه بل غړي سره وي که څه هم د واک ښه به بدله شوي وي. بل تعبیر دا دی چې د کودتا سرچینه د کریملن واکمنان وو، ددغه تعبیر له مخې شورویانو په سهیلي آسیا کې د افغانستان انارشي او له هغې نه را پیدا ((سیاسي تشیا)) د شوروي په زیان لیدله او داسې یې ګڼله چې هغه ممکن د لویدیځ پلوو افغانانو له خوا ډکه شي؛ لکه چې په ایران کې همدغسې شوي وو او د محمد مصدق حکومت نسکور شوی و، نو شورویانو ددغسې شوروي پالو افسرانو له خوا کودتا غوښتله چې په افغانستان کې ثبات ټینګ کړي او د شوروي د هغې طرح پلوي به کوي چې داسیا د ټولیز امنیت لپاره یې

دمخه وضع کړې وه او پاچا محمد ظاهر دغه طرح د افغانستان په ګټه نه وه بللې او خپل نظر يې د شوروي اتحاد د لوړ رتبه هيئات ته ښکاره کړی و چې د نيکولای پودګورني په سروالي د موسی شفيق په صدر اعظمي کې کابل ته راغلی و. د وروستي تعبير سرچينه د اعتبار وړ شخص دی ، چې نه غواړي نوم يې ياد شي.

دا ټول په واقع کې د فردونو تعبيرونه دي يانې په شواهدو بنا واقعيتونه نه دي، خو هغه د محمد ظاهر او محمد داود شخصيتونو ښکارندويې کوي؛ لکه چې د مخه ليدل شوي، محمد ظاهر د سولې او ارامۍ شخص و، نه د جګړې او مقابلې؛ له دولتي چارو سره يې د زړه مينه هم نه وه. د پوهنې پخواني وزير عبدالمجيد په روايت پاچا لاغوښتل د صدراعظم شاه محمود په وخت کې له پاچايي نه ځان ګوښه کړي او په افغانستان کې د ولسمشري نظام حاکم شي. (۲۴ب)

خو څنګه چې پاچا محمد ظاهر د غوڅ عمل شخص نه و ، د خپلې پاچايۍ له قانوني او مشروع کولو نه پرته يې بل هيڅ غټ سياسي ابتکار او عمل نه دی کړی، نو دغه ادعا د منلو وړ نه ښکاري چې محمد ظاهر پاچايي نه غوښتله، هغه پاچايي غوښتله خو په هغه حال کې چې ټول ورسره موافق وي او چې محمد داود کودتا وکړه مقابله يې ورسره ونکړه يا يې کولی نه شوه که څه هم د ايران پاچا رضا شاه پهلوي او دپاکستان صدر اعظم ذوالفقار علي بهوټو د پاچايي په بېرته خپلولو کې د مرستو وعدې هم ورسره وکړې. (۲۴ب)

محمد داود د محمد ظاهر پر خلاف د غوڅ عمل او رېسک منلو شخص و ، خو د پاچا په شان يا تر هغه زيات په

ملي چارو او د قدرت نيولو په لار کې له باندنيو سره د جوړې کولو شخص نه و. دی پر خپل ځان ولاړ يو ټينګ مغرور شخص او په واک چلولو او حکومت کولو باندې مين و او وطن او وطنوالو ته خدمت کول يې خپل ژوند لاره ګرځولې وه او واک چلول يې د آمر او ((رهبر)) يا لارښود په توګه غوښتل. د ((رهبر)) کېدلو په لار کې د پاچايي نظام اساسي قانون دده په مخ کې خنډ و، دی ددغه خنډ د لرې کولو لپاره په دې لټه کې شو چې ددغه نظام محور يانې پاچا محمد ظاهر له سياسي ډګر نه ګرد سره لرې کړي، پاچايي د هېواد د ستونزو سرچينه ګڼله، په کال ۱۹۷۲ کې حتی مولف عبدالغفار فراهي ته، که څه هم متعهد ملګری يې نه و، ويلي وو چې ((د هېواد د ټولو اوسنيو بدبختيو عامل په خپله پاچا دی، تر هغه وخته چې د پاچا چاره ونه شي، تر هغو به په افغانستان کې ښه ورځ رانه شي.)) (**۲۵**). محمد داود په خپل دغه فکر دغومره ټينګ و چې د هغه لپاره يې د نظام داخلي مخالفان چې په هغو کې د مسکو په ليکي روان کمونست ډوله چپيان هم پر ځان ټول کړل. نو د مولف سراج دغه فکر پر ځای ښکاري چې وايي ((شناختی را که من از داود خان دارم [اين است] که او شديداً عقده گرفته بود و انتقام اهانت هايرا که باثر انفاذ قانون اساسي و مخصوصاً ماده ۲۴ باو وارد شده بود از سلطنت و قانون سازان گرفت.)) (**۲۶**)

که د محمد داود د کودتا خوځونکې انګېزنه ((عقده)) او ((انتقام)) وي؛ لکه چې سراج يې وايي په دغه حال کې د محمد داود هغه ادعا چې خلکو ته يې د ولسمشري نظام او ((معقولې)) دموکراسۍ له لارې خدمت کول غوښتل، هسې خبرې کېږي او اصلي مقصد يې د اعلی واک خپلول و؛ لکه چې

په معاصر مهال کې په نورو هېوادونو کې هم تحول غوښتونکو خلکو ته د خدمت په نامه پر ځای نظامونه په کودتا سره نسکوره کړي، خو بیا یې د قدرت په وخت کې د خلکو د حاکمیت پرنسیپ تر پښو لاندې کړی، د محمد داود او د هغه د کودتایي ملګرو «معقوله دموکراسي» چې چا یې مفهوم مشخص او واضح کړی نه دی، په خاص ډول یوه تشه ادعا وه. محمد داود دموکرات نه و، دموکراسي چې په هر نامه یاده شي، ولسي، لبرال یا معقوله، د خلکو یا د هغو استاز و له خوا حکومت به وي، چې دسر وزیران به یې یا په نیغ ډول انتخابي یا د ولس د استازو په موافقه واک ته رسېدلي وي. محمد داود نه له کودتا نه وروسته دغسې حکومت د رامنځته کولو لپاره کوښښ وکړ او نه یې د صدر اعظمي په وخت کې د هغه لپاره کوښښ کړی و، هغه لا د صدر اعظم شاه محمود د دورې ځوانه دموکراسي ځپلې وه او ورسره یې غیر حکومتي ازاد مطبوعات چې ددموکراسي او مدني ټولنې حتمي برخې وې غلې کړې وو. که محمد داود په دموکراسي عقیده لرلای د پاچایي نظام دموکراسي به یې له منځه نه وای وړې، هغه په کودتا سره دغسې اساسي قانون له منځه یووړ چې خلک یې له ازادي نه بهره من کړي وو. لکه چې دمخه ویل شوي افغانان د قانوني پاچایي په لسیزې کې په نظر او عمل کې تر دې حده پورې ازاد نه وو.

محمدداود دغه ازادي او دغه دموکراسي له منځ نه یووړه په دې نامه چې خپله «معقوله دموکراسي» په پښو ودروي، خو «معقوله دموکراسي» او په واقع کې هیڅ ډول دموکراسي، په کودتا یانې په غیر قانوني عمل سره پلې کېدلی نه شي، هغه هم

ددغسې کسانو له خوا چې پرې عقیده نه لري؛ لکه محمد داود او د کودتا ملګرو یې چې په دموکراسي عقیده نه لرله، که څه هم د هغې او جمهوریت په نومونو یې کودتا وکړه.

په غیر قانوني عمل سره د قانوني حکومت نسکورول یوازې حکومت له پښو نه، نه غورځوي. ټولنه هم بې ثباته او زیانمنه کوي. د سرطان کودتا که څه هم په ډېرو لږو انساني تلفاتو سره سرته ورسېده، خو څنګه چې یو قانوني نظام یې په کودتا یانې په غیر قانوني عمل سره له پښو نه وغورځاوه، ټولنه یې په ژور ډول زیانمنه کړه او پایلې یې د افغانانو لپاره ښېخې درنې شوې. یوه پایله یې دا شوه چې په افغانستان کې د قانون حکومت چې نوی د اعتبار خاوند شوی و، له اعتبار نه ولوېد او د هغه پر خلاف د شخص د حکومت فکر قوت وموند، په هغه نظام کې چې په شخص ولاړ وي، شخص د خپل پایښت لپاره هر څه کوي او دکتاتور کېږي. په دغه حال کې مخالفان هڅول کېږي چې د هغه په نسکورولو سره په خپله واک ته ورسېږي، ټولنه بیا بې ثباته او زیانمنه کېږي. بله دا چې په کودتا یانې په غیر قانوني ډول د حکومت نیول د قدرت نیولو یوه لنډه لار وګڼله شوه، سره له دې چې دا یوه خطرناکه لاده. بله پایله یې دا شوه چې د سرطان په کودتا سره په نظامي افسرانو کې دسیاسي قدرت نیولو فکر خپور شو، په تېره وروسته له هغه چې د کودتا افسران چې نږدې ټول یې واړه او څه یې چپیان وو، په یو وار د لوړو مقامونو خاوندان شول. اوس خو د ولسمشري نظام په افغانستان کې یو واقعیت دی، خو جمهوري نظام د افغانستان غوندې له ډېرو پرګنو نه جوړ هېواد کې د پاچایي نظام په شان ډاډمن چتر کېدلی نه شي.

د سرطان کودتا که څه هم په لږ وخت کې او په ډېرو لږو انساني تلفاتو سره سرته ورسېده او خلکو په اولو وختو کې د هغه تود هرکلی وکړ، زیاتره افغانانو یې په زور دول اند ښېښمن کړل، حتی په خپله محمد داود هم د هغې له پایلې نه ډاډه نه و. په هماغه اول وخت کې یې مولف سراج ته ویلي و چې «ما این کار را کردیم؛ چه میشود؟ نمیدانم.» (۲۷) مونږ اوس پوهېږو چې په افغانستان کې تر کودتا وروسته څه وشول،په افغانستان کې له هغه وخت نه تر اوسه ډول ډول نظامونه په ښو ودرول شول او له ښو نه وغورځول شول، خو په هیڅ یوه نظام کې هغه ثبات خوندي نه شو، کوم چې په قانوني پاچایي کې خوندي شوی و، دغې اوږدې بې ثباتۍ سرچینه د محمد داود په سر والي د سرطان کودتا ده.

د افغانستان لومړی کودتایي حکومت

د محمد داود د ولسمشرۍ په پنځو کلونو کې ډېرې پېښې وشوې چې د یو څو یې فکر کېده او نورې یې ناڅاپه او د توقع پر خلاف وې. د فکر کېدونکو پېښو په لړ کې د پاچایي دورې اساسي قانون له منځه ورل، د جمهوري نظام په پښو درول او په ملکي او نظامي ځانګو کې د سروالانو په توګه د کودتاچیانو او د هغو د پلویانو ټاکل وو. کودتایي حکومت د نوي اساسي قانون تر ایستل کېدو پورې (۱۹۷۷) هېواد په فرمانونو سره اداره کاوه، په قضایي او مدني چارو باندې پخواني قانونونه جاري وو، خو په امنیتي او سیاسي موضوع ګانو کې نه یوازې د محمد داود، بلکې د نورو کودتاچیانو امرونه هم قاطع وو. په دې ډول د جمهوریت په اولو درېیو کلونو کې د قانون د حکومت ځای د اشخاصو حکومت ونیوه او د چارلز دورن دغه وینا سمه وخته چې: (When law ends, tyranny begins) یانې «هغه وخت چې قانون ختمېږي، استبداد پیل کېږي» سره له دې هم څنګه چې له کودتا سره مخالفت نه و شوی، د پاچایي دورې وزیرانو او نورو له خپلو رسمي مقامونو نه پرته نور څه له لاسه ورنکړل، یوازې یو څو تنه یې په بند کې د یوې کمې مودې تېرولو نه وروسته ازاد شول. د حکومت نور ماموران او میرزایان په خپلو وظیفو کې پاتې شول او د حکومت په انتقال

کې ستونزه پېښه نه شوه. د پاچايي کورنۍ غړو ته وروسته له يو څه وخت نه له افغانستان نه د وتلو اجازه ورکړل شوه او هغوی په روم کې له پخواني پاچا محمد ظاهر سره يو ځای شول. په دې ډول محمد داود اونور کودتاچيان د واکمنۍ له ځرګندو مدعيانو نه بېغمه شول ، خو عبدالولي ته چې د پخواني پاچا زوم او سکه تر بور و او په پوځ کې يې پلويان لرل او د واکمنۍ مدعي و ، له نظامي محاکمه کېدو نه وروسته ورته بهرون ته د تګ اجازه ورکړل شوه.

نبي عظيمي وايي چې اول نوي دولتي سروال محمد داود ورته هدايت ورکړ چې محمد ولي دې اعدام ته برابر شي او ورسته يې ورته هدايت ورکړ چې محکمه دې ورته برائت ورکړي. (۶۸) فايق دغه وينا سمه نه ګڼي او وايي چې دا د محمد نعيم په سروالي نظامي محکمه وه چې عبدالولي ته يې برائت ورکړ، که څه هم د تحقيق د هيئت کمونېستو غړو د نبي عظيمي او عبدالصمد ازهر په ګډون له عبدالولي نه دغه اقرار د هغه په کړولو سره تر لاسه کړی و، چې کوم مرګ چې د عقرب په درېيمه شوی و، هغه دده په امر شوی و.

فايق دا هم وايي چې دغو «پرچمي کمونېستانو» غوښتل عبدالولي اعدام ته برابر کړي، ځکه چې هغه « خار چشم روسان و غلامان شان بود.» (۶۹)

په هر حال محمد داود او نور کودتاچيان هغه وخت پوره ډاډمن شول، چې پخواني پاچا محمد ظاهر د ايران او پاکستان د هغو وعده شويو مرستو له منلو څخه ډډه وکړه چې له هغه سره يې د بيا پاچا کېدلو په لار کې کوله. (۷۰) د ايران پاچا محمد رضا د افغانستان د پاچايي نظام نسکورېدنې او د پاکستان

حکومت د ذوالفقار علي بهوټو په صدر اعظمي د محمد داود بیا واکمن کېدل نا ارامه کړي وو. له ایران سره د پاچایي ساتلو اندېښنه وه او پاکستان اندېښمن و چې محمد داود به اوس بیا د پښتونستان داعیه هغسې ټینګه ونیسي چې د صدر اعظمۍ په وخت کې یې ټینګه نیولې وه.

جمهوري حکومت چې په فرمانونو سره تنظیم شو، په نوې بڼه و او دوه ځانګړتیاوې یې لرلې: یوه دا چې په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره مسکو پلوه پرچمیان په نوي نظام کې په ننوتلو سره د اعتبار خاوندان شول، بله ځانګړتیا یې دا وه چې دغه بې تجربې ځوانان په ملکي او نظامي ځانګو کې د آمرانو په توګه لوړو مقامونو ته ورسېدل. د کودتا په سبا (د سرطان ۲۷) مرکزي کمېټه اعلام شوه، چې سروال یې محمد داود او منشي یې محمد حسن شرق وو. غړي یې هغه دولس تنه واړه نظامي افسران وو چې کودتا یې سرته رسولې وه، مرکزي کمېټې د چپیانو د نفوذ ښکارندويي کوله. دغه نوم او دغه جوړښت هغو سیاسي جوړښتونو ته ورته وو، چې اول د شوروي کمونېستانو تنظیم کړي وو چې غتېه ځانګړتیا یې د دولتي قدرت انحصار و. د کابل مرکزي کمېټه هم یوازې له کودتاچیانو نه جوړه وه، لکه د مخه چې ویل شول زیاتره یې چپیان وو، دغې کمېټې نه تاکلې دنده لرله او نه یې په منظم ډول غونډې کولې او په پای کې هغه هغسې چې د چپیانو په قوت سره جوړه شوې وه، د هغو د نفوذ په لږېدلو سره له منځه لاړه، خو د کودتایي حکومت په لومړي پړاو کې چپي غړو له هغه نه ایډیالوجیکي استفاده وکړه، چې زر به بیان شي.

له کودتا نه دوې اوونۍ وروسته (دزمري ۱۱مه) د وزیرانو

کابینه د مرکزي کمیټې له منلو نه وروسته اعلام شوه. محمد داود د دولت سروال، د حکومت صدر اعظم او د ملي دفاع او باندنیو چارو وزیر او محمد حسن شرق د صدر اعظم مرستیال شو، نور وزیران د اوو: عبدالمجید د عدلیې، سید عبدالاله د مالیې، فیض محمد د کورنیو چارو، نعمت الله پژواک د پوهنې، پاچا ګل وفادار د سرحدونو، عبدالقیوم د معدنونو او صنعتونو، غوث الدین فایق د فواید عامې، نظر محمد سکندر د عامې روغتیا، عبدالرحیم نوین د اطلاعاتو او کلتور، غلام جیلاني باختري د کرنې، یو څه وخت وروسته محمد خان جلالر د سوداګرۍ وزیر، علي احمد خرم د پلان وزیر او وحید عبدالله د باندنیو چارو د مرستیال په توګه د کابینې غړي شول.

محمد داود د کودتا د لومړۍ ورځې په رادیويي وینا کې د خپلې صدراعظمۍ دورې وزیرانو ته «د ضعیف النفس» په خطاب کولو سره شا کړه او په دې ډول یې د دغسې کسانو له همکارۍ نه خپل حکومت محروم کړ، چې لایق او د تجربې خاوندان وو. لامهمه دا وه چې د پوځي افسرانوپه برابر کې یې د غسې تبعیضي سیاست او چلند غوره کړ چې پنځه کاله وروسته یې په مرګ تمام شو. له بلې خوا د کودتا په اوله ورځ کودتا کوونکو افسرانو ته دوه رتبې ترفیع او له کودتا سره مرستو کوونکو ته یوه رتبه ترفیع ورکړل شوه. داسې هم د پوځ تول کمکي ضابطان درېیم بریدمنان شول، په دغه کار سره په پوځ کې د کمکیو ضابطانو قحطي راغله، یا راوستل شوه اوپوځ زیانمن شو. (۷۱)

دغو نویو بریدمنانو «این عطیه را ناشی از تفقد و توجه

رفیقانه طبقاتی اعضای حزب خلق افغانستان دانسته گروه گروه شامل آن حزب گردیدند.» (72)

په هغه سربېره لکه چې د مخه ویل شوي، له دغو وړو کودتایي افسرانو نه ځینې یې د کابل ښار او شاوخوا د ټولو پوځي واحدونو او فرقو قومندانان مقرر شول، متقاعد ډگروال غلام حیدر رسولي د پوځ د قول اردو قومندان شو او جنرال عبدالکریم مستغني که څه هم په کودتا کې یې برخه نه لرله، خو څنگه چې دیوه وړ افسر په توگه محمد داود ته منلی و، د پوځ لوی درستیز شو. په پوځ باندې د محمد داود غټ او نېغ وار دا شو چې نوي حکومت د همدغه کال په جشن کې یوویشت جنرالانو ته په یو وار او ناڅاپه تقاعد ورکړ. د مولف سراج په نظر «دربین جنرالان مذکور عده ای متخصصین، ماهران و روشنفکران بودند که خروج اوشان از اردو دفعتاً خلایی را بوجود آورد و داود خان تا وقت مرگش جای انها را پر کرده نتوانست.» (73)

محمد داود لا د مخه د ملي دفاع په مقر کې یو شمېر جنرالان او قومندانان په دې سکوندلي و چې «امروز که بزور جوانان اردو رژیم فاسد شاهی سرنگون شده است، شما مردم هیچکدام تان یک احساس مثبتی در برابر آن از خود نشان ندادید.» (74) دغو افسرانو د ډوډۍ سالون ته د «لاربښود» محمد داود په ننوتلو سره نه چیچکې کړي وې او نه یې لکه څنگه چې رواج و، هغه ته مبارکي ویلې وه.

په هغه سربېره د پوځ ځینو قومندانانو محمد داود ته هغه وخت چې د خپل گوښه توب په وخت کې هېواد ته په سفر تللی و، هر کلی نه و ویلی، نو محمد داود له دوی نه هم شاکي شوی

و؛ لکه چې له پاچا نه شاکي شوی و او ناراضو افسرانو خپل ناراضي توب لږ تر لږه په خبرو کې ښوده. د ملي دفاع وزارت د څانګو سروالانو، د هوايي قوتونو او د زغرورو قوتونو قومندانانو په هغه مجلس کې چې د ډګر جنرال غلام فاروق په رياست د شوروي اتحاد له يوه لوړ پوړي نظامي هيئت سره د خبرو لپاره جوړ شوی و، خپل ناراضي توب هم په ځرګند ډول وښود. «مارشال شوروی ملتفت شد که اعضای افغاني بصورت عموم با چهره عبوس، لب و لنج کشال ... به مجلس حاضر شده اند... از جايش بلند شده چنين در افشاني کرد. (آنکه رفته است بر نميگردد، با دولت جمهوری تان همکاری کنيد.)» (**۷۵**) له افغانانو نه يو هم حاضر نه شو، چې د هغه په ځواب کې څه ووايي.

له وطنپالو او ولسپالو سره ټکر

د محمد هاشم میوندوال پر ضد توطیه کې هم پوخ سخته صدمه ولیدله، په هغو ۴۲ کسانو کې چې د سپتمبر په ۲۳مه په دغې قضیې کې ونیول شول، شپږ تنه یې لوړ رتبه نظامي افسران، څلور ډګروالان، شپږ ډګرمنان، دوه کسه د پاچایي دورې د ولسي جرګې وکیلان او ۲۳ کسه یې سوداګر او ملي پانګه وال وو. (۷۶)

ددوی نومیالي کسان پخواني صدر اعظم محمد هاشم میوندوال، پخواني ډګر جنرال خان محمد مشهور په مرستیال، د پاچایي د وخت د هوایي ځواکونو ډګر جنرال عبدالرزاق میوند، د هوایي قوتونو قومندان سید امیر، ډګروال ماما زرغون شاه، ډګروال کوهاټ ډګرمن مهر علي، محمد عارف شینواري او فقیر محمد ننګرهاري وو. نور نظامي افسران زیاتره تورنان وو، دوی ټول وطنپال مسلمانان وو او په نوي نظام کې یې د چپیانو نفوذ چې کمونېستان یادېدل، د افغانستان لپاره خطر باله، چپیانو ته هم ددوی په تېره د میوندوال او خان محمد مرستیال کمونستي ضد مخینه او ملي اعتبار مالوم وو، حکومت دوی د کودتا کولو په تور ونیول. دغه تور یې هم پرې ولګوه چې دوی د یوه بانډني حکومت [پاکستان] په لمسونې سره کودتا کوله. (۷۷)

دا چې دوی کودتا کوله ثابته شوې نه ده؛ ځکه چې په دې اړه هیڅ شواهد نه شته، خو په بندي خانه کې له دوی نه په کړولو سره اعتراف تر لاسه شوی چې دوی کودتا کوله، دا چې دوی یوازې ددغو اعترافونو له مخې محکوم شول او اعترافونه هم په جبر ترېنه ترلاسه شوي وو او په کودتایي لاس پورې کړی هم نه و، ښییي چې دغه تور حقیقت نه لاره او دوی په سیاسي لحاظ تورن او محکوم شوي وو. سره له دې هم شرق ادعا کوي، چې حکومت ددوی ځینې ((بالفعل)) یانې د کودتا کولو په جریان کې ونیول. (۷۸) خو دا یوه تشه ادعا وه چې حتی نبي عظیمي هم چې د هغه په خپل اقرار پرچمي دی ردوي او وایي چې میوندوال ده د حکومت په امر په دغه نامه چې ((لاربښود)) غواړي ورسره ووینې له کور نه وایست او زندان ته وسپاره. (۷۹) داسې هم ډگرجنرال عبدالرزاق د جنرال رسولي له خوا په دغه پلمه له کور نه وایستل شو او زندان ته وسپارل شو چې ((رهبر خواهشمند ملاقات با شما است، من آمده ام تا شما را با خود گرفته و خدمت شان برسیم.)) (۸۰)

عجبه دا ده چې همدغه جنرال د همدغه ((لاربښود)) په دستور په خپل کور کې د هوایي ځواکونو په جوړښت باندې کار کاوه. سره له دې، یا شاید له همدې امله دی د تحقیق په وخت کې ډېر وکړول شو. دده له خولې خبرې دي چې ((در اثنای تحقیقات در وزارت داخله خودم را انقدر زجر و شکنجه داده و ضرب و تازیانه زدند که دو استخوان قبرغه ام شکست، دو و دشنام جزای بسیار عادی بود که همه روزه نثار من میشد.)) دی دا هم وایي چې ((در دوران تحقیقات اشخاص را حاضر ساخته و از من میپرسیدند که او را می شناسی، میگفتم نی، بعد از

شخص حاضر شده میپرسیدند، تو متهم را مشناسی، میگفت، بلی؛ این بلی گفتن مرد ناشناس بلای جانم میشد، تکرار با سزاهای غلیظ لت و کوبم میکردند... بالایم فریاد میزدند که پدرلعنت! هنوز هم اقرار نمیکنی، این طرز بازجویی روزها دوام کرد، در نتیجه تاب و توان دیگری در من باقی نماند، گفتم که من چیزی نکرده ام که اعتراف کنم، اگر شما میخواهید که چیزی بگویم تا ازین رنج و شکنجه خلاصی یابم پس شما بنویسید من حاضرم امضا کنم، در پایان کار همه گناهانم را یک بیک نوشتند و در ذیل ان ندامت و پشیمانی مرا تذکر دادند که امضا کنم، من مجبور باین کار گردانیده شدم و حاضر شدم، تا مرگ را استقبال کنم و ازین همه عذاب همه روزه رهایی یابم.»(۸۱) تر دغه وخته پورې د کورنیو چارو وزارت د سیاسي بندیانو د کړولو په غټ مرکز بدل شوی و، تحقیق هلته هسې په نامه و او له زیر خانو نه یې «په اصل کې د شکنجې، عذاب، بې خوبۍ، توهین او هر ډول بې عزتې نه پکې کار اخیستل کېده» په تېره په شپه کې چې د هارون په وینا «انسان مخې څناور به د بې دفاع انسانانو په ځان حواله شول.» (۸۱ الف)

ډگر جنرال خان محمد چې په مرستیال یادېده، هم ډېر کړول شوی و، سره له دې چې هغه د محمد داود پخوانی ملگری و او په لوړو مقامونو کې یې وطن ته خدمتونه کړي و، د همدغو خدمتونو او له محمد داود سره د ملگرتوب په ډاډینې چې دی د کودتا په اوله ورځ هغه ته د مبارکۍ ویلو لپاره ورغی او محمد داود ورته هدایت ورکړ چې «بوزارت دفاع برو و ببین که کدام بی نظمی در آن جا رخ ندهد.» (۸۲) ده په هماغه ورځ هلته

کارونه ترسره کړل. ويل کېده چې دی به د ملي دفاع وزير يا لوی درستيز شي، خو محمد داود دی په هماغه ورځ بېرته وغوښت او ورته يې وويل چې «فعلاً شما بخانه خود برويد من شما را ميخواهم.» (۸۳) محمد داود بيا ورسره ونه ليدل، محمد داود هغه ځکه له وزارت نه وغوښت چې د کودتا ملګري يې وارخطا شوي وو، چې دې خپل پخواني ملګري په لوړو وظيفو مقرروي. (۸۴) مرستيال په دې نظر و چې محمد داود «باکابينه مزحزف که تشکيل داده است، کشور را اداره کرده نميتواند. داود خان با اين اشخاص بد نام خواهد شد.» (۸۵) ده په خپله هم محمد داود ته په دغه اړه يو يادښت استولی و.

د ميوندوال موضوع تر ټولو مهمه وه، دی يو پوخ سياس، د صدر اعظمي او ډېرو نورو مهمو دولتي وظيفو په کولو سره د ملي اعتبار خاوند، د مساوات د ګوند مشر، پياوړی ليکوال او د سياسي نظر يو خاوند افغان و، ميوندوال په خپل شخصي لياقت، تقوا او زيار سره ځان رسولی او د کمونزم مخالف و، نو شوروی پال پرچميان ورسره مخالف وو.

دوی لاد هغه په صدر اعظمۍ کې پرې تور لګاوه چې د امريکې (سي- آی- اې) سره لاز لري؛ لکه چې وروسته په حفيظ الله امين پسې يې هم همدغسې پروپاګند کاوه او اوس کودتايي پرچميانو ميوندوال په دغه تور ونيوه چې د خپلو ملګرو په سروالي يې کودتا کوله، ايا ده په رښتيا کودتا کوله؟ لکه چې د مخه ويل شوي دا، چې ميوندوال کودتا کوله په دې اړه هيڅ ډول شواهد نه شته. سره له دې هم صمد غوث د ميوندوال د توطيې احتمال ويني او ادعا کوي چې « داسې ښکاري چې ميوندوال چې د مخه په کودتا کې ښکېل شوی و، بله چاره نه

لرلـه، خـو دا چـې زړه نـا زړه موافقـه وکـړي.» دی دا هـم وايـي چـې پاکـستان پـه دغـې تـوطيې کـې لاس درلـود. (۸۵الـف). پـه دې اړه شرق او فـايق لـږ و ډېر پـه يـو نظر دی، خـو دهغـو واقعيتونـو پـه نظر کـې نيولـو سـره چـې هـارون او مـصطفی رسـولي راوړي، ددغـه «احتمـال» امکـان هـم نـه ليـدل کېـږي. هـارون وايـي چـې د ميونـدوال کـور تـر څـارنې لاندې نيـول شـوی و او ميونـدوال پـه دغـه اړه محمـد نعـيم تـه چـې ورتـه منلـی و، شـکايت وکـړ خـو ګټـه يـې ونکړه.(۸۵ب)

رسـولي لاوايـي چـې ميونـدوال همـدا چـې لـه کودتـا نـه وروسـته لـه عـراق نـه وطـن تـه سـتون شـو، تـر څـارنې لانـدې ونيـول شـو.(۸۶) پـه دغـه حـال کـې د ميونـدوال لپـاره ګرانـه څـه چـې حتـی ناشـونکې ده، چـې د څلوېـښتو کـسانو پـه ګـډون د کودتـا تجـويز وکـړي، دا خـو لا پـه ځـای پرېږده چې عملـي کـولی يـې وشـي. سره لـه دې هـم د ميونـدوال لـه بنـدي کېـدلو نـه يـوولس ورځـې وروسـته پـه حکـومتي راډيـو کـې وويـل شـول چـې ميونـدوال پـه خپلـې نکتـايي سـره ځـان ځړولـی او وژلـی دی. د هغـو واقعيتونـو پـه بنـا چـې زر بـه راوړل شـي، دغـه وينـا هـم حقيقـت لرلـی نـه شـي. غيـر لـه هغـه هـم «ادعـای دولـت جمهـوری در برابـر انتحـار ميونـدوال را در آن وقـت هـيچ فـرد دارای عقـل سـليم قبولـدار نـشد.» (۸۷) فـايق د نکتـايي قـصه جـوړه شـوي ګڼـي او وايـي چـې « يـک روز قبـل کـه مـن بـا هيئـت تحقيـق ازو [ميونـدوال] ديـدن کـردم، دريـشی نداشـت و پيـراهن [و] تنبـان بـه تـنش بـود، چطـور بـا نکتـايی خـود را خفـه کـرده؟» (۸۸) فـايق د ميونـدوال لـه مـرګ نـه يـوه ورځ دمخـه د محمـد داود پـه امـر د کورنيـو چـارو وزارت تـه د هغـه د لېـدلو لپـاره لاړ چـې مالومـه کـړي لـه دغـه بنـدي سره څنګـه چلنـد کېـږي.

دی وایي چې میوندوال د مستنطق عبدالصمد ازهر په مخ کې هغه ته وویل چې «تا حال از رویه شان [مستنطقین] خوشحال و ممنون هستم.» فایق ته لا د میوندوال د پوښتنې او ځواب پاڼه هم ورکړل شوه، چې په کې د میوندوال په قلم لیکل شوي و چې «که اگر من کدام نظر کودتا میداشتم چرا پاسپورت گرفته خارج میرفتم. باید در افغانستان میبودم حال آنکه سردار صاحب خودش مرا از رفتن منع کرد.» (۸۹) لکه چې د مخه وویل شول میوندوال له کودتا نه زر وروسته له عراق نه محمد داود ته د مبارکي ویلو لپاره ځان رسولی او د همکاري وعده یې هم ورکړې وه. محمدداود هم «با جبین گشاده پذیرفته و وعده داده بود که بزودی بوظیفه گماشته خواهد شد.» (۸۹ الف). داسې ښکاري چې د امنیتي ځانګو پرچمي چارواکي وېرېدل چې میوندوال به په کوم لوړ دولتي مقام کې ددوی لپاره غټ خنډ وي. د هارون له لیکنې نه هم همدغسې مالومېږي. «رښتیا خبره خو دا ده چې میوندوال تر وژنې یوه شپه رومبی د کوما په حال کې د زنبیل په واسطه د څارندویانو له خوا د کورنیو چارو د وزارت د زیرخانو کلا جدید (بریکوټ) ته راشکول کېده.» (۹۰) له همدې امله به و چې د هغه مړی د هغه خپلوانو ته ور نکړل شو او د کابل د عدلي طب متخصص بالمکنداس ته یې د کوتې له وره نه د لیدلو اجازه ورکړه او هغه هم د ځان له وېرې نه هغسې تصدیق ولیکه چې ترېنه غوښتل شوي و، تر ډېره وخته پورې حتی د میوندوال قبر هم څارل کېده. (۹۱)

نږدې ټولو لیکوالو د فایق او هارون په ګډون د میوندوال وژونکی عبدالصمد ازهر ښودلی، چې په دغې قضیې کې د

هیات د تحقیق مشر و، میوندوال په قوي احتمال د ک ج ب په دستور د هغه په لاس وژل شوی دی. ک ج ب به ځکه ازهر ته دغه دستور ورکړی وي چې میوندوال، لکه چې د مخه ویل شوي په افغانستان کې د کمونزم د خپرېدلو مخالف و او ازهر د «فتح» په مستعار نامه د ک ج ب ایجنټ و او له فیض محمد سره په ګډه چې هغه هم د «اکبر» په مستعار نامه د ک ج ب ایجنټ و، د کمونزم او شوروی اتحاد په ګټه اود امریکې په مخالفت کار کاوه.

ازهر د وړانګې (Ray) ډلې غړی و چې ک ج ب د پرچم تر چتر لاندې جوړه کړې وه. ازهر په پولیسي ځانګه کې لوړه زده کړه په مصر کې کړې وه. په کابل کې یې د پولیسي افسر په توګه «له فعالو کارونو او فعالو عملونو سره سروکار لاره» (۹۲) د تحقیق د هیئت نور غړي غلام فاروق یعقوبي، نصر الله عمر خېل [امرخېل؟]، غلام رسول عمر خېل، سید کاظم پرواني باقي او قطره وو. دوی ټول پولیسي افسران او د قایق په وینا د شوروي «مزدوران» او د مسلمانو افغانانو بې رحمه دښمنان وو. (۹۲ الف)

د بندیانو تائیدي راپورونه د ملي مصونیت د سروال جنرال اسماعیل له خوا وړاندې کېدل، خو چا چې د بندیانو په اړه هغو ته هدایت ورکاوه د کورنیو چارو وزیر فیض محمد او د ژندارم لوی قومندان عبدالقدیر نورستانی وو. خو په دغې موضوع کې چې د ۴۲ کسانو د ژوند او مرګ سوال مطرح لومړۍ درجه مسئولیت ددوی د آمرانو او په سر کې د دولت سروال محمد داود په غاړه وو. دا څرګنده نه ده چې دغه توطیه په اصل کې دچا وه او محمد داود ولې هغه ومنله او بیا یې د بندیانو په

برابر کې د قانون او انسانیت پر خلاف چلند مخه ونه نیوله.

د ډګر جنرال غلام فاروق په وینا له تورنانو څخه اول اتلس کسه د اعدام لپاره په نښه شوي وو. ((رفقای انقلابی داود خان که در دیوان حزب عضو بودند، اصرار داشتند که همه اینها اعدام شوند، اما رهبر چندین بار امر غور و تجدید نظر داده و هدایت میداد که تا حد ممکن جزای اعدام تخفیف شود.

در نتیجه برای بار دوم دوازده نفر و با تصمیم اخری شش نفر باعدام محکوم شدند و رهبر حکم اعدام را امضاء کرد.)) (۹۳)

څنګه چې حکومت نظامي و، د بندیانو موضوع هم نظامي محکمې (د حرب دیوان) ته وسپارله شوه، چې سروال یې ډګر جنرال غلام فاروق او غړي یې محمد سرور نورستانی، نبي عظیمي، محمد اصف الم، عبدالستار سید خیلي (پرواني)، محمد یوسف او مولاداد وو. د فایق په وینا واقعي صلاحیت د لومړنیو درېیو غړو او د هارون په وینا د نورستاني په لاس و، هارون هم د فایق په شان وایي چې ((څرنګه چې په هغه وخت کې روسي مزدوران په امنیتي ځانګو کې ځای پر ځای شوي وو... په نظامي محکمه کې هم همدا وحشیان ناست وو.)) (۹۳ الف)

هارون به دوی څکه ((وحشیان)) بللي وي چې د وی یوه ډله په مرګ، بله په عمري بند او بله د بند په بېلو بېلو مودو محکومه کړه، بې له دې چې تورنانو ته یې موقع ورکړې وي، چې په محکمه کې د تورونو په برابر کې په خپله یا د قانوني وکیلانو له لارې دفاع وکړي. نو دغې تش په نامه نظامي محکمې بې له قانوني عمل طرز نه شپږ تنه په اعدام محکوم کړل، چې د محمد هاشم میوندوال په ګډون ډګرجنرال خان محمد مرستیال، وکیل سیف الرحمن، ډګروال ماما زرغون شاه،

ډګـروال سـید امیـر او محمـد عـارف (تـاجر) وو، اوه کـسان یـې د تـول عمـر لپـاره پـه بنـد محکـوم کـړل، جنـرال عبـد الرازق، ډګـروال کوهـاټ، ډګـروال امـین الله، ډګـروال ممتـاز، تـورن سـید هاشـم، جګـړن محمـد اکـرم او حـاجي فقیـر. هغـوی چـې یـې د بنـد پـه اوږدو مـودو محکـوم کـړل، غـلام حیـدر، ډګـر جنـرال نیـک محمـد سـهاک، ډګـر جنـرال محمـد رحـیم ناصـر، ډګـروال ګـل شـاه علـي، جګـړن نقیـب الله، ډګـروال نـور احمـد او تـورن محمـد اکـرم وو. (۹۴) د جنـت خـان غـروال، حنـان ځـاځی، حـاجي الله نظـر، هـزار میـر کـوچی، الله ګـل او حـاجي مـولا ګـل پـر بنـدي کېـدلو سـربېره د هغـو شـتمني او سـرایونه هـم ضـبط شـول او نـورو وکـولی شـول «د بـدو پـه شـندلو سـره برائـت واخلـي.» ځینـو لاددوی د کورونـو پـه لټـون کـې درانـده تاوانونـه وګالـل او سـعد الله کمـالي د خپـل خلاصـون لپاره خپل د باختر سینما خرڅه کړه (۹۵).

فـایق د اعـدام ډګـر ځرخـي پلـه تـه ورځېرمـه پولیګـون او هـارون د ځلـورمې زغـروري قـوې د تعلـیم ډګـر ښـیي، چـې دواړه لکـه چـې یـو ځـای وي. لـومړنی د اعـدام د صـحنې د یـوه عـسکر لـه خولې نـه وایـي چـې پـه اعـدام دغـه محکومـان د سـهار پـه دوو بجـو د انـضباط د تـولي لـه خـوا هلتـه ورسـول شـول. «در حالیکـه چـشم هـای اعـدام شـوندګان پـت و خریطـه هـای سـیاه بـسر و ګلوهـای شـان اویختـه، دسـت هـای شـان پـشت سـر ولچـک... شـده بـود نبـي عظیمـي اعـدام شـونده ګـان را از مـسافه ۲۰ متـر عقـب شـان سـه نفـر عـسکر کلاشـینکوفدار بانتظـار قومنـده بـه حـال امـاده بـاش در اورده بـود، سـپس در حالیکـه همـه اعـضای هیـات تحقیـق پـولیس و محکمـه نظـامی حاضـر بودنـد، حکـم اعـدام از طـرف محمـد آصـف الـم خوانـده شـد.» د اعـدام د حکـم پـه اورېـدلو سـره

محکومانو نارې سورې او د الله اکبر اوازونه پورته کړل، دوی تر دغه وخته پورې د اعدام په حکم خبر کړل شوي نه وو. بیا تورن عظیمي چې د انضباط د ټولي قومندان و په دې ډول بولی ورکړه:« د انضباط ټولي ځوانانو! د خاینینو په وژلو نخه ونیسئ.» (۹۲) فایق د عسکر له خولې نه دا هم وایي چې « چیزیکه درین صحنه دلخراش به نظر رسید، این بود که نبی عظیمی بالای سر هر معدوم که در حال جان کندن بود رفته با فیر تفنگچه ... بزندگي متهمین خاتمه میداد.» (۹۷)

دغه توطیه د څه لپاره وه او د چا په ګټه تمامه شوه؟ د هارون په نظر چې دا یې مستعار نوم دی او له کتابګوتي نه یې ښکاري چې د پولیسي چارو متخصص او د دقیقو مالوماتو خاوند وي، د هغو له وژلو نه مطلب دا و چې « دیوې خوا کمونست مخالفین او ملي کسان وټکوي او بل پلو د حکومت زور او وحشت ښکاره کړي.» (۹۸)

امین الله دریځ د افغانستان در قرن بیستم کتاب لیکونکی بیا په دې فکر دی چې « محمد داود از وجود این اشخاص بشمول میوندوال احساس ترس میکرد و از روی قراین تصور مینمود که روزی حاکمیت وی را به مخاطره روبرو خواهد ساخت.» (۹۹)

محمد نذیر سراج چې په پوځ کې یې ۴۳ کاله خدمت کړی او په پای کې یې د خپلو تجربو پر بنسټ د اعتبار وړ کتاب میراث پرې ایښی ددغې توطیې په اړه د هغه وخت د افغانانو ذهنیت په دغه ډول ثبت کړی: « حبس و اعدام اشخاص بیگناه یک مقدمه چینی از جانب همکاران پرچمی محمدداود خان بوده است، تا اشخاصی را که در برابر مرام های خود مانع و

خطرناک میدیدند از بین ببرند.» (۱۰۰) د سردار محمد داود په نامه کتاب لیکونکی عاصم اکرم د غومره وایي چې « دسیسه از میوندوال نبود، بلکې دسیسه علیه او بود، مبتکرین آن کمونست ها بودند.» (۱۰۱)

دغه ټولې ویناوې او حکمونه د قدرت پر محور څرخي، جمهوري پالو حکومت په وچ نظامي زور سره ونیوه، په دې نامه چې جمهوري یانې د خلکو یا د هغو استازی یې کړی، خو دوی هغه په واقع کې خپل استازی وګرځوه. ددې لپاره چې جمهوري حکومت ددوی په فکر وڅرخي، هغه یې نظامي کړ چې هغه په امنیتي چارو کې ددوی حکومت کېده، خو له محمد داود نه پرته چې په ټول ملک کې یو پېژندل شوی شخص و، دوی افغانانو ته ناپېژندلي بې تجربې کسان وو، چې ټینګ مخالفان یې هغه هم په پوخ کې لرل. دوی چې قدرت په کودتا سره نیولی وو، وېرېدل چې مخالفان به په کودتا سره له دوی نه قدرت واخلي، نو دوی په خپلو مقامونو باندې ډاډه نه وو. له دې امله لګه چې د مرکزي کمیټې د تحقیق هیئات او د نظامي محکمې جوړښتونونه ښکاري، چپیان د کلیدي نظامي او ملکي څانګو سروالان او پوره فعال وو. چپیان د تعریف له مخې هغه کسان وي چې له دولتي قدرت نه په استفادې سره خپل ایډیالوجیکي مخالفان ځپي او ورسره ائتلاف نه کوي، یا په ډېرو نادرو حالاتو کې ورسره ائتلاف کوي. دوی هم نه زغم منونکي او تنګ نظره کسان شول، خو دوی خپل مخالفان همدغسې ګڼل. فایق ددغه واقعیت په نظر کې نیولو سره وایي چې دغو چپیانو « همینکه شخصیت های ملی و اجتماعی ضد مفکوره الحادی خود را می یافتند و یا سرمایه داری را سراغ میدیدند به مقصد از بین

بردن [او] و يا به [غرض] استفاده شخصی او را به تشبثات ضد دولت متهم کرده، با نواع آزار و شکنجه او را باعتراف جبری وادار کرده، مرام خويش را بدست می اوردند.» (۱۰۲)

چپي په اصل کې ددموکراسي، سوشلزم او فاشزم د کلمو په شان يوه ناڅرګنده کلمه ده، خو دلته له هغې نه مراد پرچميان دي، خو دا چې دغه چپيان ټول د پرچم د ګوند يا ګوندګي غړي وو، مالومه نه ده. په اصل کې د ګوندي پرچميانو پېژندنه ګرانه وه، د پرچم يو ډول غړي هغه کسان وو چې په ګوندي غونډو کې له ګډون کولو نه معاف وو، دوی د ګوند پټ غړي وو. دغومره څرګنده وه چې په پوليسي قوتونو کې پرچم ننوتلی و او دغه نفوذ په اصل کې د پرچم د ګوند د تيوري پوه مير اکبر خيبر له امله و چې د پوليسو په اکادمي کې يې د څه وخت لپاره ښوونه کړې وه. دغو پرچميانو اول په هغو وطنپالو بريد وکړ چې په پوخ کې يې نوم او اعتبار او پلويان لرل او دوی د هغو په شته والي کې خپل مقامونه په خطر کې ليدل. وطنپالان او ولسپالان د تعريف له مخې هغه کسان وي چې له خپل پلارني هېواد سره مينه لري، خپلواک يې غواړي او پر هغه باندې واکمني يوازې د خپلو وطنوالو امتياز او حق بولي، نو دوی له چپيانو او ټولو هغو سره وران وي چې وطن ورته دغومره بې اهميته وي چې په هغه کې د وطني حاکميت پر ځای د هغو باندنيو حاکميت غوره بولي چې په فکر او نظر کې ورسره شريک وي. په دې ډول دغه پرچميان د ميوندوال او مرستيال او د هغو له ملګرو سره نه جوړېدل، چې «بنا بر شهادت افسران بيطرف و روشن بين اردوی وقت از فراست و لياقت عالی در دانش مسلکی و روحيه قابل ارج ملی برخوردار بودند.»

(۱۰۳) له دوی سره یې د هوایي قوتونو پخوانی قومندان جنرال عبدالرزاق هم ونیوه چې هغه هم یو ملي افغان او د چپیانو مخالف و. په دغه لړ کې جنرال عبدالکریم مستغنی هم راځي چې محمد داود ته د خپل منلي توب له امله اول په پوځ کې د لوی درستیز په مقام وګمارل شو او له څه مودې وروسته ګوښه کېدلو ته اړ او بیا په پولینډ کې د سفیر په توګه واستول شو او د هغه پر ځای جنرال غلام حیدر رسولي وټاکل شو. دغو پرچمیانو د عمل دغسې کسان وځپل چې د ملي فکر خاوندان وو، په پوځ کې یې نفوذ لاره او په شوروي اتحاد باندې د حکومت اتکا یې د افغانستان لپاره خطر ناکه باله. مولف صدیق فرهنګ په دې اړه وایي چې «اقدام میوندوال برای نزدیکی به رئیس دولت و امکان مداخله او بامور مربوط به سیاست خارجی این تشویش را در ذهن پرچمیان و کارفرمایان شان در مسکو ایجاد کرد که شاید او سیاست خارجی را از خط شوروی بسوی غرب میلان دهد و در هر حال از نفوذ پرچم در دستګاه دولت بکاهد، بنا بر این کوشیدند تا هر چه زود تر اورا از میان بردارند.»(۱۰۴)

د خان محمد مرستیال په اړه دغه چلند لا ډېر صدق کوي. مرستیال که څه هم متقاعد جنرال و بیا هم په پوځ کې د نفوذ او اعتبار خاوند و. فرهنګ د هغه په اړه د هغه خبرې په دې ډول نقلوي چې مرستیال «هنګام تصدی وظیفه نایب الحکومه وقومندان عسکری ولایت مشرقی در دوره صدارت محمد داود خان در مجلسی اشتراک داشت که در حضور شاه تشکیل شده و پیشنهاد وزیر خارجه (سردار محمد نعیم) را در مورد کمک از اتحاد شوروی جهت مقابله با پاکستان در مسئله پشتونستان مطالعه کرد. در مجلس مذکور خان محمد خان

این سوال را مطرح ساخت که اگر نیروی شوروی باین عنوان بافغانستان وارد شود ، کدام قوت خواهد توانست آن را به خارج شدن مجبور سازد.))

فرهنګ زیاتوي چې ((چون این سوال بیجواب ماند پیشنهاد مذکور از بین رفت.)) (۱۰۵) خو مرستیال وروسته اول له نظامي ځانګې نه وایستل شو او بیا له وخت نه پخوا په کور کې کښېنول شو او په جمهوري نظام کې اعدام شو.

اوس پوښتنه دا ده چې محمد داود ولې د خپلو طبیعي ملګرو د اعدام او ځپل کېدلو لامل شو او په دغه کار سره یې په واقع کې خپل ځان ضعیف کړ؟ مولف سراج په دې نظر دی چې ((محمد داود خان انقدر مسحور رفقای انقلابی شده بود که متاسفانه ابتکار شخصی را از دست داده بود.)) (۱۰۵الف) دغه نظر سم دی، خو باید پرې زیاته شي، چې محمدداود د کودتا په اولو وختو کې له ((انقلابي ملګرو)) نه پرته بله اجرائیوي وسیله نه لرله، که څه هم ده هغوی ((بچه ها)) یادول خو دغو ((هلکانو)) ((دده خولې ته نه کتل، هر یوه ځان کودتاچي باله او ده ته یې هم یوازې د کودتا د یوه ملګري په سترګه کتل.)) (۱۰۲) او محمد داود ددې لپاره چې د افغانستان د جمهوري نظام د مؤسس افتخار ولري پر دغو ((هلکانو)) ډډه وکړه او پخوانیو فکري ملګرو ته شا کړه. ده هم د نورو دکتاتورانو په شان د قدرت په لوبه کې د ((انقلابي ملګرو)) د شدت لار ونیوله، خو ده دغومره وکولی شول چې له اتلسو محکومانو نه چې ((انقلابي ملګرو)) یې ورته اعدام غوښته په پای کې شپږ تنه په اعدام محکوم کړي دغه کمښت هم ښيي چې دغه ټوله قضیه یوه جوړه شوې توطیه وه. دغه

کسان چې نږدې تړول یې د ننګرهار وو، د سرطان د کودتا لومړني نیغ قربانیان شول. محمد داود هغسې چې په کال ۱۹۴۵ کې د مشرقي د تنظیمیې رئیس په توګه د کونړ یو شمېر ساپي مشران، د میر زمان خان کورنۍ او داسې هم د ملک قیس خوګیاني کورنۍ ځپلې او پرارې کړې وې، اوس یې د دولت د سروال په توګه د ننګرهار نظامي لویان او نور وځپل او ددغه ډېر غټ ظلم د پایلو پروا ونکړه، چې زر به پرې وغرېږم.

د محمد داود د «انقلابي ملګرو» کوښښ داو چې د جمهوري حکومت آمران دوی یا نور هغه جمهوري پالان وي چې ددوی په لار روان وي. دپاچایي دورې د وړتیا پرنسیپ چې د ښې او فني اداري لپاره حتمي وي، تر پښو لاندې شو، نو والیان او ولسوالان هم دغسې ګوندیان او نور شول. د نویو والیانو په مقرري کې د محمد داود یا د کابینې تصویب حتمي نه و، د هغه په ګمارلو او ګوښه کولو کې د کورنیو چارو پرچمي وزیر فیض محمد چې څه غوښتل هغه کولی شول. د نعمت الله پژواک په مشرۍ د پوهنې له وزارت نه دهارون په وینا اتیا کسه پرچمي ښوونکي، د فرهنګ په وینا ۱۲۰ تنه او د عظیمي په وینا تر پنځوسو پورې پرچمي ښوونکي د کورنیو چارو وزارت ته معرفي شول او د ذبیح الله زیارمل په وړاندیز سم له لاسه ولسوالان وټاکل شول. (۱۰۷) داسې هم د کرنې په وزارت کې د پرچمي وزیر غلام جیلاني باختري په امر تر هغو ډېر پرچمیان د ځمکو د اصلاحاتو ماموران مقرر شول. څنګه چې دوی تړول بې تجربې احساساتي او ګوندي ځوانان وو، د نبي عظیمي په قول هم «مایل بودند تا افکار انقلابي خود ها را در بین مردم پخش نمایند.» (۱۰۸) هارون لاواېي چې دغو «ولسوالانو په هره

سویه او هره بنه د ولس په ټکولو پیل وکړ چې د هغې ډلې نه د هلمند د نوزاد ولسوالۍ د ولسوال ظلم او بې ناموسي له لاسه یوه تن په رښا ورځ د دار الامان په ماڼۍ کې دعدلیې وزیر د دفتر مخ ته انتحار وکړ او ځان ته یې اور واچاوه» (۱۰۹) حتی عظیمي هم د هغو له زور زیاتی نه سترګې نه پټوي، خو دی دغه پړه د خپلې ایډیالوجي پر بنسټ پر «فیوډالانو» اچوي او ادعا کوي چې « انها سعی نمودند تا این جوانان پاک وبی تجربه را باانواع دسایس و حیل از خود بسازند و یا موجبات بدنامی آنها را فراهم سازند.» (۱۱۰) یوازې دا هم نه و. « ولسوالیو ته د کورنیو چارو وزیر فیض محمد متحد المال لیکونه ولېږل شول چې د جمهوریت مخالفین په ګوته کړي او والیانو ته به یې دا په ډاګه ویل چې (کوتک پسي را واخلئ!» (۱۱۱) دوی هر هغه څوک چې نه خوښېده د جمهوریت مخالف یا امریکایي پال باله او چارواکي به یې پرې خبرول. راپور ورکول هم د پرچمیانو کار شو، د پاچایي دورې د کابل والي په همدغسې یوه راپور سره له کار نه ګوښه کړل شو. په خلکو کې وېره تر دې حده خپره شوه چې د ننګرهار د حصارک پخواني وکیل څرګندونه کړه چې غواړي ځان په کوم نامه بندي کړي ددې لپاره چې له جمهوریت سره د مخالفت له تور نه په امان وي. (۱۱۲)

افغانانو چې په قانوني پاچایي کې د ازادي څکه کړې وه، په دغو زور زیاتیو ناراضه شول. حتی په خپله د محمدداود په اړه هم پوښتنې پیدا شوې، په تېره وروسته له هغه چې پرچمي لویانو پروپاګند کاوه چې کودتا، چې دوی د انقلاب په نامه یادوله، ددوی د پلویانو کار و. د خلکو په ناراضي کېدو کې اسلام پالو غټه ونډه واخیستله او ویل یې چې حکومت د

«کاپرانو» په لاس کې لوېدلې دی. اسلامي جمعیت او د ځوانو مسلمانو غورځنګ چې لس کاله دمخه هسک شوي وو، د دولت پرضد حرکت مخکښان شول او د جمهوریت پر ضد یې په عمل لاس پورې کړ، چې زړ به په هغه وغږېږم. دلته د فایق وینا که څه هم مبالغه ییزه ده راوړم چې « مسلمانان و ناسیونالستان و مسلمانان غربگرا در صدد قلع و قمع دولت جمهوری جوان شدند.» (۱۱۳) شرق هم د جمهوریت پر ضد د ښي او کیڼ له یو موټي والي نه سرټکوي. (۱۱۴) غټ واقعیت دا دی چې چپي چارواکو په خپلو زورزیاتیو سره د خلکو د لومړیو ورځو اعتماد له لاسه ورکړ، تولنیز او سیاسي کړکیچونه یې شدید کړل او ملي پیوستون ته یې سخته صدمه ورسوله. چا چې له دغو کړکیچونو نه ډېره ګټه تر لاسه کړه هغه د خلقي ګوند د پوځي چارو مسئول حفیظ الله امین و چې «با تجربه از کودتای ۲۲ سرطان کار خود را در قوای ۴ و ۱۵ زرهدار و قوای هوایی اغاز کرد.» (۱۱۵) مولف جارج ارني هم وايي چې «پیروزی کودتای ۱۹۷۳ چشم های خلقی (و تندروان اسلامی) را باین حقیقت باز کرد که دستیابی بقدرت تنها از راه استفاده از ارتش ممکن میباشد.» (۱۱۲) د سرطان له کودتانه وروسته و چې د خلق ګوند په پوځي افسرانو کې د جلب او جذب کار پیل کړ. لویان یې په تېره نور محمد تره کی او حفیظ الله امین نور نو د کارل مارکس په دغه فکر مقید نه وو، چې سوشلزم یوازې د صنعتي پرولتاریا او د بزګرو د شعور په وینښدلو او پیاوړي کېدلو سره ممکن کېدلی شي. په پرمختیایي هېوادونو کې ددوی په فکر سوشلزم د پوځ له لارې هم عملي کېدلی شي. په قانوني پاچایي کې هم سیاسي اختلافونه په تینګه موجودوو،

خو هغه د ازادۍ او دیموکراسۍ له برکته لفظي وو. په جمهوري نظام کې چې نظامي افسران هغه هم واړه افسران سیاسي شول د سیاسي اختلافونو ځای کودتاګانو ونیو او ټولنه نوره هم کړکیچنه او قطبي شوه.

له اسلامي بنسټ پالو سره ټکر

د پورتــه کــړکیچ یــو اړخ د جمهــوري پــالو او اســلامي بنــسټ پــالو یــا اسلامــستانو یــا اخوانیــانو تــرمنځ اړیکــې وو، چــې لــه هماغــه اول ســر نــه ترخــه وو. وروســتي پــه پاچــایي دوره کــې د نــورو ګونــدونو پــه شــان پــه یــوه تنظـیم کــې راغونــډ شــوي وو، چــې د افغانــستان اســلامي جمیعــت نومیــده او مــشر یــې غــلام محمــد نیــازی د شــرعیاتو د پــوهنځي ســروال و. د ځوانــانو ټولنــه یــې د ځوانــو مــسلمانو غورځنــګ پــه نامــه یادېــده. دوی چــې زیــاتره د پوهنتــون او نــورو تعلیمــي موســسو منــسوبان وو، د ســرطان تــر کودتــا پــورې ښــه پرمختــګ کــړی وو، خــو څنګــه چــې دوی تــر نــورو ګونــدونو نــه وروســته سیاســي ډګــر تــه پــه مــنظم ډول وتلــي وو، د هغــو پــه انــدازه قــوي نــه وو، خــو پــه خپلــې لارې بانــدې ټینــګ ولاړ وو، چــې هغــه د مولانــا ابــوالعلی مــودودي، حــسن البنــا او ســید قطـب د فکرونـو لـه مخـې ددغـسې اسـلامي دولـت پـه پـښو درول و چــې ټولنــه اســلامي کــړي، یــانې هغــه اړخونــه یــې پــاک کــړي چــې ددوی پــه فکــر غیــر اســلامي شــوي وو. نــو ددوی غتــه ځانګړتیــا د چپــي ګونــدونو پــه شــان د ثــابتو اصــلونو یــا ایــډیالوجي لــه مخــې حکومــت کــول و، بــې لــه دې چــې لــه نــورو ســره جــوړه وکــړي او نــوي واقعیتــو نــه پــه نظــر کــې ونیــسي. دوی هــم د چپیــانو پــه شــان د ټولنې د ملي ارزښتونو او فکرونو مخالف وو.

(۱۱۷) پــه دې ډول تــر زیــاتې انــدازې د عنعنــوي سیاســت پــر خـلاف د سیاسـت مخکـښان د بېلـو او حتـی متـضادو فکرونـو پـه بنـا مـنظم شـویو ګونـدونو تـه منسوب وو او تـګ لارې یـې هـم سـره بېلې او پـه تـضاد کـې وې، خـو پـه داسـې حـال کـې چـې وطنپـالان پـه افغـان ولـس متکـي وو، نـورو ګونـدونو د خپلـو ایـډیالوجي ګـانو لـه مخې بانـدنيو نـه هـم مرستې تر لاسـه کـولې، افغـان سیاست نـور نـو د پخـوا پـه شـان پـوره ملـي نـه و او دا د ټـولنې د کـړکیچ اساسـي لامـل و، چـې تراوسـه پـورې یـې هـم افغـان سیاسـت پـه ژور ډول اغیزمن کړی دی.

ویـل شـوي چـې اسـلام پـالو مـشرانو د سـرطان تـر کودتـا نـه وروسـته محمـد داود تـه څرګنـده کـړې وه چـې غـواړي د حکومـت پـه چلولـو کـې ورسـره مرسـته وکـړي، خـو ده د هغـو بلنـه نـه وه منلې. دوی محمـد داود تـه ځکـه دغـه ورانـدیز کـړی و، چـې هغـه ددوی پـه فکـر مـسلمان افغـان و، خـو چپیـانو چـارپېر کـړی و. محمـد داود چـې د پـا چـا امـان الله پـه شـان پـه عـصري لارو اصـلاحات غوښـتل حاضـر نـه و لـه دغـو اسلامـستانو سـره ملګرتـوب وکـړي، چـې لـه دغـسې اصـلاحاتو سـره وران وو. پــه هغــه سـربېره هغــه اوس لــه دغـسې چپیـانو سـره ملګـری شـوی و، چـې لـه دوی سـره لـه بیخـه مخالف وو.

اسلامـستانو د جمهوریـت پـر ضـد پـه عمـل لاس پـورې کـړ، د دریـځ پــه وینـا دوی د «نظـامي پـاڅون» طـرح جـوړه کـړې وه چـې دهغـې لـه مخـې بـه نظـامي افـسران د انجینـر حبیـب الـرحمن پـه سـروالي کودتـا کـوي، خـو حکومـت هغـه کـشف کـړه او مـسئولان یـې ونیـول. دریـځ ددغـې پېښې نېټـه نـه ورکـوي، خـو وایـي چـې د سـرطان لـه کودتـا نـه زر وروسـته حکومـت د اسـلامي جمیعـت

سروال غلام محمد نیازی، دشرعیاتو پوهنځي رئیس ونیوه او د جمیعت نور مخکښان؛ لکه برهان الدین رباني، ګلبدین حکمتیار او احمدشاه مسعود پاکستان ته وتښتېدل. رباني د شرعیاتوپه پوهنځي کې د پوهندوی په رتبه استاد او حکمتیار د انجینري پوهنځي او مسعود د پولیتخنیک زده کوونکی و.
د همدغه کال (۱۹۷۳) په پای کې د بدخشان ولایت په درواز کې اسلام پالان جګ شول، خو حکومت هغوی زر غلي کړل. دواړو پېښو کورنیو چارو وزارت پرچمي چارواکو ته پلمه په لاس ورکړه چې اسلام پالان وځپي. د بل کال تر نیمايي پورې حتی د عظیمي په وینا «دوه سوه» اخوانیان ونیول شول او نور ډېر یې پاکستان ته وتښتېدل. (۱۱۸). سره له دې هم د بل کال (۱۹۷۵) د جولای په ۲۲مه (اسد ۱۳۴۵) او دا ځل په لویه اندازه او د پاکستان په لمسون او مرسته دوی په نظامي عمل لاس پورې کړ او د بدخشان، لغمان د ولایتونو او د پنجشیر د ولسوالۍ په مرکزونو باندې یې ودانګل. د پنجشیر د ولسوالۍ مرکز یې د یوڅو ګړیو لپاره ونیوه، خو په نورو ځایونو کې پوره پاتې راغلل. پلان دا و چې ددوی پوځي پلویان به په کابل کې کودتا کوي او واک به تر لاسه کوي، خو هغوی په دغه ورځ چې د ملي جشن ورځ وه د لږ وخت لپاره د برېښنا له پارچاو کولو نه پرته نور څه کولی ونه شول او دغه پاڅون هم وځپل شو. په هېڅ ځای کې خلکو د اله ګوله کوونکو ملاتړ ونه کړ. د هغه پر خلاف خلکو او امنیتي قوتونو د جمهوریت ننګه وکړه. له یو شمېر کسانو پرته چې ونیول شول او محاکمه شول، نور اله ګوله کوونکي بېرته پاکستان ته په شا شول. دوه کاله وروسته ۲۱ تنه یې په عمري بند او څلور تنه یې په اعدام محکوم شول.(۱۱۹)

مولانا عطاء الله فیضاني چې یو متصوف روحاني او د سیاسي فکر او پیروانو خاوند و، هم ونیول شو. دریځ د هغه دنیولو دلیل کودتا بولي چې پخوا له عملي کېدلو نه کشف شوه او له هغه سره انجینر حبیب الرحمن او یو شمېر نظامي افسران هم ونیول شول. کودتا د فیضاني په لارښود د «اسلامي توحید مدرسې» په نامه د درېیو مذهبي جریانونو د ائتلاف نتیجه وه.(۱۱۹ب)، خو د فایق په وینا وروسته له هغه چې محمدداود ورته هدایت ورکړی و، چې «علمای جید و روشنفکر مترقی را... یگان یگان نزدم بیاورید.» ده مولانا فیضاني، مولوي بسم الله (دلغمان) او مولوي مسکین (د کوهدامن د فرزې) د هغه لیدلو ته بوتلل او محمد داود چې فیضاني یو متبحر شخص وموند ورته وعده ورکړه چې په مناسب وخت کې به یې د کابینې وزیر کړي، خو پرچمي چارواکو ورته دسیسه جوړه کړه او بندي کړ. (۱۲۰)

دغو تولو پېښو په اسلامي حرکت د جمهوریت په بانډني او کورني سیاست کې انعکاس وکړ. لکه چې وویل شول د افغان اسلام پالو وروستي پاڅون د پاکستان د حکومت په لمسون او مرسته شوی و. ددوی مخکښان او نور چې پاکستان ته وتښتېدل، په ډېر بد حال کې وو. اول یوازې د پاکستان د اسلامي جماعت مشر او مؤسس مولانا ابوالعلی مودودي له هغوی سره مرسته کوله چې ډېره نه وه. وروسته د ذوالفقار علی بهوټو په صدر اعظمۍ د پاکستان حکومت له افغان اسلام پالونه دسیاسي ګټې اخیستلو په فکر شو او ددغه مقصد لپاره یې د افغانستان د جمهوري نظام پر ضد د هغو په روزلو او وسله وال کولو پیل وکړ. (۱۲۱) بهوټو دغه کار ددې لپاره کاوه

چې په دغه ډول د افغانستان په حکومت باندې فشار راوړي چې د پښتونستان له داعیې نه لاس واخلي. دا هغه وخت و چې بلوچانو (۱۹۷۰) انتخاباتو پر اساس د داخلي واکمنۍ او د خپلو بندي مشرانو ازادېدل او په خپله سیمه کې د پاکستاني پوځ د زور زیاتي پای ته رسول غوښتل، خو مرکزي حکومت د هغو منلو ته غاړه نه ایښووله. بلوچستان د جنګ په حال کې و او ډېر بلوچان کابل ته وتښتېدل. (۱۲۲) د په اصطلاح صوبه سرحد پښتنو په هکله د پاکستان او افغانستان اختلاف ټولو ته څرګند و، وحید عبدالله د افغانستان د باندنیو چارو مرستیال د ۱۹۷۳ کال د نومبر په اولو کې د بلوڅو او پښتنو موضوع د افغانستان د عنعنوي سیاست له مخې د خود ارادیت حق ګڼلی او د هغو دغه حق یې د افغانستان «ملي موضوع» ښوولې وه. شاید ددغې څرګندونې په ځواب کې به و چې بهوتو د همدغې میاشتې په نیمایي کې د قومي لویانو په یوې غونډې کې افغانستان په دې تورن کړی و چې د پاکستان په دننیو چارو کې ګوتې وهي. ده دا هم ویلي و چې که د افغانستان پخوانی پاچا محمد ظاهر وغواړي زموږ میلمه شي، موږ به یې تود هرکلی وکړو. (۱۲۳) د بهوتو دغه وینا چې پارونکې وه، بېځوابه پاتې کېدلی نه شوه. د بل کال په فبروري کې په خپله محمد داود د هغه په ځواب کې په یوې مرکې کې څرګنده کړه چې په اصطلاح سرحدي صوبه د افغانستان خاوره وه او برتانویانو هغه په یوې تحمیلي موافقې سره له افغانستان نه بېله کړې وه. (۱۲۴)

په دې کې شک نشته چې د پېښور په ګډون سرحدي صوبه د افغانستان خاوره وه، په اصل کې افغانستان له اباسین نه شروع شوی د لویدیځ په لور غزېدلی هېواد و، دغه سیمه د

نولسمې پېړۍ په اولې نیمایي کې اول سکانو او وروسته په ۱۸۴۹ کې انګرېزانو ونیوله. د هند برتانوي حکومت په دې هم بسیا ونه کړه او په کال ۱۸۹۳ کې یې د ډیورند په نامه توافق لیک د افغانستان په امیر عبدالرحمن باندې تحمیل کړ، په دې ډول چې د ډیورند د کرښې ختیځه خوا سیمه یې د «خپل نفوذ» سیمه وګڼله. سره له دې هم دغه توافق لیک باید په ۱۹۴۷ کې له هند نه د انګریزانو په وتلو سره باطل اعلام شوی وای، ځکه چې هغه که تحمیلي هم و د افغانستان او برتانوي هند ترمنځ و او انګریزانو هغه په نا ویشلي یا لوی هند باندې د روسانو د احتمالي یرغل د دفع لپاره تجویز کړی (۱۲۵). په هر حال محمد داود هم د پښتنو او بلوڅو لپاره د خود ارادیت اصل ټینګ ونیوه په داسې حال کې چې د مرکزي کمېټې ځینو غړو ټینګار کاوه چې افغانستان باید په دغې موضوع کې له پخواني سیاست نه لاس واخلي او په سیمې باندې دخپلې خاورې ادعا وړاندې کړي. (۱۲۶)

په زیاته اندازه ددغې کشالې په سر د ۱۹۷۴ تر پیله پورې د افغانستان او پاکستان اړیکې ترخه وو او هر یوه په خپلې خاورې کې دننه د بل مخالفان روزل او وسله وال کول او د ورانکاري دپاره بېرته استول. په دې ډول په خبرو سره ددغې کشالې د هوارولو هیله له منځه لاړه. دا یو تریخ حقیقت دی، چې افغان اسلام پالو له خپل حکومت سره د مخالفت په موضوع کې خپل ځانونه د پاکستان د حکومت ارادې ته وسپارل او د هغه په لمسونې سره یې دننه په خپل هېواد کې د امنیت ګډو ډولو ته ملا وتړله په داسې حال کې چې افغانستان له پاکستان سره په یوې ملي بنسټیزې کشالې کې ګېر و. دا د

افغــان اســلام پــالو لــه لارې پــهٔ افغانــستان کــې د پاکــستان غتــه ځرګنــده لاسـوهنه وه، چــې وروســته د شـوروي اتحــاد او ایـران لپــاره سرمشق وګرځیـده. غیـر لـه هغـه هـم اسـلام پـالان پـه خپلـې مـاتې سره بــې اعتبــار شــوي وو. دغــې مــاتې پــه ډاګــه کــړې وه چــې دوی پــه سیاسـي چـارو کـې د خپلـو خلکـو لـه اعتبـار نـه برخمن نـه دي. دوی د پاکـستان حکومـت تـه هـم بـې اعتبـاره شـول، پـه تېـره وروسـته لـه هغـه چـې محمـدداود د خپـل دنتـي او بانـدني سیاسـت لـوری واړوه او ددغــه بـدلون پــه رڼـا کــې ددواړو حکومتونـو اړیکــې ښــه شــول، چــې وروســته بــه دغــه ټکــی وســپړم. دغــه افغــان اسـلام پـالان پــه افغانــستان بانــدې د شــوروي اتحــاد تــر یرغــل پــورې د کــوم بــل حکومت پـه کـار نـه وو او تـر هغـو پورې ددوی حرکت چې لـه مـاتې نه وروسته ووېشل شو، په نیم ژواندي حال کې و.

د افغــان د اســلامي سیاســي حرکــت لــومړی غــټ وېــش دهغــه دسني او شیعه پلویـانو تـرمنځ و، دوی تـر دغـه وخت پورې سره یـو مـوټی وو. ددوی دغــه وېـش تلپـاتې شــو، د حرکــت د مخکــښانو پــه سطح کـې هـم بـې اتفـاقي او بېلتـون راغـی، ځوانـو مخکـښانو یـې پـه تېـره حکمتیـار د جمهوري نظام پر ضد عملیـات غوښتل او پـه سـن پخـو مخکـښانو؛ لکـه رباني عملیـات نـه غوښتل. پـه پای کـې لکــه چــې دمخــه ولیــدل شــول، د حکمتیــار پــه دســتور عملیــات وشـول، خـو هغـه دانـه منلـه چـې عملیـات د هغـه پـه امـر شـوي دي. حقیقت چـې هر څه و لـه عملیـاتو نـه وروسته دوی پـه یـوه بـل باندې تورونـه لګـول او تـرمنځ یـې د لـومړي ځـل لپـاره پراخـې نانـدرۍ پیـل شــوې. د پاکـستان حکومـت لــه چــارواکو ســره د اړیکــو ټینګولــو هڅـو، لـه هغـو نـه د پیـسو او امتیـازونو د ترلاسـه کولـو کوښـښونو او داسـې هـم د شخـصي مقـام غوښـتلو هڅـو د اسـلامي حرکـت پـه

ټوټه کېدلو کې غټ رول ولوباوه په نتیجه کې افغان اسلامي حرکت چې تر دغه وخت پورې د افغانستان اسلامي جمیعت نومېده اول دوه ټوټې او وروسته نور هم ووېشل شو. په اول وېش کې حکمتیار او قاضي محمد امین وقاد د افغانستان اسلامي حزب په نامه ځانله تنظیم جوړ کړ او رباني د جمیعت نوم وساته.

درې کاله وروسته وقاد د اسلامي انقلاب په نامه نوی تنظیم جوړ کړ، خو هغه زر له منځه لاړ. د عملیاتو نا بریالیتوب دوی ټول محتاط کړل. په داسې حال کې چې رباني یې د اعتدال په لور وهڅاوه، حکمتیار د اوږدې مودې ستراتیجي وایسته او خپل تنظیم یې په تنګو کړښو باندې روان کړ، چې دا ټول یو اوږد بحث غواړي. دلته به دا هم وویل شي چې د افغان اسلامي حرکت په وېش کې سیمه ییز او قومي میلونه هم ښکاره شول.

د مخکښانو په سطح کې حزب د پښتنو او جمیعت د تاجکو په لاس ولوېد، خو د دواړو تنظیمونو غړي د افغانستان د قومونو مخلوط وو. په جمیعت کې دننه د پنجشیري، بدخشاني او هراتي په نومونو سیمه ییز میلونه هم څرګند شول. په دې ډول سیمه ییز توب او قوم ولیتوب په اسلامي ایډیالوجي کې ننوتل، که څه هم اسلامي ایډیالوجي په تیوري کې ورسره مخالف ده.

د نویو سیاستونو په لور هڅې

دننه په وطن کې

د اسلام پالو پاڅونونه که څه هم وځپل شو، بې اثره پاتې نه شول. تر دغه وخته پورې ولسمشر محمد داود هم خپل دریځ پیاوړی کړی او چپي وزیران له اعتبار نه لوېدلي وو. محمد داود په دې پیل وکړ چې په دننیو او باندنیو سیاستونو کې بدلون راولي او د خپل حکومت لوری واړوي. د پرچمي چارواکو او داسې هم د شوروي اتحاد په هکله د پلان وزیر، علي احمد خرم او د باندنیو چارو وزارت مرستیال وحید عبدالله د محمد داود نظر د مخه اړولی و. په دغه اړه د فایق کوښښونه هم اغېزمن شول. وروستي به په پرله پسې ډول محمد داود ته ویل چې له حکومت نه د خلکو ناراضي توب د پرچمي چار واکو له امله دی چې «سرخېل» یې محمد حسن شرق دی.

له «سرخېل» نه د فایق مراد دا و چې پرچمیان د شرق له لارې حکومتي مقامونو ته رسېدلي او خلکو دی هم پرچمي باله. د فایق په نظر شرق « پرچمي و کمونست مطلق است» خو شرق دغه ادعا ردوله.

په هر حال فایق چې محمد داود ته بښه منلی و، د ۱۹۷۵ کال د جولای په میاشت (د ۱۳۵۴ کال د سرطان په میاشت کې) هغه ته د حسن شرق ثبت کړی اواز اورولی و، چې په هغه کې د

محمد داود پرضد دکودتا د طرحې خبرې وې. (۱۲۷)

زر وروسته د سرطان په ۳۱مه (جولای ۱۰-۱۹۷۵) د مرکزي کمېټې په يوې غونډې کې چې دهمدغې موضوع لپاره بللې شوې وه، محمد داود له خپلو ملګرو نه په ټينګه وغوښتل چې دخپلو اختلافونو په اړه په زغرده او سپين وغږېږي، چې د هغو له مخې سمه پرېکړه کېدلی وشي. په عين حال کې يې ددغو اختلافونو له امله خپله ټينګه خواشيني ښکاره کړه. د کمېټې له غړو نه يوازې فايق جګ شو او د اوږدې وينا په ترخ کې يې وويل چې «منشاء تمام بی عدالتی ها و بدبختی های امروزی و اختلافات کمیته مرکزی اقای حسن شرق است.» ده د خپلې ادعا د ملاتړ لپاره يو څو مثالونه هم ورکړل. حسن شرق ته بله لار نه وه پاتې، مګر دا چې توبه وکړي او ځان وژغوري. د فايق په وينا هغه همدغسې وکړل. محمد داود چې دشرق ثبت شوی اواز دمخه اورېدلی و، پرې غوسه شو. د فايق په وينا « در اخر محمد حسن شرق گفت من از اقای فایق صاحب وزیر فواید عامه نهایت ممنون و سپاسگذارم که مرا به خبط و خطا و اشتباهات ملتفت ساخت و از حضور پدر معنوی ولی نعتم التجا میکنم که اشتباهات و نقصاناتیکه از من سرزده بدیده عفو پدرانه بنگرد و این درسې بود که در زندگی گرفتم، دیگر تکرار نخواهد شد.»(۱۲۸)

محمدداود د کودتا موضوع ټينګه ونه نيوله لکه چې د ميوندوال په اړه يې ټينګه نيولې وه، هغه ممکن شوروی اتحاد په نظر کې نيولی وي؛ لکه چې تر هغه دمخه صدر اعظم نور احمد اعتمادي پرچميان په ضمني ډول آزاد پرېښې و او د هغه پر خلاف په کابل کې يې داسلامي عالمانو پاڅون ځپلی و، سره

لـه دې هـم د فـايق پـه وينـا «زوال كمونـستان اغـاز گرديـد.» (۱۲۸ الف)

د كـابينې پـه تغيـر كـې درې چپـي وزيـران - غـلام جيلانـي بـاختري، عبدالحميـد محتـاط او نعمـت الله پـژواك د وزارت لـه مقـامونو نـه گوښـه شـول او فـيض محمـد او پاچـا گـل وفـادار د باندې سفيران وټاكل شول.

د حسن شـرق پـه برابـر كـې اول د مـاليې وزيـر سـيد عبدالالـه د صـدارت دوهـم مرسـتيال وټاكـل شـو او وروسـته لـه كـابينې نـه وايـستل شـو او پـه جاپـان كـې سـفير وټاكـل شـو، خـو محمـد داود د امنيتـي وزارتونـو پـه سـر كـې دغـسې كـسان كښېنول چـې د ناوړتيـا لـه املـه يـې پـه حـساس وخـت كـې لـه جمهوريـت نـه دفـاع كـولى نـه شـوه او نظـام نـسكور شـو او محمـد داود هـم لـه مينځـه يـوړل شـو. غـلام حيـدر رسـولي د ملـي دفـاع وزيـر او عبدالقـدير نورسـتاني د كورنيـو چـارو وزيـر شـو. روسـلي دمخـه د مركـزي قوتونـو قومنـدان او نورســتانى د ژانــدارم او پوليــسو قومنــدان و. دى اول د ترافيكـو خـورد ضـابط و، رسـولي د ټولـو ليكنـو لـه مخـې چرسـي او د پيـرى او مريـدى پـه لـړ قايـل و. دى د غـلام علـي شـاه چـې پـه روسـتاقي اغـا صـاحب يادېـده مريـد و. د عظيمـي پـه وينـا «اكثـراً همـراه بـا عبـدالعزيز لـوى درسـتيز امـور كـشور را رهـا ميكـرد در جبـل الـسراج در منـزل پيـر خـويش ... ميرفـت و در خانقـاه وى بـه شـنيدن موسـيقى و رقـص [و] سـماع ميپرداخـت.» دغـه پيـر د رسـولي پـه مريـدى سـره تـر دې حـده نفـوذمن شـو چـې د عظيمـي پـه مبالغـه ييـزې وينـا «... در همـه امـور [دولتـى] حتـى رفـتن بخـارج و بـورس هـاى تحـصيلى دسـت داشـت و بيـك اشـاره او همـه چيـز بكـام انـسان ميگرديـد.» (۱۲۹) پـه دې اړه فـايق د زړه لـه درده پـه

ټینګه حکم کوي چې «امور امنیت و دفاعی کشور بنا اهل ترین وبی کفایت ترین و از نقطه نظر تقوا به کثیف ترین مردم سست عنصر سپرده شد.» دی دا هم وایي چې «بارها از ضعف اداره غلام حیدر وزیر دفاع، فجایع قدیر ضابط ترافیک و عبدالاله ویرا [محمد داود] بر حذر ساختم اما موثر واقع نشد.» (۱۳۰)

خو محمد داود نه یوازې د حکومت له لوړ پوړ نه پېژندل شوي چپیان وایستل، له چپي ایډیالوجۍ نه یې هم په ځرګند ډول فاصله ونیوله او افغان پالنه یې خپله سیاسي عقیده اعلام کړه. دغه غټ بدلون یې هم په خپلو ویناوو او کړو کې وښود او د ولسمشر په توګه یې د لومړي ځل لپاره نوې ملي لار ونیوله.

محمد داود لا په کال ۱۹۷۴ (دغویي ۹ ، ۱۳۵۳) د کابل په پولي تخنیک کې د محصلانو او استادانو په یوې غونډې کې ځرګنده کړې ده چې «... دشمنان انقلاب به ما نسبت کمونستی میدهند ، به شما جوانان بصراحت میگویم که ما مسلمان هستیم، متهم ساختن ما بکمونست گناه و جرم نا بخشود نیست.» د بل کال د ورې په لومړۍ ورځ له ځینو عربي هېوداونو او ایران نه د ستنېدو په لار کې د هرات ښاریانو په محضر کې «و ارداتي ایډیالوجي» چې مقصد یې کمونزم و رد کړ او د تولنې په زیان وښوده. هغه دا هم ځرګنده کړه چې «ما دارای ایدیالوجی ملی هستیم» لکه چې یو کال د مخه یې د کندهار ښاریانو ته ځرګنده کړې وه چې «... نظام موجود بروی اساسات ملی و ناسیونالزم استوار بوده، آنچه را دشمنان بما و رفقای ما نسبت میدهند نا درست و اتهام محض است، ما مسلمان هستیم و بخداوند عقیده و ایمان داریم.»

د افغانستان په اړه هم هغه وویل چې «بعض کشورها افغانستان را یکی از اقمار روس قلمداد میکنند، من بصورت اشکارا اعلام میکنم: افغانستان یک دولت حر و ازاد است، اقمار هیچ کشور نیست ونه ... شده میتواند. اگر دشمن مفکوره داشته باشد [که ان را قمر خود بسازد] اینقدر میگویم. این نظر خواب و خیال است و جنون.» (۱۳۱) د عمل په ډګر کې د مارکسزم او سیاسي اسلام په برابر کې د افغان نیشنلزم او ملي پیوستون د ټینګښت لپاره د مقدمې په توګه یو شو ګامونه هم وچت شول. د تابعیت په تذکره کې د قومي نومونو استعمال چې رواج ګرځېدلی و منع شو او د افغانانو هغه تخلصونه هم منع شول چې نسبت یې قوم یا سیمې ته کېده. دا ټول ددې لپاره وو چې افغان ولس په قومونو او نورو نومونو نه وي وېشل شوی او خلک په خپلو کې د افغان په نامه د برابري او وروري ژوند وکړي. د نظام د اصلاح لپاره په اخر وخت کې د استخدام دغسې لایحه هم اعلام شوه چې د هغې له مخې حکومتي مقامونه به لوړ تعلیم کړو افغانانو ته سپارل کېږي. ددې مانا دا کېده چې له دې وروسته به په حکومتي نظام کې د قانون له مخې د وړتیا پرنسیپ چلېږي، چې دا د نظام د اصلاح په لور یو اساسي ګام و. په دغه ډول ولسمشر محمد داود د سیاسي اسلام پالو او چپیانو له لرې کولو نه وروسته هغه لار غوره کړه چې امیر شیر علي کښلې، او پاچا امان الله پراخه کړې وه. پاچا امان الله د ټولنې د مدني کولو لپاره افغانانو ته د لومړي ځل لپاره په وینا او عمل کې برابر سیاسي حقونه ومنل او د افغانستان هر تبعه یې افغان اعلام کړ. (۱۳۱ الف)

محمد داود د ټولنیز نیاو په لور هم ګامونه وچت کړل، د

بیمو او بانک شرکتونه یې ملي کړل او د مځکو د سمونو نو او مترقي مالیو لایحې وایستلې. د لومړۍ لایحې له مخې دولت د مځکه وال له سلو جریبو نه زیاتې اوبه ییزې مځکې، له دوه سوو څخه ډېرې للمي یا باراني مځکې په بیه واخیستلې چې بیه به یې په پنځه ویشتو کلونو کې په قسطونو سره ورکوي او دولت به دغه اخیستل شوې مځکې بزګرو ته په قسطونو سره ورکوي. د مترقي مالیو عملي کېدلو سره یو شمېر ځمکه والو تر مترقي مالیو لاندې مځکې د درنو مالیو له امله پرې ښودلې. (۱۳۲) په افغانستان کې دا یو نوی او په ټولنیز لحاظ مهم کار و، خو هغه ددغسې مامورانو له خوا عملي کېده، چې نه مسلکي اونه د تجربو خاوندان وو. په دوی کې لکه چې دمخه یې یادونه شوې، ګوندي پرچمیان هم وو، چې د مځکو په وېش او د وېش په طرز کې یې د خپلې ایډیالوجۍ له مخې مځکه وال د «فیوډالو» په نامه سپکول او خپلې مفکورې خپرولې.

ددغو بدلونونو په لړ کې د نوي اساسي قانون ایستل او د جمهوري نظام مشروع کول و. څنګه چې د پاچایي نظام اساسي قانون لغو شوی و، چارواکو ته د زور واکۍ لار خلاصه وه؛ لکه چې دمخه ویل شوي د زور واکۍ پایله ناوړې پېښې او د ټولنې قطبي کېدل شوي و. ددغې وضع په دوام سره ملي پیوستون چې محمد داود پرې معتقد و، بې ارزښته کېده او ورسره ټولنه کړکیچنه کېدله، له بلې خوا څنګه چې جمهوري نظام له اسلامستانو سره ټکر کړی او د چپیانو د نفوذ په لړولو یې لاس پورې کړی و، غوښتل چې ولس ته نږدې وي او ژوند د ښه کولو لپاره یې پر وجې تطبیق کړي.

د ۱۹۷۷ کال په فبروري کې نوی اساسي قانون وایستل

شو او د ملي غورځنګ په نامه نوی رسمي ګوند ميدان ته ووت. محمد داود تر کودتا وروسته په خپلې لومړۍ وينا کې د پاچايي دورې
«قلابي دموکراسۍ» پر ځای د «معقولې دموکراسۍ» وعده ورکړې وه. سره له دې هم د ۱۹۷۷ کال تر فبروري پورې جمهوري نظام؛ لکه چې دمخه يې يادونه شوې، نظامي واو چارواکو زور واکي کوله، خو ځنګه چې دقانوني پاچايي په لسيزې کې خلکو په تېره سياسي لوبغاړو د ازاد ژوند او قانوني حکومت او دموکراسي څکه کړې وه او ځنګه چې جمهوري نظام د سياسي ډلو تر فشار لاندې شوی و او محمد داود هم د ځوانۍ له قوت نه لوېدلی و (دی دغه وخت ۶۷ کلن و) دا يې غوره وګڼله چې ولس ته نږدې او له فعال ملاتړ نه يې دو لسمشري نظام بهره من وي. نو يې د عنعنې له مخې له لويې جرګې نه اساسي قانون په ايستلو کې کار واخيست او د ۱۹۷۶ په پای کې يې د فرهنګ د ليکنې له مخې ۴۱ تنه او د محمد علم فيض زاد د ليکنې له مخې ۲۰ تنه مخور افغانان د اساسي قانون د لومړنۍ ليکنې په تهيه کولو وګمارل. دا په اصل کې د يو څو قانوني ماهرانو کار و خو حکومت سره له دې چې د پاچايي دورې اساسي قانون يې په مخ کې پروت و دغومره ډېر کسان د هغه په تهيه کولو مامور کړل چې اجتماعي ارزښت او اغيزه يې ډېره وي. د ۱۹۷۷ کال د جنوري په ۲۲مه د نوي اساسي قانون لومړۍ ليکنه په خپرونو کې راووتله. وروسته ۲۲۲ تنه افغانان د لويې جرګې د غړو په توګه په خپلو محلونو کې د خلکو په اتفاق سره غوره شول. د هغو په غوره کېدلو کې دمعمول په شان حکومتي چارواکو لاس لاره، چې د هغه له امله

یو ځای بل ځای د اعتراض اوازونه جګ شول او ځینې چارواکي له خپلو وظیفو نه ګوښه شول. په غوره شویو غړیو سربېره ۱۳۰ تنه نور د بزګرو، کارګرو او روښانفکرو د استازو په نامه د دولت د سروال محمد داود له خوا وټاکل شول. په دغه ډول ۳۵۲ تنه غوره شوي او ټاکل شوي افغانان د کابینې د وزیرانو او د سترې محکمې د غړیو په ګډون د کابل ښار په انصاري واټ کې د عامه روغتیا کنفرانس په تالار کې سره جرګه شول او له جنوري ۳۱ نه یې د فبروري تر دیارلسو پورې د جمهوري نظام لومړی او د افغانستان څلورم اساسي قانون په ۱۳۲ مادو کې وایست. (۱۳۳)

دغه قانون په لنډې مودې کې بې له کومې غټې ستونزې نه وایستل شو. د جمهوري نظام نوي او غټ ټکي د ولسمشر غوره کول و، چې د همدغې لویې جرګې استازي به یو څوک د یوې ټاکلې مودې لپاره غوره کوي او ټاکلی واک به ورته منې.

محمد داود راتلونکی ولسمشر ګڼل کېده، خو د منلو طرز یې هغسې چې فکر کېده ونه شو. عمومي نظر دا و چې محمد داود به ځان د ولسمشر لپاره کاندید کوي او وکیلان به یې غوره کوي، له هغه نه پرته بل کاندید نه و، یا ډګر ته وتلی نه شو. د لویې جرګې سروال عزیزالله واصفي ناري کړې چې «محمد داود کاندید نه دی او ولسمشري نه غواړي.» هغه څو ځلې همدغسې ناري کړې او هر ځل به د وکیلانو ګډ اواز پورته شو چې «موږ له داود خان نه پرته بل څوک نه غواړو.» واصفي بیا محمد داود ته مخ واړوه چې «صاحبه! خلک تا غواړي» په دغه وخت کې د خوست استازي وریښمین غږ کړ چې «جنرال غلام حیدر رسولي هم د ولسمشرۍ لپاره وړ کس دی که یې

وغواړي.)) محمد داود بیا سم له لاسه غږ کړ چې ((په یوه شرط کاندید کېږم چې ټول یې په اتفاق سره ومني.))دی بیا د ټولو په اتفاق سره د شپږو کلونو لپاره د افغانستان ولسمشر غوره شو. (۱۳۴) خو څنګه چې د ولسمشر د غوره کولو طرز د جوړې فکر ورکاوه د ولسمشر محمد داود اعتبار یې زیانمن کړ.

په هر حال په اساسي قانون کې د ((افغانستان جمهوري دولت دموکراتیک)) (شلمه ماده) او د ((افغانستان اداره د مرکزیت پر اصل بنا)) اعلام شوه. (۲۲مه ماده). له دغو مادو څخه مقصد دا و چې د افغانستان مرکزي حکومت په ټول افغانستان باندې په خپله حکومت وکړي، خو د دموکراسۍ د اصولو له مخې په دې مانا چې ولسمشر او د ولسي جرګې غړي به د خلکو له خوا غوره کېږي، د ((دموکراتیک)) او ((مرکزیت اصل)) اصطلاح ګانې شاید د ((دموکراتیک مرکزیت)) د اصل له مخې غوره شوې وي، چې د شوروي اتحاد رسمي ګوند پرې بنا شوی او په دغه وخت کې په کابل کې په خاص ډول په چپیانو کې عامې شوې وې. فرهنګ وایي چې ددغه اساسي قانون په ایستلو کې د محمد داود له لیکل شویو هدایتونو څخه کار واخیستل شو او هغه شاید د کومې پټې ډلې په ټینګار و چې محمد داود نه غوښتل یا نه شو کولی هغه له نظر نه وغورځوي. (۱۳۵) له همدې امله به و چې محمد داود په دغه قانون کې هغه وړاندیز په نظر کې ونه نیوه چې له صدر اعظمۍ نه په ګوښه کېدلو کې یې د مشروطې پاچایي په اړه پاچا ته کړی و. هر څه چې و د مرکزي اصل له مخې ولسمشر ته ډېر واک ورکړل شو. (اووم فصل) دی نه یوازې د دولت سروال، د اجرائیه قوې منتظم وبلل شو، د ګوند منتظم هم وګڼل شو. (۷۵مه ماده) له

بلې خوا د دولت قانون جوړونکې څانګې یا شورا ته چې له یوه مجلس یانې ملي جرګې نه به جوړه وي زیات واک ورنکړل شو. شورا د حکومت په وزیرانو باندې د اعتماد یا نه اعتماد رایه ورکولی نه شوه یوازې استیضاح یې ترینه کولی شوه. (۵۵مه ماده) پر هغه سربېره د هغې غړي به د رسمي ګوند په سپارښتنه د خلکو له خوا غوره کېږي، (۴۹مه ماده) او په کال کې به یو ځل د څلورو میاشتو لپاره غونډې کوي. (۵۷مه ماده).

دا چې ددغه قانون له مخې به ولسمشر او ورسره اجرائیوي قوه ډېر واک او قانون جوړونکې قوه لږ واک لري، شاید د پاچایي دورې د انارشۍ د مخنیوي لپاره و، خو یو ګوندي طرز د ملي غورځنګ (حزب انقلاب ملی) په لارښود سره (۴۰مه ماده) د زورواکۍ او حتی تولواکۍ لپاره پیلامه وه. په دغه حال کې دموکراسي هسې کلمه کېدله؛ لکه په شوروي اتحاد کې چې شوې وه.

له جرګې نه وروسته نظامي حکومت لغو شو او مرکزي کمېټه رنګه شوه. د مرکزي کمېټې رنګېدل د هغې د غړو په سلا ونه شو او له دې امله هغوی ناراضه شول. (۱۳۲). مهمه دا وه چې د لویې جرګې په ختم سره عمومي هیله دا وه چې ولسمشر به خپله کابینه نوې کوي او وړ کسان به پکې راولي، خو له سید عبدالاله نه پرته چې د ولسمشر نایب و ټاکل شو، نور څه ونه شول. په خلکو کې د نارضي توب څپه خوره شوه. مولف سراج په یو څه مبالغې سره وایي چې «مردم ... بعد از دایر شدن لویه جرگه انتصابی و نظام یک حزب دکتاتوری مایوس شده و به تلاش افتید تا رژیم جمهوری را بر اندازند.» بې له شکه له یو ګوندي طرز سره سیاسي

لوبغاړي مخالف وو، نه خلک.

غلام حیدر رسولي او قدیر نورستاني د ملي غورځنګ یا رسمي ګوند منتظمان وتاکل شول، خو دوی ددغه کار وړ نه وو. فایق لاوایي چې «شورای عالی حزب که تحت ریاست غلام حیدر در اردو اعلان شد زنگ خطر در سقوط دولت بود.» (۱۳۸)، دی ځکه دا حکم کوي چې دده په وینا کوم هغه خلقیان او پرچمیان چې له حکومتي ځانګو نه ایستل کېدل «نزد قدیر وزیر داخله و غلام حیدر وزیر دفاع آمده خودها را ثبت نام کرده با روحیه تازه تری از گذشته به فعالیت سقوط دولت اغاز کردند.» (۱۳۹) رسولي لاکوښښ کاوه چې د محمد داود ځای ناستی شي. (۱۴۰) د همدغه مقصد لپاره به وچې «هر شب وزیر دفاع با وزرای داخله، مالیه و افسران عالی رتبه وزارت های داخله و دفاع در وزارت [دفاع] جلسه میداشته باشند.» (۱۴۱) ده لاله جرګې نه دمخه د قدیر نورستاني، سید عبدالاله او نورو په ملګرتیا یوه خاصه ډله جوړه کړې وه او په هغې باندې یې د «حزب انقلاب ملی» نوم ایښی و. (۱۴۲) شرق وحید عبدالله هم ددغې ډلې ملګری بولي، خو هغه په دغې ډلې کې نه و. دغه نوم وروسته په اساسي قانون کې د رسمي ګوند نوم شو. په جرګې کې د وکیل وریښمین وړاندیز به رسولي نور هم هیله من کړی وي، خو زیاتره وزیران له دغې ډلې سره مخالف او له ملي غورځنګ سره بې علاقې وو، نو په حکومت کې د وزیرانو په منځ کې درز راغی، ان تر دې چې اتو تنو وزیرانو حتی له خپلو وظیفو نه د ګوښه کېدلو نیت وښود. د وزیرانو د ګوښه کېدلو دغه نیت کومه عادي خبره نه وه، دوی د فایق په کور کې سره جرګه شول چې په دې اړه یو ګډ دریځ غوره

کړي او ولسمشر له دغې ډلې نه واړوي، دوی بیا په دې هکله د ولسمشر ورور محمد نعیم سره د هغه په کور کې ولیدل او ترینه یې وغوښتل چې ولسمشر د هېواد له ناوړې وضع نه خبر کړي او د دغې ډلې د کړو پایلو ته متوجه کړي. محمد نعیم هغوی د ګوښه کېدلو له هوډ نه واړول، خو سپارښتنو یې په ورور باندې اغیزه ونکړه.(۱۴۳) له هغه وروسته دی او د محمد داود مشر زوی محمدعمر هم ناراضه شول او د افغانستان راتلونکې یې خره او خطرناکه وښوولې. (۱۴۴) په دغه حال کې ملي غورځنګ هم د یوه سیاسي ګوند حیثیت پیدا کولی ونه شو، سره له دې هم ولسمشر محمد داود نورو هېوادونو ته په رسمي سفر لاړ چې له هغو نه د پرمختیایي پروجو او اوه کلن پرمختیایي پلان لپاره مرستې تر لاسه کړي.

د نويو سياستونو په لور هڅې

- ۲ -

له هېواد نه دباندې

شوروي اتحاد ته سفر:

شوروي اتحاد د ۱۹۱۷ کال د اکتوبر له انقلاب نه وروسته د داخلي جنګ په دوران کې د منځنۍ اسيا په لاندې کولو سره د افغانستان چم ګاونډی هېواد شو. شوروي اتحاد له هماغه وخت نه د ضيق مرکزي اصل له مخې د کمونستي ګوند له خوا د هغه د عمومي منشي په سروالي چې له روسي تزار نه د زيات واک خاوند و په غير دموکراتيکې طريقې سره اداره کېده. په منځنۍ اسيا کې ددغه نظامي زبر ځواک غځ کوښښ دا و چې د خپلې امپراتورۍ سهيلي اړخ خوند وساتي او په چم ګاونډيو هېوادونو؛ لکه افغانستان کې د لويديځ په تېره د امريکې د نفوذ مخه ونيسي. سروالان يې وېرېدل چې که افغانستان د امريکې د نفوذ سيمه شوه په منځنۍ اسيا کې به ددوی واکمنۍ ته خطر پېښ شي، نو دوی له دوهم نړيوال جنګ نه وروسته د ساړه جنګ په دوران کې د نکيتاخروشچف په واکمنۍ کې له افغانستان سره د محمد داود په صدر اعظمۍ کې له ۱۹۵۶ نه راهيسې ډول ډول مرستې کولې او اوس يې د هغه په ولسمشرۍ کې هم د مرستو وعدې ورکولې. ولسمشر

محمد داود د همدغو مرستو د تر لاسه کولو او د دوارو هېوادونو د دوستۍ د مزي د ټینګولو په غرض په کال ۱۹۷۴ کې شوروي اتحاد ته په رسمي سفر تللی و.

ولسمشر محمد داود له ورسره هیئت سره د ۱۹۷۷ په اپریل کې د شوروي اتحاد په بلنه بیا مسکو ته لاړ. په دغه سفر کې د شوروي اتحاد حکومت افغانستان ته ۴۳۷ میلیون ډالر اعتبار منلی و. په ۱۹۷۲ کې د دوارو خواوو ترمنځ د سوداګرۍ دغسې قرار داد هم لاسلیک شوی و، چې له یوه بل سره د سوداګرۍ حجم باید ډېر شي او تر ۱۹۸۰ پورې شپېته سلو ته ورسېږي. د همدغه جاري کال ۱۹۷۷ تر سپتمبر پورې په افغانستان کې د شورویانو شته والی د هر بل هېواد تر ماهرانو او کسانو نه ډېر وو، خو محمد داود په افغانستان کې د شوروي ماهرانو له ډېر شته والي نه په اندېښنه کې و. حتی تر خپلې کودتا نه وروسته د دفاع وزارت د ځانګو سروالانو په یوې غونډې کې ویلي و چې «از تعداد مشاورین نظامی شوروی کاسته شود، اصرار مینمود که کارها بدست صاحبمنصبان افغانی سپرده شود.» (۱۴۲)

په دې اړه د هغه مشخص هدایت دا و چې دوه - درېیمه برخه افغان افسران دې مصر او هند ته او درېیمه برخه شوروي اتحاد ته واستول شي، هغه دا هم ویلي و چې د هند او مصر حکومتونو په خپلو هېوادونو کې د افغان افسرانو زده کړه منلې ده، په دې ډول چې هغوی به هلته په روسي وسلو او تجهیزاتو تمرینونه کوي. (۱۴۷) محمد داود لا په ۱۹۷۴ کې هندي ژورنلست کولدیپ نیار ته په یوې مرکې کې ویلي و چې «دی د امریکې او شوروي کارپوهان نه غواړي؛ د هند کارپوهان

غواړي.)) نیار دا هم وايي چې په افغانستان کې په ۱۹۷۴ کې درې یا څلور زره روسي کارپوهان په هندي کارپوهانو سره عوض شوي وو. (۱۴۸) دا او د افغانستان د ((اسلامي ګاونډیو)) یانې ایران او پاکستان ترمنځ د نویو اړیکو څرګندېدل او پراخېدل او له حساسو او لوړو مقامونو نه د پرچمیانو ایسته کول به وو، چې د شوروي حکومت یې اندېښمن کړی و. د شوروي حکومت اندېښمن شوی و چې په دغو کارونو سره به په افغانستان کې د هغه نفوذ لږ شي. هر څه چې و په کابل کې یې عمالو افغان کمونېستان تنظیمول او پیاوړي کول چې دا په افغانستان کې ددوی لاسوهنه وه. (۱۴۹)

د شوروي اتحاد بلنې محمد داود ته موقع ورکړه چې عمومي منشي لیونید بریژنیف وپوښتي چې عمال یې په کابل کې دغه لاسوهنه د هغه په دستور کوي یا په خپل ابتکار کوي او په هر حال هغه د افغان - شوروي له دوستۍ سره اړخ نه لګوي. نو یې د مسکو په لار په الوتکه کې وحید عبدالله ته هدایت ورکړ چې ددغې موضوع د سپینولو لپاره له بریژنیف سره د یوې ځانګړې ناستې ترتیب ونیسي. (۱۵۰) مولف محمد صدیق فرهنګ ادعا کوي چې محمد داود ((در آن وقت از فعالیت احزاب پرچم و خلق علیه دولتش به ستوه آمده میخواست در این باره با لیونید بریژنیف رئیس دولت شوروی مذاکره کند.)) (۱۵۱) فرهنګ د خپلې وینا سرچینه صمد غوث ښیي خو هغه، لکه چې پورته وویل شول، د شوروي اتحاد د مامورانو له ورانونکو کارونو څخه غږېږي، نه د خلقیانو او پرچمیانو، پر هغه سربېره محمد داود دغسې واکمن نه و چې له خپلو افغانانو که څه هم کمونېستان وي د نورو ملکونو واکمنو

ته شکایت وکړي. د غه موضوع د افغان واکمن یانې د محمد داود په صلاحیت کې وه، نه د نورو ملکونو د واکمنو.

د کریملن په ماڼۍ کې افغان - شوروي هیاتونه د اپریل له ۱۲ نه تر ۱۵ پورې د رسمي خبرو اترو لپاره سره کیناستل: د شوروي د رسمي ګوند سرمنشي لیونید بریژنیف، ولسمشر نیکولای پوتګورني، صدر اعظم الیکسي کاسیګین، په کابل کې د شوروي اتحاد سفیر الکیزاندر پوزانوف او نور. ولسمشر محمد داود، سید وحید عبدالله، محمد حسن شرق، علي احمد خرم، صمد غوث، محمد خان جلالي، په مسکو کې افغان سفیر علي احمد پوپل، عبدالجلیل جمیلي او نور. د افغانستان له خوا روسي ګوریلوف چې په فارسي ښه پوهېده د ترجماني لپاره ګمارل شوی و کله څه هم افغان هیئت عبدالجلیل جمیلي غونډې د روسي ژبې تکړه ترجمان لاره هغه د خبرو په مېز کې د محمد داود ښي خواته او وحید عبدالله د هغه کیڼې خوا ته ناست وو. ددغو غونډو جریان لومړی د صمد غوث په کتاب کې راغلی، غوث د افغان پلاوي غړی او د باندنیو چارو د وزارت یو لوړ رتبه مسلکي مامور و. تر دې نزدې وختو پورې دده روایت ددغو خبرو یوازنۍ سرچینه وه، خو په کال ۲۰۰۲ کې جمیلي هم ددغو غونډو بهیر په خپلو لیکنو کې بیان کړ. د جمیلي روایت د غوث له روایت نه په یوې مهمې موضوع کې دغسې اساسي توپیر لري، چې په هغه سره هغه تیوري بې مفهومه کېږي، چې د وروستي په روایت بنا شوې او عامه شوې ده. تیوري دا ده چې د محمد داود پرضد د ثور کودتا د هغه لفظي ټکر نتیجه وه چې د کریملن په دغو غونډو کې د محمد داود او بریژنیف ترمنځ پېښ شوی و. د موضوع د اهمیت له

نظره د دغو غونډو تفصیل ورکول کېږي.

بریژنیف د اپریل دولسم د مازیگر په لومړنۍ غونډه کې د هرکلي لنډه وینا وکړه. د غوث د لیکنې له مخې دی «په څرگند ډول ډېر ناروغ و، تر هغه نه ډېر چې مونږ په کابل کې له بېلو سرچینو نه اورېدلي و... په ډېر زحمت سره گرېده او زیاتره به د جملې په منځ کې ودرېد؛ لکه هغه څه چې یې شروع کړي، هېره کړي وي.»(۱۵۲)

محمد داود د بریژنیف له لنډو خبرو نه وروسته په خبرو پیل وکړ: د شوروي اتحاد له هغو مرستو نه یې مننه وکړه چې له افغانستان سره یې د اووه کلن پلان په پلي کولو کې کوي. ده دا هم وویل چې د پلان وزیر خرم ته یې هدایت ورکړی چې د افغان او شوروي اتحاد ترمنځ د اقتصادي همکارۍ د انکشاف لوظنامه لاسلیک کړي.

ورپسې یې زیاته کړه چې شوروي اتحاد ته د افغان گاز د صادرولو د بیې لوړولو ضرورت یو ځل بیا تکراروي، دی له پاکستان او ایران سره د افغانستان د اړیکو له ښه کېدلو نه هم وغږېد. دا یې هم وویل چې افغانستان پرمختیایي پروجې په مخ کې لري او د هغو لپاره د دوستو هېوادونو بېغرضه مرستو ته اړ دی. محمد داود بیا کړه چې د افغانستان خلک د شوروي اتحاد د مرستو درناوی کوي او دی هیله کوي چې د دواړو هېوادونو ترمنځ ددوستۍ اړیکې نور هم انکشاف ومومي.

محمد داود په خاص ډول خپلو کوربنو ته ډاډ ورکړ چې افغانستان په خپل ناپېیلي سیاست باندې ټینگ ولاړ دی. ده دا هم وویل چې په کولمبو کې د ناپېیلو هېوادونو د مشرانو جرگه د قناعت وړ وه، خو ځینې اړخونه یې باید د دغه غورځنگ له

اساسي ارزښتونو سره اړخ ولګوي. د محمد داود دغه اشاره کېدای شوه چې کوښښ یې کاوه دغه غورځنګ د شوروي اتحاد په لور کوږ کړي. (۱۵۳)

نیکولای پودګورني د پاکستان-افغانستان د اړیکو ښه کېدل په جنوبي اسیا کې د هېوادونو د اړیکو په طبیعي کېدلو کې یو مثبت ګام وباله، خو د ایران په اړه یې هیڅ ونه ویل. کاسیګین چې د خبرو بهیر ته ښه ځیر و، محمد داود ته په خطاب کې وویل چې شوروي اتحاد د ګاز بیې لوړلو ته د افغانستان غوښتنه مهمه ګڼي او هیله کوي چې شوروي اتحاد د شوروي-افغان د اقتصادي کمیسون له لارې ددغه ټکي په اړه په نږدې راتلونکي کې افغان خواته مثبت وړاندیز وکړي، خو بریژنیف لکه چې له یوه ډوب چرت نه سر پورته کړی وي محمد داود ته په خطاب کې وویل چې دده په نظر ایران ډېرې وسلې ترلاسه کوي، ده دا هم وویل: چې ایران ته نه ښایي له شوروي اتحاد نه ووېرېږي؛ ځکه چې شوروي اتحاد د ایران پاچا ته د خپلې دوستۍ او سوله ییزو نیتونو په اړه پوره ډاډ ورکړی. ایا ایران د امریکې د قایمقام په شان غواړي د خلیج په سیمه کې د هغې ګټې خوندي وساتي؟ که ایران دغه څه په نظر کې لري دا کوم معقول سیاست نه دی. امریکا له سیمي نه لېرې پرته ده اوشوروي اتحاد د ایران چم ګاوندی هېواد دی او د جنګ په وخت کې وسلې که څه هم ډېرې وي د نږدې توب په برابر کې مقابله کولی نه شي.

بریژنیف دا هم وویل چې ایران ګاونډیان د هغه د وسلو له ډېروالی ځانله ګواښ ګڼي. محمد داود په ځواب کې وویل چې ایران دده په نظر په سیمه کې یرغلیز سیاست پرمخ نه بیایي او

افغانستان د ایران د وسلو په زېرمې سره تر ګواښ لاندې نه دی او زیاته یې کړه چې دی که څه هم په نظامي چارو باندې د ایران دغومره ډېرو لګښتونو ته په ښه نظر نه ګوري؛ ځکه چې ایران بیا نه شي کولی په خپلو اقتصادي او ټولنیزو پرمختیایي پروژو باندې کافي پیسې ولګوي او ده د ایران له پاچا سره ددغې موضوع په اړه په **۱۹۷۵** کې خبرې کړي دي. ده دا هم وویل چې دده په نظر ددغومره ډېرو وسلو لرل شاید ددې لپاره وي چې د ایران پاچا غواړي ایران د یوه نظامي ځواک د حیثیت خاوند او د تیري په مقابل کې یو سپر وي. په دې ډول ایران به غواړي چې د سیمې او اسیایي چارو کې یو قوي اواز وي. له هغه نه پرته د محمد داود په نظر د ایران دغومره ډېرې وسلې مفهوم نه لري په تېره د ایران-شوروي د ښنتو په ارتباط محمد داود دا هم وویل چې په دې اړه داسې کوم دلیل نه شته چې له ایران د «سیمه ییز ژاندارم» د نسبت شوي رول نه یا په لویدیځې اسیا کې د امریکې د نظامي ځواک د توسعې په توګه له هغه نه د ډار احساس وشي. هغه زیاته کړه چې د درېیمې نړۍ هېوادونه د ایران په ګډون دغومره ډېرې جوړښتي او تشکیلاتي نیمګړتیاوې لري، چې د پرېمانه وسلو په لرلو سره هم ورته ممکنه نه ده، دغسې هیلې په اغیزمنه توګه واقعي کړي.

د کریملین مانۍ په ماښامنۍ میلمستیا کې محمد داود او پودګورني د خپلو حکومتونو د باندنیو سیاستونو اساسي کرښې روښانه کړې. پودګورني په خپلې وینا کې داسیا د ډله ییز مصونیت وړاندیز ته په اشاره کې وویل چې «موږ غواړو د اسیایي هېوادنو ترمنځ سوله او همکاري وي، ترڅو ددوی ګډ

کوښښونه د اسیا په لویه وچه کې مصونیت تضمین کړي» دی د خپلو خبرو په دوام کې انتقادي شو په دې ډول چې «هرڅوک په دې پوهېږي چې د ساړه جنګ پلویان په اسیا کې هم له دیتانت سیاست سره په مقابله کې هر ه کوي.

دوی کوښښ کوي چې د اسیایي هېوادونو ترمنځ کړکیچ وساتي، دوی د خلکو په مینځ کې بې اعتمادي پیدا کوي، ددې لپاره چې هېوادونه د یوه بل پر ضد ولمسوي او په منځ کې یې جنګونه تحریک کړي. نظامي ځواکونه په بلاکونو او د جنګ په هډو سره نښلوي، چې دوی په اسیا کې جوړې کړي دي. د امپیریلیستي ارتجاع فعالیتونه په منځنی ختیځ کې هم دوام لري. د سولې غوښتونکو هېوادونو کوښښونه او د ازادۍ قدرت باید له دغو توطیو سره مقابله وکړي.»

پودګورني په خاص ډول د افغانستان نوم یاد کړ او وویل چې « د افغانستان جمهوریت رول چې د اسیا په زړه کې پروت دی د هغه مساعده مرسته مهمه ده، شوروي اتحاد او افغانستان په ډېرو جدي مسئلو کې چې په اسیا او د نړۍ په نورو برخو کې په اوسنۍ وضع پورې ربط لري، ګډ دریځ لري.»

محمد داود په خپلې وینا کې د اسیا د ټولنیز مصونیت نوم وانه خیست، د افغانستان په ناپېیلي سیاست باندې یې ټینګار وکړ چې د هغه په نظر د « سوله ییز ګډ ژوند دوه اړخیز درناوی، د یوه بل په چارو کې نه لاسوهنه او په سیاسي ډلو ټپلو او جنګي بلاکونو کې د نه ګډون توب پر ټینګو بنسټونو ولاړ دی.» داسې هم محمدداود د شوروي - افغان ښه ګاونډیتوب وستایه چې هغه د هغه په فکر د ګاونډیتوب روڼ والی، رښتین توب، بې غرضه او د ارزښت وړ په ټینګو بنسټونو تکیه لري،

هغـه د دیتانـت پیاوړتیـا م وسـتایله او هیلـه یـې ښـکاره کـړه چـې هغـه پـه ټولـو هېوادونـو او لویـو وچـو کـې خپـور شـي. پـه دې ډول چـې د هغـو ملـي او مـشروعې ګټـې پـه نظـر کـې وي. د پاکسـتان پـه اړه محمـد داود وویـل چـې لـه هغـه سـره «سیاسـي اخـتلاف» لاهـم شـته چې لـه املـه یـې د دواړو هېوادونـو تـرمنځ اړیکـې تـر اوسـه هـم نورمـال نـه دي، خـو هغـه د هغـو د ښـه کېـدلو پـه اړه هیلـه ښـکاره کـړه او وویـل چـې کـه مـوږ پـه دې بریـالي شـو چـې هغـه فـضا وسـاتو چـې ددواړو هېوادونـو د مـشرانو پـه تمـاس سـره پیـد ا شـوې ده، هیلـه کـولی شـو چـې پـه نـږدې راتلـونکي کـې بـه ددغـه سیاسـي اختلاف د حل لپاره یوه معقوله لار پیدا شي.

د بلـې ورځـې پـه غونـډه کـې د خبـرو وار د کوربـه و. بریژنیـف د هیئـت مـشر د مخـه شـو او افغانـانو تـه یـې د بیـا هرکلـي لـه ویلـو نـه وروسـته وویـل چـې دی خـوښ دی چـې پـه هلـسنکي کـې د اروپـا د مـصونیت او تعـاون پـه اړه موافقـه شـوې ده او دی دغـه موافقـه مهمـه ګڼـي چـې لـه سـتونزو سـره سـره پرمختـګ ښـیي. ده دا هـم وویـل چـې پـه امریکـې او اروپـا کـې «نظـامي کـړی ګـانې» او پـه ولـسي چـین کـې «لوړتیـا غوښـتونکي» د نـړۍ خړپړتیـا وو، د لېـرې کولـو او د سـولې د پیـاوړي کولـو پـه مـخ کـې خنډونـه دي. هغـه دا د خپـل هېـواد هیلـه وښـووله چـې افغانـستان شـتمن وي او ددغــه مقــصد لپــاره یــې د اقتــصادي او تخنیکــي مرســتو د ډېروالــي وعــده ورکــړه. بریژنیــف د افغانــستان د نــاپېیلتوب سیاست د شوروي اتحـاد لـه نظر نـه مهـم او پـه اسیا کـې د سـولې د پرمختـګ لپـاره اساسـي وبالـه او هیلـه یـې ښـکاره کـړه چـې د نـاپېیلتوب غورځنـګ د امپریلـستي فتنـو او دسیـسو قربـاني نـه شي.

په دغه وخت کې بریژنیف د صمد غوث د لکینې له مخې محمد داود ته نېغ وکتل او هغه څه یې وویل چې ترجمان ګوریلوف یې نا ارامه کړ. ((خو له یوې لنډې وقفې نه وروسته یې د بریژنیف خبرې زړه نا زړه وژباړلې او هغه څه چې موږ واورېدل هم یې فکر نه کېده او هم کربښته وو. بریژنیف شکایت وکړ چې د ناټو هغه کارپوهان چې په افغانستان کې په دوه اړخیزو تشبثاتو کې او داسې هم د ملګرو ملتونو او نورو څو اړخیزو مرستې کوونکو پروجو کې بوخت دي، ډېر شوي دي. ده وویل چې پخوا به افغان حکومت لږ تر لږه د ناټو کارپوهان نه پرېښوول چې د هېواد په شمالي برخو کې ځای پر ځای دي، خو نور نو ددغه عمل مراعات په دقیق ډول نه کېږي. هغه خپلو خبرو ته په دغه ډول دوام ورکړ چې شوروي اتحاد دغو انکشافونو ته په ښه نظر نه ګوري او غواړي چې د افغانستان حکومت له دغو کارپوهانو نه ځان خلاص کړي چې هغوی له جاسوسانو پرته نور څه نه دي او په دې پسې دي چې د امپیریلزم داعیه پرمخ بوځي.))

غوث لیکي چې د بریژنیف په دغو خبرو سره سالون کې یوه سړه څپه خوره شوه، ځینې روسان په ښکاره ډول ناراحته او افغانان خپه شول. بریژنیف خپلې خبرې بس کړې وې او داسې ښکارېده چې د محمد داود ځواب ته په انتظار وي. ((محمد داود په ساړه او غیر جذباتي آواز سره د بریژنیف ځواب ورکړ چې په ظاهر کې روسانو ته هغسې نه فکر کېدونکی و؛ لکه د بریژنیف خبرې چې موږ ته وې. هغه بریژنیف ته کړه چې هغه څه چې همدا اوس د روسیې مشر وویل د افغانانو لپاره به هیڅکله د منلو وړ نه وي (ځکه) چې هغوی به هغه د افغانستان په چارو

کې ناوړه لاسوهنه وګڼي. محمد داود د خبرو په دوام کې وویل چې افغانستان له شوروي اتحاد سره د اړیکو قدر کوي، خو حتمي ده چې دغه ملګرتیا د برابرې ملګرتیا وي، داود خپله وینا اوږده کړه او زه د هغه خبرې ټکي په ټکي رانقلوم.»

«موږ به هیڅکله تاسو ته اجازه ورنکړو چې په موږ باندې حکم وکړئ چې څنګه خپل هېواد اداره کړو او څوک په افغانستان کې استخدام کړو دا به د افغان دولت خاص امتیاز وي چې موږ باندنې کارپوهان څنګه او چېرته استخداموو. که لازمه وي افغانستان به غریب پاتې شي خو په خپلو کړو او پرېکړو کې به خپلواک وي.»

د غوث د لیکنې له مخې محمد داود ددغسې غوڅ او غیر دیپلوماتیک ځواب له ورکولو نه وروسته سم له لاسه جګ شو او ټول افغانان ورپسې روان شول. محمد داود روسانو ته یوازې په سر اشاره وکړه او د سالون د وره په لور رهي شو. په دغه وخت کې بریژنیف چې لکه د شوک له حال نه وتلی وي، له خپلې څوکۍ نه په زحمت سره جګ شو. په داسې حال کې چې پودګورني او کاسیګین ورسره جوخت روان وو او ترجمان یې تر شا و، د محمد داود په لور یې ګړندي ګامونه واخیستل، داسې ښکارېده چې غواړې د خپلو خبرو جبران وکړي. وحید عبدالله او غوث چې له محمد داود سره نږدې روان وو، د روسانو حرکت ته متوجه شول، وحید عبدالله محمد داود ته په ورو وویل چې د دیپلوماسې په خاطر باید له روسي مشرانو سره په مناسب ډول مخه ښه وشي او که نه دغه سفر به پوره نابریالی وي. محمد داود ودرېد او شاته یې مخ واړوه، په مخ باندې یې د خپګان نښې نه مالومېدلې او د روسانو په لور وړاندې شو او د

بریژنیف غزېدلی لاس یې ونیوه. بریژنیف په موسکا سره ورته وویل چې «ماته ویل شوي چې تاسې جلالتماب غواړئ له ما سره په ځانګړي ډول وغږېږئ، زه ستاسې په خدمت کې یم. موږ به سره ووینو په هر وخت کې چې ستاسو لپاره اسانه وي.» محمد داود په صاف اواز چې ټول یې واوري وویل چې «غواړم ستاسو جلالتماب په خبرتیا ورسوم چې نور نو ددغسې ناستې لپاره اړه نه شته.» محمد داود بیا د پودګورني او کاسیګین لاسونه ونیول او له سالون نه ووت، په هغه ورځ بیا ددواړو هیئتونو ترمنځ خبرې ونه شوې.

د غوث په نظر «دا په څرګند ډول هغه قصدي ټکر و چې بریژنیف غوښتل په هغه سره د محمد داود په دننیو او باندنیو سیاستونو کې د نوي بهیر په هکله د شوروي اتحاد خپګان ښکاره کړي.»

په بله ورځ د دواړو هیئتونو ترمنځ خبرې له سره ونیول شوې چې لکه ددوی په منځ کې کومه ناوړه پېښه نه وي شوې. د اقتصادي تعاون د انکشاف تړون چې په هغه کې افغانستان ته د شوروي اتحاد د اقتصادي او تخنیکي مرستې د دولسو کلونو لپاره په نښه شوې وې، د پلان وزیر علي احمد خرم او دشوروي وزیر سکاچوف له خوا لاسلیک شو. د دواړو هېوادونو ترمنځ په یوې ځانګړې څرګندونې باندې هم موافقه وشوه. دغه څرګندونه په اساس کې د هغو ګډو څرګندونو په شان وه چې په ۱۹۷۴ او ۱۹۷۵ کې اعلام شوې وې.

افغانستان ته د افغان هیات له ستنېدلو نه وروسته د افغانستان او شوروي اتحاد اړیکې د پخوا په شان دوام لاره. (۱۵۴)

د بریژنیف – محمد داود دغه لفظي ټکر چې تردې نږدې وختو پورې رښتیا ګڼل کېده، مبصرانو ته موقع ورکړه چې دوی وټکوي او د ثور کودتا ددغه ټکر نتیجه وګڼي. مولف فرهنګ چې له هغه نه پرته هم په محمد داود باندې انتقادي دی، دغه ټکر د هغه «آیینه حقیقت نمای خوی و خصلت» ښوولی چې د هغه په نظر «بارها در مجالس خانواده شاهی و سایر گردهمایی ها ظاهر شده و اکنون در سطح بین المللی پدیدار گردید.» فرهنګ د بریژنیف له غرور نه ډک چلند غندي چې محمد داود باید بېځوابه نه وای پرې ایښی خو د نصیحت په ډول وایي چې د محمد داود تردید باید «باستناد بر معاهدات دو کشور به شکل مستدلل و منطقی صورت میگرفت نه با عصبانیت و ترک مجلس.» (۱۵۵)

د تاریخ لیکونکو یوه اساسي وظیفه دا ده چې مهم متنونه په خاص ډول په انتقادي نظر وګوري او دهغو قرینه او د ثبت کوونکي شخصیت په نظر کې ولري او که کېدلی شي د هغو په اړه نورې سرچینې هم ووینې. البته تر دې نږدې وختو پورې صمد غوث دددغې پېښې یوازې مالوم مشاهد راوي و، خو دا باید په نظر کې وي چې څه وخت چې په کومې پېښې سره هېواد او هېوادوال اغېزمن کېږي دکتاتوران هم احتیاط کوي، خو فرهنګ دغه مهم ټکی له نظر نه غورځولی، شاید له دې امله چې د محمد داود په اړه یې نظر هیڅکه افاقي نه و. په هر حال د کریملن په غونډو کې د افغانستان د هیئت بل غړی عبدالجلیل جمیلي په روایت دغه ټکر هغسې چې صمد غوث بیان کړی هیڅ پېښ شوی نه دی. د جمیلي د لیکنې له مخې د دواړو هیئتونو ترمنځ رسمي خبرې په دوو ورځو کې (اپریل ۱۳ او ۱۴)

او د غـوث د لیکنـې لـه مخـې پـه درې ورځـو کـې (۱۲، ۱۳ او ۱۴) وشـوې. دغـه تـوپیر د وروسـتي اثـر اعتبـار زیـانمن کـړی، چـې لـه هغـه نـه بایـد پـه احتیـاط کـار واخیـستل شـي، پـر هغـه سربېره د غـوث پـه اثـر کـې محمـد داود د شـوروي اتحـاد لویـانو سـره پـه خبـرو کـې احـساساتي او د جمیلـي پـه لیکنـې کـې یـو پـوخ سیاسـت وال لیدل کېږي.

جمیلـــي د دوهمـــې ورځـــې (اپریـــل ۱۴) خبـــرې پـــه دې ډول انځـوروي: «لیوینـد بریژنیـف... منـشی عمـومی حـزب کمونـست اتحـاد شـوروی بـا اغـاز بیانیـه خـویش روز دوم جلـسات را افتتـاح کـرد. موصـوف بعـد از شـرح یـک قـسمت بیانیـه خـود کـه ۲۰-۲۵ دقیقـه دوام کـرد، دفعتـاً بـا توقـف مـتن بیانیـه سـربلند کـرده و بـه شـکل جـدی تـر و صـدای بلنـد تـر رو بطـرف رئـیس جمهـور افغانستان کرده چنین به سخن اغاز کرد.

«اقـای رئـیس جمهـور! شـما بـه خـوبی میدانیـد کـه کـشور مـا همیـشه نزدیکتـرین دوسـت افغانـستان بـوده و در هـر وقـت و مرحلـه دسـت دوسـتی را بطـرف افغانـستان پـیش کـرده و از هـیچ نـوع کمکـی دریـغ نکـرده اسـت و حـال هـم بخوشـی حاضـریم کـه بـرای پـلان جدیـد اقتـصادی افغانـستان کمـک کنـیم. ولـی طوریکـه اطـلاع داریـد دشـمنان مـا میخواهنـد کـه در ایـن دوسـتی مـا رخنـه انداختـه و انـرا خـراب سـازند. بـدین لحـاظ عمـال خودهـا را زیـر عنـوان پیـسکور (Reace Corps) و رضـاکار و غیـره بافغانـستان اعـزام میدارنـد کـه آنهـا زیـر عنـوان کمـک و همکـاری اساسـاً در تخریـب روابـط ذات البینـی مـا میکوشـند. بایـد حکومـت افغانـستان تمـام ایـن اشـخاص را از افغانـستان خـارج کند.»

جمیلي لیکي چې گوریلوف دغه وینا هغسې چې وه ترجمه نکړه؛ بلکې «آنقدر این مطلب را جویده ولی گوارا واژگونه جلو داد و ترجمه کرد که جانب شوروی که به لسان دری اشنایی نداشتند و جانب افغانی که اصل مطلب و کلمات را به روسی نفهمیده بودند هیچ انتباه خرابی از ان نگرفتند.» خو ده د وظیفې له مخې وحید عبدالله ته چې د محمد داود کین اړخ ته ناست و په ورو وویل چې «معاون صاحب! ترجمه درست نیست» محمد داود جمیلي ته په یو څه تینگه لهجه وویل چې « چه گپ است؟» جمیلي وایي چې ما ورته وویل چې « همین مطلب اخیر را ترجمان درست ترجمه نکرده است.» په دغه وخت کې بریژنیف هم جمیلي ته مخ واړوه چې « چه گپ است؟» ده ورته په یو څه تفصیل سره هغه څه وویل چې محمد داود ته یې ویلي و. بریژنیف بیا په گوریلوف باندې په لوړ اواز غږ وکړ چې وینا یې هغسې وژباړه چې کړې یې ده او ترجمان « در این مرتبه گفتار او را... مکملاً توضیح داد.» له هغه وروسته بریژنیف خپله وینا چې تر ۴۵ دقیقو نه زیات وخت یې ونیوه، ختمه کړه او د خبرو وار د محمد داود شو.

جمیلي لیکي چې محمد داود یوازې د هغو ورو یادښتونو له مخې خپله وینا پیل کړه چې د بریژنیف د وینا په بهیر کې یې برابر کړي او د هغو له مخې یې « هر یک از جملات و پاراگراف های بیانیه بریژنیف را قدم بقدم و بصورت سیستماتیک جواب دادند تا اینکه به همان تذکر جدی و یا اخطاریه دیپلوماسی منتقاد کننده بریژنیف رسیدند و با صدای نسبتاً بلند تر ... چنین گفتند.»

«جلالتماب بریژنیف!

شما و همه خوب میدانند که افغانستان یک کشور رو بانکشاف بوده و برای رفع مشکلات اقتصادی خود به کمک تمام کشورهای دوست خود در جهان ضرورت دارد و ما همیشه از کمک های همه کشورهای دوست منجمله اتحاد شوروی صمیمانه تشکر میکنیم. بنا برین همیشه خواهشمندیم تا کشورهای دوست با کمک اقتصادی و اعزام متخصصین خود بافغانستان باما کمک کنند، ولی اگر این کمک ها و اعزام متخصصین به منزله مداخله در امور ما بحساب رود ما از بازوی آنها گرفته و تمام شان را از افغانستان بیرون می اندازیم (...) ولو که از جرمنی، فرانسه، اتحاد شوروی، امریکا، بلغاریا و غیره باشند.)) محمد داود د خپلې وینا وروستۍ برخه بیا وویله او اضافه کړه چې ((البته افغانستان یک کشور غریب است ولی یک کشور مستقل و ازاد است و به هیچ کشوری اجازه نمیدهد که بنام کمک در امور داخلی اش مداخله کند. تصمیم سرنوشت افغانستان تنها بدست ملت افغان بوده و تنها مردم افغانستان حق دارند که در ان باره تصمیم بگیرند.))

د محمد داود د خبرو په پای کې کسیگین بلې خواته د توجه اړولو په مقصد له محمد داود نه ددغسې یوې موضوع په اړه نظر وغوښته چې له موضوع سره یې تړاو نه لاره، هغه وویل چې ((چون شما یکی از سیاستمداران مجرب بوده و مخصوصاً در منطقه شرق میانه وهمجواری با ایران و پاکستان و هند و چین در امور دولتی و سیاسی سابقه و تجربه کافی دارید و چون دید و نظر شما منحیث سیاستمدار و رئیس جمهور افغانستان برایما ارزش زیاد دارد، ممکن است بفرمائید که شما اوضاع منطقه و احوالات کشورهای همجوار و روش

سیاسی شان را به چه نظر دیده و تحلیل میکنید، یقیناً شنیدن نظر شما در این باره ارجناک میباشد.»

جمیلي لیکي چې محمد داود د دغو تولو هېوادونو په اړه د شوروي اتحاد په ګډون «از دید افغانها و همسایه ها انقدر معلومات و توضیحات مکفی و لازم با اتکا باعداد و ارقام و احصائیه ها ارایه کرد که صدر اعظم اتحاد شوروی در اخیر ... با ابراز تشکر و قدردانی گفتند واقعاً توضیحات ... شما انقدر غنی و حتی [دارای] مطالب بکر بود که از ان مستفید شدیم و به شما میگوییم که به مطالبی رسیدیم... که قبلاً نمیدانستیم... و توضیحات شما ما را به راه های بهتر... راهنمایی کرده است.» جمیلي دا هم وایي چې محمد داود «با چنان متانت و سنگینی و چنان لهجه... ارامی صحبت کردند که بکلی حیرت آور بود.»

د جمیلي د لیکنې له مخې هغه لفظي ټکر ته بیا چا اشاره هم ونکړه او محمد داود د بریژنیف د خبرو په برابر کې هغسې عکس العمل نه دی ښوولی چې صمد غوث بیان کړی. ددغه ټکي په نظر کې نیولو سره دی لیکي چې «مرحوم محمد داود خان نه کدام حرکت بی حرمتانه از خود بروز داد ونه از جای خود و حتی از کرسی خود حرکت کرده و نه سخن را به ان [جا] رسانید که به مرحوم سید وحید عبدالله... فرصت دهد که او برایش اشاره کند که بر خواستن و حرکت او از پشت میز مذاکرات دور از نزاکت است و نه هیات شوروی وضعیتی کردند که باعث بروز مشکلات و نارسایی در مجلس شود.»

دی دا هم وایي چې محمد داود د غونډې په پای کې له شوروي لویانو سره له لاس ورکولو نه وروسته په عادي ډول له سالون نه

ووت او د هیئت غړي ورپسې روان شول. د بلې ورځې (اپریل ۱۵) په سبا افغان هیئت د کندهار په نامه افغان الوتکه کې نېغ د کابل په لور روان شو او شوروي مشران یې مخې ښې ته راغلي وو، دی اضافه کوي چې ((من... شخصاً با ایشان قدم بقدم یکجا بودم، جز مراسم و کلمات وداعیه نورمال کلمه و جمله ای را نه شنیدم که دال برتیره گی اوضاع و یا کدورت برخوردها بکند و مرحوم محمد داود خان تا لحظه بالاشدن به زینه طیاره همان لبخند و ارامش دایمی خود را داشت.)) (۱۵۲)

ما په تیلفون کې جمیلي وپوښت چې صمد غوث چې د باندنیو چارو په وزارت کې دده همکار و، ولې په دغسې مهمې بین المللي موضوع کې هغه څه په ډراماتیک ډول لیکلي دي، چې په اصل کې پېښ شوي نه دي. هغه دغومره وویل چې صمد غوث اوس کلک ناروغ دی او دده خپله لیکنه پر واقعیت بنا ده او دی پرې ټینګ ولاړ دی. دلته ددغه ټکي یادول په کار دي چې د صمد غوث او عبدالجلیل جمیلي دغه لکینې چې سره په څرګند ډول په تضاد کې دي، ددوی په قلم ددوی د خپلو لیدنو کتنو او مشاهدو محصول دي، نه دکومو رسمي څرګندونو او سندونو.

پاکستان ته سفر:

محمد داود په دغه فکر چې د امنیت د خوندي ساتلو او هېواد ته د انکشاف ورکولو ښه لار داده چې له پاکستان او داسې هم له ایران او د عربي هېوادونو سره د دوستۍ اړیکې ښه ټینګ وي. په دې اړه پاکستان د افغانستان لپاره خاص اهمیت لري، خو افغانستان لکه چې د مخه یاده شوې ده له پاکستان

سره د هغه له هسکېدلو نه وروسته د پښتنو او بلوڅو په سر سیاسي اختلاف لاره. اختلاف له دېنه را ولاړ شوی و، چې تر اباسین پورې سیمه د افغانستان وه.

خو پېښور د دراني امپراتورۍ له وېشل کېدلو نه وروسته او د پنجاب سکهه حکومت او په ۱۸۴۹ کې د انګلیسي هند حکومت لاس ته ورغی او دغه حکومت په کال ۱۸۹۳ کې په افغانستان باندې د امیر عبدالرحمن په واکمنۍ کې د ډیورند توافق لیک تحمیل کړ او په هغه سره یې د ډیورند د کرښې ختیځې خوا سیمه د خپل د نفوذ سیمه کړه او دغه سیمه له ۱۹۴۷ نه وروسته چې انګریزان له لوی هند څخه ووتل او هند په پاکستان او هند بدل شو، د پاکستان شوه په داسې حال کې چې دهغې اوسېدونکو بلوڅو او پښتنو ته باید د خود ارادیت د منل شوي پرنسیپ له مخې د خپل سیاسي برخلیک ټاکلو حق ورکړل شوی وای، چې غواړې خپلواک وي، یا د افغانستان وي یا د پاکستان. هغو ته دغه حق ورنکړل شو؛ لکه چې د هند حکومت په کشمیر کې خلکو ته دغه حق قایل نه شو. افغانستان دغومره پیاوړی نه و چې ددغې سیمې په اړه خپله ادعا وړاندې کړي، یا د غه پرنسیپ ته په دغې سیمې یا پښتونستان کې تحقق ورکړي؛ لکه چې پاکستان دهند په برابر کې دغومره پیاوړی نه و چې د کشمیر کشاله د دغه پرنسیپ له مخې هواروله وشي. هغسې چې هند د کشمیر په کشاله کې د پاکستان ادعا ونه منله داسې هم پاکستان د پښتونستان په کشاله کې د افغانستان ادعا ونه منله او په نتیجه کې له هندسره د پاکستان او له پاکستان سره د افغانستان اړیکې ترخه او ددښمنۍ شول او سیمه ناکراره شوه او اوس هم ده.

افغانستان ته د پښتونستان د کشالې يوه پايله دا شوه چې افغانستان له شوروي اتحادسره ډېر اړخيز اړيکې ټينګ کړي. ددغه نږدې والي پايله بيا دا شوه چې شوروي اتحاد د خپلو ډېرو مرستو له لارې په افغانستان کې نفوذ وکړي او د افغانستان خلق دموکراتيک ګوند چې په ماهيت کې کمونستي و رامنځته شي او وده وکړي. ولسمشر محمد داود له حکومتي مقامونو څخه د څرګندو پرچميانو له ايستلو نه وروسته په دې فکر شو چې په افغانستان کې د کمونزم د نفوذ له خنثی کولو او افغانستان ته د انکشاف ورکولو لپاره له پاکستان سره اړيکي عادي کړي او له نورو اسلامي هېوادونو نه مرستې تر لاسه کړي. له پاکستان سره د اړيکو عادي کول ددغه مهم سياست د پلي کولو لپاره لومړی اساسي ګام و.

له هغه نه پرته هم پاکستان د افغانستان د امنيت په خوندي ساتلو او د افغانستان د پرمختيايي پروجو د عملي کولو په برخه کې کليېزي رول لري. هغومره چې افغانستان او پاکستان په ډول ډول اړيکو سره تړلي دي، شايد د نړۍ بل دوه چم ګاونډي هېوادونه هغومره سره تړلي نه وي. پر هغه سربېره په وچې سره چاپېر افغانستان د پاکستان له لارې له لويديځې نړۍ په تېره له امريکې سره هغې اړيکې لرلی شي، چې د بل هېواد له لارې يې په هغه ډول لرلی نه شي نو له پاکستان سره د اړيکو عادي کول او پراختيا ورته ورکول د ولسمشر محمد داود د باندني سياست مهم ټکی شو.

په عين حال کې د پاکستان حکومت د صدر اعظم ذوالفقار علی بهوتو په مشرۍ چې له پښتنو او بلوڅو سره په شخړو کې اخته شوی و، هم غوره ګڼله چې په دغې موضوع کې

لـه افغانـستان سـره پوهـاوي تـه ورسـېږي. بهوتـو د ۱۹۷۲ کـال پـه جـون کـې کابـل تـه د يـوه رسـمي سـفر لپـاره د محمـد داود بلنـه ومنلـه او کابـل تـه تـر تـګ دمخـه يـې د پـښتنو لـوی مـشر خـان عبـدالغفار لـه بند نـه ازاد کړ، خـو د پښتنو او بلوڅو نـور مـشران لا پـه جيـل کـې وو. بهوتـو درې ورځـې (جـون ۷ نـه تـر ۱۰ پـورې) پـه کابل کې رسمي ميلمه و.

دا لـومړی ځـل و چې د پاکـستان صـدر اعظـم پـه کابـل کـې لـه افغـان ولسمـشر سـره د خپـل منځـي سياسـي موضـوع ګـانو پـه اړه ګړيـده. د پاکـستان لـه خـوا د بلوڅـو او پـښتنو د حقونـو منـل او د ډيورنـد د کرښـې پــه اړه پوهــاوي تــه رسـېدل د بحــث اساســي موضـوع ګـانې وې. دغـه موضـوع ګـانې پـه خپـل حـال پـاتې شـوې خـو دواړو خـواوو د يـوې بلـې پـه اړه روغ نيتـي وښـوده او هـره خـوا ډاډه شـوه چـې بلـه خـوا غـواړي چـې دغـه موضـوع ګـانې پـه خبـرو سره فيـصله شـي، خـو دغـه کـار وخـت غوښـته. دغـه روغ نيتـي ((د کابـل روحيـه)) ونومولـه شـوه او د دواړو هېوادونـو تـرمنځ ډېـر ښـه والـی راغـی او د همدغـه کـال (۱۹۷۲) پـه اګست کـې محمـد داود د بهوتـو پـه بلنـه پاکـستان تـه لاړ او لـه اګـست لـه ۲۰ نـه ۲۴ پـورې لـه خپـل ورسره هيئـت سره هلتـه پاتې شـو. لانجمنـې کشالې بيـا هم هـوارې نـه شـوې، خـو د هڅـو د هوارولـو لپـاره دواړو خـواوو يـو ځـل بيـا علاقــه وښـووله او دغـه ځـل د خبـرو پـه پـای کـې يـوه ګـډه خرګندونـه هـم خپـره شـوه چـې پـه هغـې کـې د ((کابـل روحيـې)) لـه مخـې فيـصلې تـه د رسـېدلو ژمنـه وشـوه. بـل کـال (جـون ۱۹۷۷/۵) بهوتـو لـه تهـران نـه پاکـستان تـه د تـګ پـه لار کې پـه کابـل کـې د لـږ وخـت لپـاره تـم شـو او محمـد داود تـه يـې وعـده ورکـړه چـې پـه پاکـستان کـې د ګـډې وډې وضـع پـه عـادي کېـدلو سـره بـه د پـښتنو

او بلوڅو ټول سیاسي بندیان ازاد شي. ددې لپاره چې د نورو لانجمنو کشالو د هوارولو لپاره لار هواره شوې وي. خو د جولای په ۵مه د هغه حکومت د هغه د لوی درستیز جنرال محمد ضیاء الحق په کودتا سره نسکور او دی بندي او وروسته اعدام شو.

د جنرال ضیاء الحق په کودتا سره چې د پاکستان په لنډ تاریخ کې دریمه نظامي کودتا وه، نظامي حکومت اعلام شو او سیاسي فعالیتونه منع شول، خو د توقع پر خلاف نوي حکومت له افغانستان سره د اختلافونو د حل لپاره د بهوتو تر حکومت نه لا ډېر روغ نیتي وښوده. د «کابل روحیه» یې تائید کړه او د لاپیاوړي کولو لپاره یې جنرال ضیاء الحق تیاری وښود چې غواړي له افغان ولسمشر سره ووینې. محمد داود دی په کابل کې میلمه کړ. جنرال ضیاء د ۱۹۷۷ په اکتوبر کې کابل ته راغی او له محمد داود سره یې دوه ځل په خصوصي توګه ولیدل. په دواړو غونډو کې صمد غوث چې انګریزي یې مورنۍ او فارسي یې پلارنۍ ژبه وه حاضر و. دی دغه وخت د باندنیو چارو د وزارت مرستیال شوی و، په دغو غونډو کې په اصل موضوع باندې خبرې ونه شوې، خو د هغې د حل لپاره دواړو خواوو ټینګه اراده وښووله. ضیاء الحق د خبرو په ترخ کې ښکاره کړه چې دی په هغو پیاوړو عاملونو خبر دی چې دواړه مسلمان ګاونډي هېوادونه هڅوي چې د ورونیو په شان ژوند وکړي. ده دا هم وویل چې د افغانستان او پاکستان دښمني ددواړو خواوو لپاره خطرونه لري. موافقه وشوه چې خبرې به بیا کېږي. ګډه څرګندونه هم خپره نه شوه.

د ۱۹۷۷ کال په آخر کې د بلوچستان جنګ پای ته ورسېد او د بل کال تر پیل پورې وضع هلته عادي شوه. محمد داود د

۱۹۷۸ په مارچ کې د یو شمېر نورو هېوادونو له سفر نه وروسته د پاکستان په بلنه راولپنډۍ ته ورسېد. تر دغه وخت پورې جنرال ضیاء الحق د پښتنو او بلوڅو ټول سیاسي بندیان د عبدالولي، غوث بخش بزنجو، عطاء الله منګل او خیر بخش مري په ګډون له بند نه خلاص کړي وو. ضیاء الحق او محمد داود د صمد غوث په ګډون بیا هم په خصوصي ډول سره ولیدل. محمد داود د خبرو په ترڅ کې څرګنده کړه چې ځینې هېوادونه هغې تودوښې ته په ښه سترګه نه ګوري، چې د افغانستان او پاکستان په اړیکو کې پیدا شوې وه او دا چې د ستراتیجي له نظره په سیمې کې دغسې جریانونه شته چې ددوی هېوادونو ثبات ته زیان اړولی شي. هغه دا هم وویل چې « دغه دوه هېوادونه په یو موټي کېدو او وروري سره ممکن وکولی شي له دغو خطرونو سره مقابله وکړي او خپلې خپلواکۍ خوندي وساتي.»

محمدداود د افغانستان – پاکستان تېرو اړیکو ته له لنډې اشارې نه وروسته وویل چې « که له پاکستان سره دغه اختلاف نه وای چې ملي جذبه یې غوره کړې ده، افغانستان به هغه لاره نه وای نیولې چې یې ونیوله.» خو اوس د همکارۍ وخت راغلی او ښایي د اوس لپاره یو لوړ ګډ اقتصادي او دلتوري کمیسیون جوړ شي. جنرال ضیاء الحق د محمد داود نظرونه تائید کړل او دا یې هم مهمه وګڼله چې د دواړو هېوادونو د پخلاینې لپاره اوس دغسې پوهاوی پیدا شوی چې د هغه په رڼا کې به یو وخت نهایي فیصله وشي. محمدداود د هغه له وینا نه مننه وکړه او هیله یې ښکاره کړه چې « پښتانه به یوه ورځ ددې پر ځای چې د کړکیچ سرچینه وي یوه

موټې کوونکې کړې اوسي.))

محمد داود ته موقع ورکړل شوه چې د پښتنو، بلوڅو او د پاکستان له نورو قومي مشرانو سره هم وګوري. هغه وروسته د لاهور د شالمار په پارک کې د پاکستان ملت ته په خطاب کې د ملکي او مدني مشرانو په مخ کې وینا وکړه او پکې یې وویل چې ((ستاسې قوت زموږ قوت دی، ستاسې هوساینه زموږ هوساینه ده او سیاسي ثبات زموږ ثبات دی.))

ده د پاکستان د نامتو فیلسوف شاعر محمد اقبال هغه بیتونه په فارسي کې وویل چې د پاچا محمد نادر په وخت کې د افغانستان له لیدلو نه وروسته پېیلي وو:

اسیا یک پیکر اب و گل است
ملت افغان در آن پیکر دل است
از فساد او فساد اسیا
از گشاد او گشاد اسیا

په بله ورځ د پاکستان د باندنیو چارو وزارت د افغان هیئت وباله. هلته آغا شاهي د باندنیو چارو سکرتر، افغان هیئت ته یو متن وسپاره چې پکې راغلي و چې ((افغانستان به د ډیورنډ کرښه د دواړو هېوادونو ترمنځ د بین المللي پولې، په توګه وپېژني او د پښتونستان له مسئلې نه به تېر شي او دواړه خواوې به د یوه بل هېواد په دننیو چارو کې له لاسوهنې نه ډډه وکړي او دواړه خواوې ژمنه کوي چې د یوه بل پر ضد به ددښمني پروپاګند نه کوي او دواړه خواوې به د اقتصادي او کلتوري پروګرام لپاره سره همکاري کوي او پراخوي به یې.))

وحید عبدالله د متن وروستي ټکي ومنل، خو د دوو لومړیو ټکو په اړه یې وویل چې افغانستان په دغه ډول د ډیورنډ کرښه

منلی نه شي او د پښتونستان له مسئلې نه تېرېدلی نه شي. هغه دا هم وویل چې دغه مسئلې به یوه ورځ د دواړو خواوو له خوا په قناعت لرونکي ډول سره حل شي او دغه اوسنۍ خبرې د همدغو موضوع ګانو د حل لپاره د لارې هوارول دي او دواړو مشرانو لاموقع مناسبه لیدلې نه ده، چې دغه مهمې مسئلې اوس حل شي. هغه مقابل لوري ته یاده کړه چې دغه کرښه د افغان د لویې جرګې له خوا باطله شوې او یوازې دغه موسسه کولی شي، خپله پخوانۍ پرېکړه واړوي. هغه دا هم وویل چې « نه د افغانستان ولسمشر او نه بل حاضر څوک صلاحیت لري چې د ډیورنډ د کرښې یا د پښتونستان په اړه پرېکړه وکړي. دغسې پرېکړې یوازې د افغانستان په خلکو پورې اړه لري.»

وحید عبدالله د مقابل لوري پام دېته هم واړوه چې د پاکستان حکومت د پښتنو او بلوڅو لویانو سره د هغوی د خلکو راتلونکې په اړه تر اوسه غږېدلی هم نه دی او افغانستان پخوا له دې چې ددغه متن په اړه ګام واخلي باید په معقوله اندازه پوه وي، چې له هغو په تېره له پښتنو سره څه شی منل شوي دي. د وحید عبدالله په تبصرو سره پاکستاني ماموران یو څه تروه شول او داسې یې وښوول چې افغانان ګواکې په خبرو کې رښتیني نه دي. محمد داود د وحید عبدالله تبصرې پر ځای وبللې او ورته یې هدایت ورکړ چې «پاکستاني متن ونه منې» محمد داود بیا دغه موضوع له ضیاء الحق سره پورته کړه. « هغه وخندل او وویل چې ماموران یې له حد نه ډېر لېوال دي» هغه محمد داود ته دا هم وویل چې دوی په هغه پرمختګ پوه دي چې په موضوع کې شوی او چې وخت یې راغی د دواړو خواوو له خوا به مناسب ګامونه واخیستل شي، خو د اوس لپاره

«د دوو ورونو ترمنځ د متنونو او سندونو ضرورت نه شته.»

محمد داود وروسته په یوې مطبوعاتي مرکې کې وویل چې « په هر څه باندې بحث وشو او د وخت په تېرېدلو سره به هر څه په خپل ځای وي او وخت به د هر څه غمه وخوري.» هغه دا هم څرګنده کړه چې دواړو خواوو د یوه ګډ اقتصادي کمیسون په جوړولو موافقه کړې ده، چې د کلتوري همکارۍ ډګر به هم پراخ کړي. ده دا هم وویل چې د خبرو بل دور به په اوړي کې په کابل کې وي، خو بله میاشت په ده باندې هم کودتا وشوه. (۱۵۷)

صمد غوث چې د افغانستان – پاکستان د دغو خبرو یوازنۍ سرچینه ده په دې نظر دی چې دغو مشرانو به د خپلو هېوادونو ترمنځ د یوازني اختلاف [پښتونستان] لپاره د حل معقوله لار پیدا کړې او په درېیو یا څلورو کلونو کې به یې له منځه وړې وای» (۱۵۸) خو څنګه چې دغه موضوع په اصل کې د پښتنو او بلوڅو د سیاسي برخلیک ټاکلو، که دغو هېوادونو موافقه هم کړې وای، چا ددې ضمانت کولی شو چې پښتانه او بلوڅ به له خپل حق نه تېر شوي وای چې هغه د هغو دخلکو له خوا د خپل سیاسي برخلیک ټاکل دي.

ایران او ځینو نورو هېوادونو ته سفر:

په چم ګاونډیو هېوادونو کې له پاکستان نه وروسته ایران د افغانستان لپاره مهم هېواد دی. په ایران کې د ۱۹۰۷ انقلاب له امله په ۱۹۲۵ کې د ترکمني اصله قاجاري کورنۍ واکمني ختمه شوه او د ایران اصله پهلوي کورنۍ واکمني پیل شوه او نظامي افسر رضا خان پهلوي د ایران پاچا شو. خو دی

په ۱۹۴۱ کې د دوهمې نړیوالې جګړې په تودوښې کې د شوروي اتحاد او برتانیې په فشار سره له واکمنۍ نه ګوښه شو او له ملک نه په وتلو مجبور شو. پر ځای یې مشر زوی محمد رضا پهلوي پاچا شو. محمد رضا شاه په ۱۹۵۳ کې د ملت پال صدر اعظم محمد مصدق سره د اختلاف له امله له هېواد نه په وتلو اړ شو، خو د پاچایي پالو نظامي افسرانو او د امریکې د (سي -آی - اې) په همکارۍ په دریو ورځو کې په ډراماتیکي ډول بېرته پاچا شو. له هغه وروسته د هغه حکومت د ځمکو او نورو اجتماعي، اقتصادي او پوهنیز سمونو نه پلي کړل، په داسې حال کې چې د پولیسي او امنیتي ځواک (ساواک) له لارې یې خپل مخالفان ځپل. په دغه لار کې یې د تېلو له پریمانو پیسو په تېره د اویاومې لسیزې په مینځ کې چې په نړۍ کې د تېلو بیه ډېره لوړه تللې وه، له امریکې نه یې د عصري وسلو په رانیولو سره ایران په سیمه کې په یوه نظامي ځواک بدل کړ. رضا شاه چې د امریکې دسیاست پلوي او د شوروي د سیاست او د کمونزم مخالفت کاوه، هڅه کوله چې ایران پخواني سترتوب ته ورسوي، خو د ۱۹۷۷ کال له منې نه وروسته پاچا او حکومت یې د ایت الله روح الله خمیني په سروالۍ د ملایانو، روحانیونو او ښکته متوسطې ډلې خلکو له ټینګ او پرله پسې مقاومت سره مخامخ شو، ترڅو د ۱۹۷۹ کال په جنوري کې پاچا له ایران نه په وتلو اړ شو او په بل کال کې مړ شو او د امام خمیني په سروالي په دغه هېواد کې دغسې یوه نوې مذهبي دوره پیل شوه؛ لکه چې لږو ډېر د پنځلسمې پېړۍ په پای کې د صفویانو مذهبي واکمنۍ پیل شوې وه. (۱۵۹) په همدغه صفوي وخت کې و چې شیعه ګري د سني توب پرځای د ایران

رسمي مذهب شو.

د افغان-ایران اړیکې د محمد داود په ولسمشرۍ کې ډېر ښه شول. دا وروسته له هغه و چې ایران ونه شو کولی مخلوع پاچا محمد ظاهر د محمدداود پر ضد ولمسوي او د بیا پاچا کېدو په لار کې ورسره مرسته وکړي. د افغانستان د جمهوري نظام له هسکېدو نه یو کال وروسته (۱۹۷۴) محمد نعیم د محمد داود د خاص استازي په توګه د وحید عبدالله په ملګرتوب له ایران، عراق، لیبیا، الجیریا، مصر، سعودي عربستان او کویټ نه لیدل وکړل او تولو دغو هېوادونو له افغانستان سره د مرستې کولو میل وښوده؛ ډېرو یې څرګنده کړه چې له پاکستان سره د افغانستان د اړیکو ښه کېدل به د مرستو کول لااسان کړي. ایران، عربستان، کویټ او عراق د خپلو تېلو په ډاډینې له افغانستان سره د مالي مرستو کولو ژمنې هم وکړې. (۱۵۹ الف)

د ۱۹۷۵ کال په اپریل کې په خپله محمد داود ایران ته په رسمي سفر لاړ. په دغه وخت کې لکه چې دمخه یې یادونه وشوه، په نړۍ کې د تېلو بیه لوړه تللې وه او ایران افغانستان ته ددوه ملیارد دالرو کریډت ومنه چې یو ملیارد او اوه سوه میلیون به یې د هرات، کندهار، کابل رېل وې په غزولو او پاتې اوه سوه میلیون به په اوه کلن او نورو پروجو لګېږي. افغان رېل وې به د ایران له رېل وې سره نښتې وې چې د عباس بندر پورې رسېږي. ددغې رېل وې غټ اهمیت دا و چې افغانستان به یې د یوه ګوښه شوي او په وچه محاط حال نه ایستلی او په پاکستان باندې له اتکا نه تر زیاتې اندازې ژغورلی وي. له ایران نه تر افغانستان پورې د رېل وې لومړنۍ سروې د یوې فرانسوي

کمپنۍ له خوا د لسو ملیونو ډالرو په بدل کې هم تر سره شوه، خو د ۱۹۷۷ له منې نه وروسته چې د ایران په قم او تبریز کې د محمد رضا شاه پر ضد د مظاهرو په نتیجه کې په سلګونو ایرانیان د امنیتي قوتونو له خوا تلف شول او د مظاهرو لړۍ اوږده شوه د رېلوې غزولو لومړي پړاو ودرول شو. د تېلو د بیې په لړېدلو سره د ایران مرسته هم په شک کې شوه. پر هغه سربېره د ایران د امنیتي وضع په خرابېدلو سره په ایران کې د شوروي اتحاد یا د امریکې دمداخلې اندېښنه هم پیدا شوه. سره له دې هم د ایران او افغانستان دوستي د ټینګېدلو په حال کې وه، په تېره وروسته له هغه چې ایران په ځینو ورو سرحدي پېښو کې روغ نیتي وښوده او افغانستان په ۱۹۷۷ کې د هلمند د اوبو په سر د شوي تړون سندونه لاسلیک او مبادله کړل. (۱۲۰)

د ۱۹۷۸ کال لومړۍ میاشتې د محمد داود لپاره د ډیپلوماسۍ ډېر فعال وخت و. محمد داود په دغه وخت کې د یوه هیئت په مشرۍ مصر، لیبیا، یوګوسلاویه، هند، سعودي عربستان او کویټ ته هم په رسمي سفر لاړ. په ځینو هېوادونو کې یې د خپلو پرمختیایي پروژو په تېره د اوه کلن پلان د پلي کولو لپاره مرستې وغوښتلې او ډېرو په تېره عربستان او کوېټ د غتو مرستو وعدې هم ورکړې. د مصر ولسمشر انور سادات محمد داود ته دا هم وویل چې روسانو په مصر کې د ۱۹۷۰ په لسیزې کې هم په ملکي او هم په نظامي څانګو کې د واکمنو په شان چلند کاوه. (۱۲۱) په افغانانو کې اوس هم ویل کېږي چې د افغان هیئت یوه غړي، محمد خان جلالر د محمد داود د سفرونو راپورونه مسکو ته ورکړل، خو جورنلست نیار وایي چې افغان کمونېستان له دغو خبرو نه تر هغو چې محمد داود فکر

کاوه لا دېر خبر شوي وو. د رحیم رفعت په نامه د محمد داود یو ترجمان د هغو جاسوس و او هغه په شپاړسو مخونو کې د دغه سفر راپور ببرک ته ورکړ او هغه د وظیفې له مخې ((خپلې دغه مونډنې مسکو ته انتقال کړې.))(۱۲۲) رفعت هم د باندنیو چارو په وزرات کې د شاه محمد دوست په شان پټ پرچمي و چې مهم حکومتي رازونه یې د کارمل له لارې (ک،ج،ب) ته رسول. دوی او داسې هم نورو پټو پرچمیانو ملکي او نظامي ځانګو کې ګوندي وفاداري تر ملي وفادارۍ نه غوره ګڼله.

د امریکې متحدو دولتونو سره اړیکې:

له پاکستان، ایران او مهمو عربي هېوادونو سره د اړیکو بنه کېدل د افغانستان او امریکې متحدو دولتونو په اړیکو هم اغیزه وکړه. افغانستان له امریکې سره لنډ تاریخ لري. د پاچا امان الله په واکمنۍ کې محمد ولي د پاچا د ځانګړي استازي په توګه اروپا ته له سفر نه وروسته امریکې ته په سفر لاړ، خو څنګه چې افغانستان په دغه وخت کې د امریکې په ډیپلوماتیکي نقشه کې مهم ځای نه لاره، د محمد ولي سفر ګټه ونکړه. امریکې په کال ۱۹۳۴ کې د فرانکلین روزولت په ولسمشرۍ کې افغانستان په رسمي ډول وپېژنده. سره له دې هم په کابل کې یې د سفارت له پرانیستلو نه ډډه وکړه. د نړۍ وال دوهم جنګ په منځ کې یې د افغانستان ستراتیجیکي اهمیت په درک سره خپل لومړنی سفیر د کورنیلیوس انګرت په نامه په کابل کې هستوګن کړ. له جنګ نه وروسته امریکا د ولسمشر ترومن د څلور ټکو تر پروګرام لاندې افغانستان ته د مرستو ورکول پیل کړل او د موریسن کنودسن په نامه یوې امریکایي

کمپنۍ د هلمند په ناوه کې د اوبو او کرنیزې پروجې هم پیل کړې، خو امریکې د پنځوسمې لسیزې په وروستیو کلونو کې افغانستان ته شا کړه او له پاکستان سره یې توده ونیوله. دا هغه وخت و چې افغانستان له پاکستان سره د پښتونستان د کشالې په سر لانجه لرله او امریکا په دغې مسئلې کې د پاکستان خوا ونیوله. پاکستان امریکې ته ځکه ځان نږدې کړی و، چې د امریکې تر څارنې لاندې یې د سنټو او سیټو په نظامي تړونونو کې ګډون کړی و، چې د هغو اصلي مطلب په نظامي تړونونو سره د شوروي اتحاد چاپېرول و. افغانستان اړ شو چې شوروي اتحاد ته مخ واړوي. سره له دې هم څنګه چې له افغانستان سره د امریکې اړیکې ګټور وو او د امریکې له خوا د افغانستان خاورې ته هیڅ خطر نه و، افغان لویانو په افغانستان کې د امریکائیانو د شته والي لپاره کوښښ کاوه او امریکې هم له افغانستان سره په خاص ډول په پوهنیزو او کرنیزو ساحو کې مرستې کولې. (۱۲۲ الف) امریکې د قانوني پاچایي په لسیزې کې له افغانستان سره تر هرې بلې دورې نه ښه اړیکې ټینګ کړي وو.

امریکې د افغانستان د جمهوریت په هسکېدلو سره د یو شمېر نورو لویدیځو حکومتونو په شان انتظار وکېښ. په دغه وخت کې افغان چپي چارواکو کوښښ کاوه ددواړو هېوادونو تر منځ اوبه خړې کړې په داسې حال کې چې محمد داود او ورور یې محمد نعیم کوښښ کاوه، امریکا په افغانستان کې ټینګ حضور ولري. په کابل کې د امریکې نوي سفیر، تیودور ایلییت، دواړه ډاډه کړل چې امریکا د افغانستان د خپلواکي او د ناپییلتوب د سیاست درناوی کوي او غواړي په خپلو مرستو

سره د افغانستان په ثبات کې برخه ولري. د ۱۹۷۴ کال په نومبر کې د امریکې د بانډنیو چارو وزیر هنري کسینجر افغانستان ته په رسمي سفر راغی. هغه محمد داود ته ډاډ ورکړ چې امریکا غواړي، د افغانستان له اقتصادي او اجتماعي پرمختیایي پروګرامونو سره مرسته وکړي. هغه هم ډاډ ورکړ چې امریکا د افغانستان خپلواکي، ناپییلتوب او ثبات ته ارزښت ورکوي. ددوی د خبرو غته موضوع د افغانستان - پاکستان اړیکې وو. د پاکستان صدر اعظم ذوالفقار علی بهوتو کسینجر ته شکایت کړی و، چې افغانستان د پاکستان دبې ثباته کولو لپاره د پاکستان مخالفان (پښتانه او بلوچ) روزي او د ورانکارۍ لپاره یې بېرته پاکستان ته استوي.

په دغه وخت کې د افغانستان – پاکستان اړیکې ترخه وو. محمد داود د اوږدې شرح په ترڅ کې وویل چې پښتانه او بلوچان د پاکستان حکومت د زور زیاتي له امله افغانستان ته پناه راوړي او څنګه چې افغانستان « ددوی خپل هېواد » دی موږ یې منو او ددوی جنګیالان بیا د خپلو خاورو د دفاع لپاره خپلو وطنو ته ځي، نو ددوی د کشالې چاره داده چې پاکستان له دوی سره زور زیاتی ونه کړي. محمد داود دا هم وویل چې افغانستان به هیڅکله ددوی د مشروعو هیلو له ملاتړ نه لاس وانه خلي؛ ځکه چې دوی زموږ ډېر نږدې خپلوان دي. محمد داود د خپلو خبرو په پای کې زیاته کړه، چې د ګډو دوستانو روغ نیتي به کټور وي چې دواړه هېوادونه د خبرو میز ته وهڅوي. کسینجر له دغه نظر نه خوښي ښکاره کړه، چې افغانستان له پاکستان سره د خبرو له لارې د کشالې هوارول غواړي. ده دا هم وویل چې د افغانستان او پاکستان ترمنځ

دوستي به د نړۍ په دغې مهمې سیمې کې د سولې او ثبات له ټینګښت سره مرسته وکړي او د امریکا حکومت به يې هر کلی وکړي. (۱۲۳)

د کسینجر له سفر نه وروسته د ښوونځیو د درسي کتابونو، د کابل پوهنتون د پراخولو، کلیوالي پرمختیا، اطرافي ښوونځیو، په اطراف کې د روغتیايي مرکزونو د پرانستلو او د هلمند ناوې کې د نهرونو ایستلو په هکله د امریکې د مرستو په باب ددوارو خواوو ترمنځ موافقت لیکونه لاسلیک شول. صمد غوث وایي چې د امریکې مرسته که څه هم ډېره نه وه، د هغې له سره نیول کېدل د افغان مشرانو د خوښۍ سبب شو، امریکې تر ۱۹۷۸ پورې څه کم **۵۳۳** میلیون ډالر ولګول چې له هغو نه یو اویا سلنه يې بې عوضه بخشش و. (۱۲۴)

محمد نعیم بل کال (۱۹۷۲) امریکې ته وبلل شو، د سفر اساسي موضوع د نشه يي موادو په هکله وه. افغانستان په ۱۹۴۷ کې د امریکې د کانګرس په غوښتنه د کوکنارو کرل منع اعلام کړي و. خو دغې موضوع اوس ستونزې لرلې په تېره په بدخشان کې چې د کرنې مځکې د لږوالي له امله بزګرو د کوکنارو له کرلو نه پرته بله چاره نه لرله. حکومتي پولیس هم دغومره ډېر او قوي نه و، چې د کوکنارو د کرلو مخه ونیسي. افغانستان دغومره شتمن هم نه و چې بزګرو ته د کوکنار د نه کرلو په بدل کې نغده ورکړي. یو شمېر هېوادونو د جرمنۍ او امریکې په ګډون د ملګرو ملتونو موسسې ته پیسې ورکولې چې افغان پولیس وتوانوي چې د کوکنارو د کرلو مخه ونیسي. په عین حال کې د باندنیو چارو په وزارت کې یوه اداره

پرانیستله شوه چې د کوکنارو د کرلو مخنیوي لپاره لازې چارې وسنجوي. په دې اړه ښه پرمختګ هم وشو خو د ثور کودتا یې مخه ونیوله. (۱۲۵)

کسینجر د دوهم ځل لپاره په ۱۹۷۲ کې د افغانستان په بلنه کابل ته راغی، ده د افغانستان - پاکستان د اړیکو له ښه والي نه د امریکې خوښي ښکاره کړه او د امریکې مرستو د یادولو په ترخ کې یې د هلمند ناوې پروجه وستایله. په هغې ګډې څرګندونې کې چې د هغه د سفر په پای کې خپره شوه «د افغانستان په اقتصادي او اجتماعي پرمختیا کې، د امریکې د برخې اخیستلو علاقمني» تائید شوه. د امریکې دغه علاقمني افغانانو ته له دېنه هم جوته وه چې د امریکې حکومت خپل دوست شتمن عربي هېوادونه [عربستان او کویټ] په ټینګه هڅول چې له افغانستان سره د هغه پرمختیایي پروجو کې مرسته وکړي. کسینجر د امریکې ولسمشر بلنه هم محمد داود ته وسپارله چې امریکې ته په سفر لاړ شي. (۱۲۶)

محمد داود چې افغانستان یې د صدر اعظمي په وخت کې په فکر نه کېدونکي اندازه شوروي اتحاد ته نږدې کړی و، د ولسمشرۍ په دوره کې په دې لټه کې شو چې له هغه نه یې لیرې کړي یې له دې چې د هغه پر ضد کوم سیاست غوره کړي او د ناپېیلتوب سیاست پر پېردي. د جمهوریت په دوره کې یې په دې پیل وکړ چې افغانستان د پاکستان، ایران، عربي او لویدیځو هېوادونو پر لور پرمخ بوځي او د هغو په روغ نیتیو او پولي مرستو سره هېواد ودان کړي، خو ددغسي متوازن باندني سیاست پرمخ بیولو کې چې د افغانستان لپاره په اصل کې دهغه د جغرافیوي موقعیت له امله تر هر بل سیاست نه غوره

دی، د ثــور کودتــا محمــد داود هغــسې نابریــالی کــړ؛ لکــه دده کودتـا چـې صـدر اعظـم محمـد موسـی شـفیق یـې نابریـالی کـړی و. سـره لـه دې هـم د محمـد داود د سـفرونو وښـووله چـې افغانـسـتان یـو خپلـواک هېـواد او پـه خپـل نـاپېیلي سیاسـت بانـدې ټینـګ ولاړ دی. پـه دغـه چلنـد سـره د افغانـستان بـین المللـي حیثیـت نـور هـم لـوړ شـو. د سـفرونو عملـي اړخ د پرمختیـایي پروجـو لپـاره د کریـدټونو او مرسـتو جلبـول و، چـې د هغـو پـه اتکـا د پـلان وزیـر علـي احمـد خـرم اوه کلـن پرمختیـایي پـلان ایـستلی او پـه ۱۹۷۲ کـې یـې پـه پلـي کولـو پیـل کـړی و. دغـه پـلان د ژوندانـه د ټولـو اړخونـو لپـاره پروجـې لـري. لویـه برخـه یـې د ګـاکرو مځکـو اوبـه کـول او زراعتـي کـول او اصـلي او تخنیکـي پـوهنې تـه وده ورکـول و. منظـور دا و چـې افغانـستان بـه د پـلان تـر پایـه پـورې د خـوړو مـوادو لـه نظر نـه پـه ځان بسیاوي او د بېلـو بېلـو ځانګو لپاره بـه پـه کـافي شـمیر تعلـیم کـړي مـسلکي افغانـان ولـري. خـو دا چـې دغـه پـلان بـه پـه ټـولنیز ډول تـر کومـه حـده پـورې عملـي شـوی وای، یقینـي نـه وه. د هغـه لګـښت پـه بانـدنیو کریـدټونو او بـې عوضـه مرسـتو سـره کېـده او هغـه یقینـي نـه و؛ لکـه د ایـران. بلـه دا چـې د پـلان د پلـي کولـو لپـاره افغانـستان پـه کـافي شـمېر مـسلکي او تخصـصي کدرونـه نـه لـرل او لـه دې املـه ځینـې هېوادونـه؛ لکـه امریکا د افغانانو په سروې قانع نه وو. (۱۲۲ الف)

د جزا قانون، په کودتا باندې کودتا او د محمد داود پای

د افغانستان د جمهوري حکومت لپاره په دې چې په کودتا سره واک ته رسېدلی و او په باندنيو او دننيو ډګرونو کې يې خپل لوری اړولی و، د امنيت خوندي ساتل په اوله درجه مهم و. چارواکو ته مالومه وه چې د خلق او پرچم مسکو پلوه ګوندګي پرځای پاتې او اسلام پالان او ملت پالان ځپل شوي وو. د لومړنيو يوازې مالوم کسان چې وزيران وو، يا له کار نه ګوښه کړل شوي يا سفيران شوي و. په پوځ کې يې هم يو څو مالوم چپي افسران په غير مهمو پوستونو وګمارل او نور يې پر ځای پرېښوول، نو حکومت هغوی پارولي و بې اثره کړي نه و. دا په دغسې وخت کې و چې منظم پوځ چې شمېر يې څه کم يو لک و، په زياته اندازه سياسي شوی و. د نبي عظيمي په يو څه مبالغه ييزې وينا «در ان موقع اردوی افغان خواسته يا ناخواسته در سياست داخل شده بود. اردوی که روزی در ان خواندن اخبار اصلاح و انيس جرم تلقی ميشد، اکنون با نفوذ دسته جات گوناگون سياسی و تبليغ انديشه ها و ايديالوجی های رنگارنگ... ديگر نميتوانست مانند گذشته در بند انضباط و دسپلين اهنين نظامی باشد و يا مجبور با طاعت کور کورانه و اجرای او امر دولت ها و حکومت خاصتاً که در راس اردو وهيات رهبری اشخاص بيسواد و بی معرفتی مانند

غلام حیدر رسولی قرار داشت.)) (۱۲۷) یوازې د پوځ واړه افسران سیاسي شوي نه وو، په ځارندویانو کې هم سیاست ننوتلی و. د همدغو واقعیتونو او نورو له امله به و چې حکومت د جزا قانون وایست او په ځرخي پله کې یې د یوه عصري محبس په نامه د خو ودانیو په ودانولو پیل وکړ، دواړه تدبیرونه نوي او وېروونکي وو.

د جزا قانون د پنځه سوه او درویشت مادو په لړلو سره د جزایي موضوع ګانو په اړه یو جامع او بې ساری قانون و. ددغه قانون ۵۲ مادې یوازې د امنیت د خوندي ساتلو لپاره ځانګړې شوې وې. په ۲۲۱ ماده کې یې حکم شوی و چې ((شخصیکه سازمانی را بنام حزب، جمیعت، هیات یا گروه ایجاد، تاسیس، تنظیم یا اداره نماید که هدف آن منقلب ساختن یا ازبین بردن یکی از ارزش های اساسی ملی قبول شده سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و کلتوری دولت باشد یا برای ترویج و گرایش آن بهر وسیله که باشد تبلیغات یا نشرات نماید، حسب احوال به حبس طویلیکه از ده سال بیش نباشد محکوم میگردد.)) د جمهوریت په وخت کې له رسمي ګوند نه پرته بل هیڅ ګوند قانوني نه و، خو سیاسي ګوندونه شته وو او په پټه یې فعالیت کاوه چې د دغه قانون د ۲۲۹ مې مادې له مخې په دې ډول محکوم وو: ((د پټ جمیعت هر غړی په حبس چې له یوه کال نه زیات نه وي، یا (په) نقدي جزا چې له دولس زره افغانیو نه تجاوز ونه کړي محکومېږي.)) ددغه قانون له مخې ټول موجود ګوندونه او سیاسي جمیعتونه پټ او د محکومیت وړ ګوندونه کېدل، په یوې مادې (۲۲۹، دریېمه برخه) کې یې راغلي و چې ((هر جمیعت چې خپل ټول یا یو قسمت فعالیتونه

په پټه توګه تر سره کېږي او یا یې هدف نه مغایر وي او یا خپل غرض په دروغجنو یا ناقصو اظهاراتو په وسیله د مربوطو مقاماتو څخه پټ کېږي یا اساسنامه د فعالیت په وسیله یا د غړیو نومونه یا وظیفې یا د خپلو غونډو موضوع ګانې پټې کېږي د پټ جمیعت په حکم کې وي.)) د توجه وړ ده چې په دغه قانون کې سیاسي ګوندونه په ښکاره توګه منع شوي نه دي، بلکې په ضمني ډول منل شوي دي، خو ښکاره غونډې د ۲۳۰ مادې له مخې په دې ډول محدودې او د قانوني تعقیب وړ دي چې ((که پنځه یا تر هغې نه زیات کسان په یوه عمومي محل کې د امنیت د اخلال په مقصد غونډه وکې او د امنیتي قواوو له خوا ورته د تیتدلو امر وشي د هغوی هر یو چې امر ورته ابلاغ شوی او ور څخه سر تا وکي د حالاتو سره سم په لنډ حبس یا نغدي جزا چې دولس زره افغانیو نه زیاته نه وي محکومېږي.)) (۱۲۸)

ددغو او نورو مادو پر اساس چې ټولې یې دقیقې نه دي او پولیس ته یې ډېر واک ورکاوه، ګوندي فعالیتونه د پولیس تر تعقیب او د محکمو تر حکم لاندې راتلل. په دې ډول سیاسي ګوندونه په تېره د پرچم او خلق ګوندګي له مرګ سره مخامخ وو. د وروستیو د پاتې کېدلو یوه لاره په نظامي افسرانو کې په پټه فعالیت کول او بله یې سره یو موټی کیدل شول. ددغو ګوندګیو یا ګوندونو په اړه په بل اثر کې د ثور د کودتا په نامه پوره ګړېدلی یم. دلته به دغومره ووایم چې دغه دواړه ګوندونه چې په واقع کې مسکو پلوه کمونستي ګوندونه وو د افغانستان خلق دموکراتیک په نامه د ۱۹۶۵ کال د جنوري په اوله ورځ په کابل کې تاسیس شوی و، خو دوه کاله وروسته په ۱۳۴۶ (۱۹۶۷) کې دوه ټوټې شو، چې یوه یې د ببرک کارمل په مشري

د پرچم او بلـه یـې د نـور محمـد تـره کـي پـه سـروالۍ د خلـق پـه نامـه یـاده شـوه. هـر ګونـدګي د افغانـستان خلـق دموکراتیـک ګونـد د نامـه ادعـا کولـه، خو لـه لـس کالـه بېلتـون او مخالفـت نـه وروسـته د عـراق، هنـد او شـوروي کمونـستي ګونـدونو پـه سپارښـتني سـره بېرته یو شول.

دغـه یـو مـوتی والـی واقعـي نـه و، د عظیمـي پـه وینـا «از همـان اغـاز وحـدت بـصورت میکـانیکي بوجـود آمـده بـود، زیراکـه هـر دو حـزب حوضـه هـای حزبـی خـود را بطـور جداګانـه دایـر میکردنـد و سـازمان هـای نظـامی خـویش را از همـدیګر مخفـی نګـاه میداشـتند. اعـضای هـر دو حـزب مخلـوط نـشده بودنـد.» پـه هـر حـال د بیـا یـو مـوتي شـوي ګونـد عمـومي منـشي نـور محمـد تـره کی غوره شو او ببرک کارمل د ګوند دوهم شخص شو. (۱۶۹)

خـو پـولیس د جـزا قـانون سـره سـره یاشـاید د هغـه لـه املـه ګونـدي غونـډې پـه خپـل حـال پرېـښوولې، کـه څـه هـم د هغـه د زیـاترو لویـانو د پټـو غونـډو راپورونـه ورتـه رسـېدل، چـې د عامـه نظم او په خاص ډول د جزا د قانون پر خلاف وو.

عاصـم اکـرم لاوایـي چـې «داود خـان از فعالیـت هـا و سـخن هـای ضـد دولتـی کمونـست هـا مطلـع بـود.» (۱۷۰) محمـد داود شـاید فکـر کـاوه چـې افغانـان بـه دده پـه اقتـصادي او اجتمـاعي سمونو سره راضي او حکومتي مخالفان بې اثره وي.

پـه دغـه وخـت کـې پـه کابـل کـې یـو امریکـایي ډالـر تـر پنځـه دېـرش افغـانیو پـورې ښـکته شـوی و، چـې دا د افغـانۍ پـه برابـر کـې د ډالـر بېـساري ټیټـه بیـه وه. سـره لـه دې هـم حکـومتي ضـد پروپاګندونـه اوفعالیتونـه کېـدل. سیاسـي ډلـې لکـه بنـسټ پـال اسـلام پـالان، شـعله یـان یـا ماوسـتان او سـتمیان یـا افغـان دښـمنان

په پټه فعال وو. خلقیانو او پرچمیانو هم ورانی کاوه. په نتیجه کې اول په اطراف کې امنیتي ضد کړه او تروروونه وشول. مجید کلکاني چې د ساما عیار ډوله چپي ډلې مشر و، کابل ته نژدې په کوهدامن کې فعالیتونه پیل کړل، لږ و ډېر په هغه ډول چې حبیب الله کلکاني د پاچا امان الله پر ضد کول. حکومت هغه ونیولی ونه شو، خو دېته یې اړ کړ چې له هېواد نه بهرون شي، تر هغه د مخه متقاعد جنرال میر احمد شاه په یوې نابریالۍ کودتا لاس پورې کړی و.

په دغه وخت کې (۱۹۷۷) په کابل کې اوازه شوه چې د زمان خان په ښارګوټي کې په څو روایتونو اوه اویا او په یوه روایت پنځه سوه جسدونه کشف شول. «د زمان خان کلا... د عصبي لاعلاجه روحي ناروغانو لپاره متخصصین ورګمارل شوي او د کورنیو چارو وزارت مربوط وه عدلي طب د مرګ علتونه وهل، د لاسونو او پښو او حتی د ځینو ملاماتول، یخني، سوء تغذیه او د خوړو نشت والی وباله.» دغه مړي له کفن او اسلامي سنتونو نه پرته خښ شوي وو. د چارواکو له کوښښونو سره سره چې دغه پېښه خپره نه شي، هغه خپره شوه. محمد داود په دغې تراجیدي سره په ژور ډول غمجن شو، خو څوک محاکمه نه شول او د حکومت اعتبار ته سخته صدمه ورسېدله. (۱۷۱) دغه فکر عام شو چې امنیتي چارواکي د اساسي قانون په شته والي سره هم خلک په ډول ډول کړوي او د مرګ غېږې ته سپاري.

په ځینو ولایتونو کې د بدامنۍ وړې پېښې عامې وې او «داود خان او دده دولت پرضد پروپاګند او شپه لیکونو [خپرېدل] دود موندلی و.» (۱۷۱) په دموکراتو او سر خلاصو

تولنو کې دغسې پروپاګندونه عادي او بې اثره وي، خو په پتو تولنو کې هغه د حکومتي ناتواني، د چارواکو د ناوړتيا، د مخالفانو د زړه ورتيا او ورانۍ نښې او د غتو پېښو پيلامه وي.
په افغانستان کې له هغه وروسته د بدامنۍ ناوړې پېښې يو په بل پسې راغلې، ترڅو په پای کې حکومت د ثور په کودتا سره نسکور او ولسمشر داود د خپلې کورنۍ له غړو او يو شمېر وزيرانو سره له منځه يووړل شو او په هېواد کې د نا ارامۍ او مرګ ژوبلې يوه اوږده دوره پيل شوه.
د ۱۹۷۷ کال په اګست کې د اريانا هوايي شرکت پيلوټ؛ انعام الحق ګران، د کابل په مايکرو رويانو کې د خپل اپارتمان په مخ کې په شپه کې ترور ياني ووژل شو. په يوه روايت وژونکي په ده باندې د ببرک کارمل ګمان کړی و، چې هغه هم په هغه بلاک کې اوسېده. هر څه چې و، وژونکی نيولی ونه شو او د وژونکي رېښتيني مقصد مالوم نه شو. د جبل السراج د سيمنټو د فابريکې سروال، شير آغا هم په خپل کور کې ترور شو. دی د محمد داود د ملي کلب د وختو ملګری و. د نومبر په مياشت کې مرجان نومي ښوونکي د پلان وزير علي احمد خرم په داسې حال کې چې له يوه جاپاني هيئت سره په خبرو بوخت و، د توپانچې په زور له دفتر نه وايست او د محمد داود د ليدلو لپاره يې د ارګ په لور وان کړ، خو په لار کې يې د خلکو په ګنه ګونه کې په توپانچې سره وواژه او په خپله وتښتېد. دا يوه پوره حيرانوونکې او په افغانستان کې بېسارې پېښه وه. مرجان وروسته په خپله حکومت ته تسليم شو، خوځنګه چې په تحقيق کوونکو پوليسانو کې پرچميان – يعقوبي، باقي، نبي، اتمر، همکار او قطره تر نورو ډېر وو « د مرجان په تش حبس قناعت

وشو» که څه هم د هغه په اقرار هغه دغه وژنه کړې، خو هغه یې د امریکې د ولسمشر په هدایت د ګلبدین حکمتیار او وکیل محمد اعظم شینواري په مرسته کړې ده. د مولف هارون په نظر دا

«د ک ج ب یوه محاسبه شوې وژنه وه.» (۱۷۳)

لکه چې د مخه مې ویلي، خرم لومړنی وزیر و چې محمد داود ته مشوره ورکړې وه، چې له شوروي اتحاد نه فاصله ونیسي او له عربي او لویدیځو هېوادونو سره افغانستان نږدې کړي. محمد داود که څه هم د خرم د ښخېدلو په وخت کې له امریکا او شوروي اتحاد نه شکایت وکړ، د شوروي اتحاد په هکله یې وویل چې «د شوروي اتحاد مرستې هم ددوی په شخصي غرضونو کې نغښتي دي.» (۱۷۴)

د جمهوري نظام وروستۍ ډېر اثرناک ترور د خلق دموکراتیک ګوند تیوري پوه میر اکبر خیبر و، چې د ۱۳۵۷ د وري د میاشتې په ۲۸مه (اپریل ۱۷، ۱۹۷۸) د کابل ښار د دولتي مطبعې مخامخ سرک کې د مازیګر ماښام تر منځ له یوه روان روسي جیپ نه پرې ډزې وشوې. دغه ترور د پرچم ګوندګي دننه په اصل کې د خیبر او کارمل ترمنځ د اختلاف نتیجه وه. چې په غالب احتمال د کارمل د نږدې ملګرو نور احمد نور او امتیاز حسن له خوا عملي شو. ما دغه موضوع او داسې هم د ثور د کودتا بهیر په یوه بل اثر کې د ثور د کودتا په نامه پوره بیان کړی چې هغه به له دغه اثر نه وروسته خپور شي. دلته به دغومره ولیکم چې د خیبر د خښېدلو مراسم او فاتحه د خلق دموکراتیک ګوند لخوا په دغسې لوړ شان سره واخیستله شوه چې دواړه د قدرت ښوولو او حکومت ته د چیلنج ورکولو په مانا

وو. حکومت څو ورځې وروسته د جزا قانون له مخې د ګوند یو څو د سر کسان بندي کړل او تر تحقیق لاندې ونیول، په داسې حال کې چې دغه ګوندي لویان د تره کي او کارمل په ګډون په جیل کې و، حفیظ الله امین د خلق د ګوندګي د نظامي څانګې آمر، د کودتا قومنده ورکړه. د ثور په اوومه او د اپریل په ۲۷مه کودتا بریالۍ شوه او جمهوري نظام نسکور شو. په کودتا سره د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند د نور محمد تره کي په سروالي په واک شو. دلته به یوازې دغه ټکی وسپړودل شي چې د جمهوریت امنیتي ځواکونه ولې د امنیت په ساتلو کې پاتې راغلل او د ثور کودتا چې فکر یې نه کېده، بریالۍ شوه.

د ثور کودتا د سرطان کودتا په شان نظامي کودتا وه؛ ملکي او ولسي خلکو پکې هیڅ برخه نه لرله. هغه ډېرو ته حیرانوونکې او نه فکر کېدونکې او حتی ناڅاپي پېښه وه. عملي کېدل یې هم هغومره چې د نظام د امنیتي ځواکونو د ناوړتیا او په خپله د محمد داود له خوا د غوڅ تصمیم د نه نیولو له امله و، نه هغومره د کودتاچیانو د فعالیت له امله که څه هم هغو خپل ماموریت په پوره زړه ورتیا سره تر سره کړ. د امنیتي ځواکونو یانې د پوځ، ځارندوی او د ملي مصونیت سروالان په ترتیب سره غلام حیدر رسولي، عبدالقدیر نورستاني او محمد اسماعیل فرمان وو.

فرمان که څه هم محمد داود او نظام ته ربښتینی و، په حساس او بحراني وخت کې اغیزناک کار ترسره کولی ونه شو، علت یې شاید داوي چې دده په ملي مصونیت اداره کې کمونېستانو ځای نیولی وو او چارواکو ته د هغو پېژندل او له مقامونو نه لېرې کول ګران وو. (۱۷۵) د ځارندوی لوی

قومندان تورن جنرال محمد طاهر د هارون په وینا «زوړ بې کفایته غیر مسلکي منصبدار و چې فقط د پرچمي ځارندویانو د لاس غړکی و.» (۱۷۶) د ځارندویانو لوی آمر عبدالقدیر نورستاني که څه هم د کورنیو چارو وزارت ته په وړتیا سره رسېدلی نه و، د نظام د ټینګښت لپاره هلې ځلې کولې. د خلق دموکراتیک ګوند لویانو په اړه یې راپورونه په منظم ډول تهیه کول او ولسمشر ته استول.

د نور محمد تره کي، ببرک کارمل، حفیظ الله امین او داسې هم د شوروي اتحاد سفارت یې تر څارنې لاندې نیولي و او د کمونستي لویانو په اړه یې غوځ عمل غوښته. هغه لا په یوه روایت ویلي و چې «اگر صلاحیت میداشتم همین امروز کمونست ها را گرفتار و از دم تیغ میکشیدم باز هر چه شده بود میشد.» (۱۷۷) خو محمد داود غوځ عمل نه غوښته.

د امنیت د خوندي ساتلو په برخه کې د ملي دفاع وزیر رول تر نورو ډېر مهم و، خو هغه لکه چې د مخه ویل شوي، ددغه مقام وړ نه و. د پوځي افسرانو هم ښه نه ایسېده. په اړه یې ځینې لیکنې حیرانوونکي دي؛ لکه د هارون دغه وینا چې «دغوسې او غضب په وخت کې به یې په منصبدارنو خوله لګوله او یا به یې د هغه غوږ په خوله چیچی.» (۱۷۷ الف)

رسولي بدې هم اخیستې، ډګروال عبدالقادر یې د بدو په بدل کې ددفاع وزارت د مسلح له سروالي نه لېرې کړ او د هوایي ځواکونو د ارکان حرب رئیس وټاکه، هغه بیا له دغه مقام نه په استفادې سره د نظامي الوتکو له لارې د ثور په کودتا کې په غوځه توګه کار واخیست. د رسولي په وخت کې چېپې افسرانو په پوځ کې ښه وده وکړه، تر دې حده چې د فرهنګ په

وینا «عناصر پرچمي و خلقي توانستند در دوره قدرت او از راه های مختلف از جمله ارتشا مواضع شان را تقویت نمایند.» (۱۷۸) د وزیرانو په سویه هم له هغه نه سر ټکول کېده، خو هغه به تل محمد داود ته ډاډ ورکاوه چې «کاملاً بر اردو کنترول دارد و هیچ گونه خطری از این ناحیه متصور نیست.» (۱۷۹)

رسولي محمد داود ته رښتینی هم نه و او غوښتل یې د هغه ځای ونیسي. د عاصم اکرم په وینا «در اواخر دوره جمهوریت جنرال غلام حیدر رسولي کودتای را در نظر گرفته بود چه بنظرش قدرت در حال از هم پاشیدن بود و فکر میکرد چون (رهبر) دیگر وظیفه خود را بطور دلخواه ایفا کرده نمیتواند باید او را عوض کرد ورنه حکومت بدست کمونست ها می افتد.» (۱۸۰) په دغه وخت کې د محمد داود حال د پاچا امان الله د پاچایی له وروستي حال سره ورته و. د محمد داود ځینو لوړ رتبه چارواکو د پاچا امان الله د چارواکو په شان په پټه ورانی او برالاغوره مالي کوله. دپوځ ځینو ناخرګندو کمونستي افسرانو ددغه حال په درک سره د کمونېستانو ددغې مفکورې له مخې چې موخې ته د رسېدلو په لار کې د هر څه کول اخلاقي وي یا غیر اخلاقي جایز دي، په غوره مالي کولو او بډو ورکولو سره رسولي ته ځانونه نږدې کړي وو. د رسولي مسلکي او شخصي ناوړتیا د کودتا په ورځ ثابته شوه چې حتی د سلیم عقل پر خلاف د لوی درستیز جنرال عبدالعزیز په ملګرتیا د نظامي قوماندې مرکز پرېښود او په داسې حال کې چې له عسکري قطعو سره یې اړیکې شکېدلې وو، اول د قرغې فرقې او بیا د ریشخورو فرقې د فعال کولو په لور لاړل، ترڅو د کودتاچیانو لاس ته ورغلل او هغوی دواړه ووژل. که له دوی او

داسې هم محمد داود سره د امنیت خوندي ساتلو فکر په اساسي ډول وای د نا ارامي د لومړيو نښو په څرګندېدو سره به يې د قومندې يو پټ مخابراتي مرکز جوړ کړی وای. په هغه سربېره محمد داود د امنيتي چارو په اړه د خپل ورور محمد نعیم او حتى خپل مشر زوی محمد عمر او نورو خپلوانو مشورو ته هم غوږ نه نیوه، په داسې حال کې چې په خپله يې د پرمخ تللي عمر (دی دغه وخت ۶۹ کلن و) له امله امنيتي چارې په فعال ډول اجرا کولی نه شوې، له دې امله هم و چې محمد داود د شرق په وينا «بيک مرحله ابتدايی عدم کفايت قلب و تصلب شرائين و خستگی گرفتار شده بود.» (۱۸۱) د دغو تولو عاملونو له امله به وي چې محمد داود په دغه وخت کې په يوه روايت دتصوف تر اثر لاندې تللی او ويني تويول ته يې زړه نه کاوه. (۱۸۲)

نو دی که څه هم «از فعالت ها و سخن های ضد دولتی کمونست ها مطلع بود، ليکن باوجود آن در مورد آنها تصميم خود را به تعويق مي انداخت.» (۱۸۳)

نو ولسمشر محمد داود څه وخت چې عامه امنيت له خطر سره مخامخ و، له غوڅ عمل کولو نه هغسې ډډه وکړه؛ لکه پاچا محمد ظاهر چې دده پر ضد جنرال عبدالولي له عمل کولو نه اړولی و. په دې ډول د يوه دنه عمل کولو نتيجه د سرطان کودتا او د بل د عمل نه کولو پايله د ثور کودتا شوه چې په هغو سره افغانان په چنګيزي ډوله مصيبت واوښتل او سيمه او نړۍ هم ناکراره شو.

محمد داود

هغـــومره چـــې محمـــد داود (۱۹۰۹ – ۱۹۷۸) د شـــلمې پېړۍ افغانـستان پېښنو باندې اثر کړی. بل افغـان نه دی کړی، که څه هم لوړه زده کړه يې نه وه کړې. محمد داود له لس کاله (۱۹۶۳ – ۱۹۷۳) ګوښه توب نه پرته له ځوانۍ نه تر پايه پورې څلوېښت کاله په ملکي او پوځي ساحو کې په زغرده حکومت کړی دی د عسکري قومندان، فرقه مشر، د مرکزي قواوو قومندان، د کورنيو چارو د وزير، د ملي دفاع وزير او د صدر اعظم په توګه او له يوې وقفې نه وروسته د افغانستان د لومړي ولسمشر په توګه. ده چې په اتلس کلنۍ کې په رسمي کار پيل کړی؛ په درويشت کلنۍ کې د فرقه مشري مقام ته ورسېد يا ورسول شو. په کندهار او فراه کې نايب الحکومه او عسکري قومندان هم و؛ لکه چې په لوی ننګرهار يا د هغه وخت په مشرقي کې يو ځل اعلی حاکم او پوځي قومندان او بل ځل پوځي قومندان او د تنظيمي رئيس و.

محمد داود تر ۱۹۴۷ پورې د خپل سکه تره صدر اعظم محمد هاشم تر سيورې لاندې کار کاوه. محمد هاشم د خپلې واکمنې کورنۍ له هسکېدو نه تر ۱۹۴۷ پورې اوولس کاله د صدر اعظمي چارې په دغسې لوړ اختيار سره اجرا کړې چې؛ لکه د افغانستان پاچا وي. هغه خپل دغه سکه وراره ته هم پوره اختيار ورکړی او ده هم د خپل تره په شان خپلې دندې په دغسې

غوڅه توګه اجرا کولې چې د هغه له امله په خلکو کې د «لیوني سردار» په نامه یاد شو.

په دې ډول محمد داود چې دپاچا محمد ظاهر تربور او اوښی هم و، له دغسې بې خنډه لوړ دولتي واک سره روږدی شو چې له هغه نه پرته ژوند ورته کیف نه لاره.

محمد داود د خپلې صدر اعظمۍ په لسیزې کې وځلېد (۱۹۵۳ - ۱۹۶۳)، په دغې دورې کې لوړواک د یحیی خېل واکمنې کورنۍ دوهم نسل ته د پاچا محمد ظاهر، صدر اعظم محمد داود او د باندنیو چارو وزیر محمد نعیم په سروالي انتقال کړی و، خو محمد داود یې واقعي چلوونکی و. داسې ښکاري چې محمد داود غوښتل په دغې دورې کې د پاچا امان الله سمونیزې کړنلارې د جاري واقعیتونو په نظر کې نیولو سره پلې کړي. محمد داود هم د محمد ظاهر او نورو په شان د پاچا امان الله په وخت کې د زده کړې لپاره فرانسې ته استول شوی و. په دغه ډول د هغه نړۍ لید له محلي توب نه وتلی او پراخ شوی و، لکه په نولسمې پېړۍ کې چې د امیر دوست محمد، امیر شیر علي، او امیر عبدالرحمن نړۍ لیدونه په ګاونډیو هېوادونو کې په اوسېدلو سره پراخ شوي وو.

د محمدداود ملي ارمانونه د پاچا امان الله ارمانونو ته او د حکومت کولو طریقه یې د امیر عبدالرحمن او محمد هاشم طریقې ته ورته وه. په بله ژبه محمد داود سمونپال او زورواک ټینګ افغان و، خو پښتو یې نه ویله یا ویلی نه شوه او که څه هم ټینګ مسلمان و د پاچا امان الله په شان یې له پیرانو، ملایانو او مذهبي لویانو سره نه لګېده او هغوی یې د پرمختګ او عصري توب په وړاندې خنډونه ګڼل.

صدر اعظم محمد داود د خپلو لایقو وزیرانو په مرسته یو لړ اقتصادي، پوهنیز، اجتماعي او د نظامي سمونونه پلي کړل، د هغو لپاره یې له شوروي اتحاد، امریکې او نورو هېوادونو نه کرېډتونه او هم بې عوضه پولي مرستې تر لاسه کړې. دا هغه وخت و چې شوروي اتحاد له دوهمې نړیوالې جګړې نه وروسته د ساړه جنګ په بهیر کې د سوله ییز ګډ ژوند په فضا کې افغانستان ته په اسانو شرطونو سره کرېډتونه ومنل. اقتصادي سمونونه په دوو پنځه کلنو پلانونو سره عملي شول، چې په هغو سره د نورو پرمختیاوو په ډله کې لویې لارې کرېږ او کانکریټ شوې او انتقالات او تګ راتګ ګړندي شو او د ملي پیوستون لپاره لار هواره شوه.

په دغې لسیزې کې عصري پوهنې د علي احمد پوپل په وزیري د عادي، مسلکي او تخنیکي موسسو په ډېرېدو او د کابل پوهنتون په پراخېدلو سره ښه وده وکړه. ددغه انکشاف په نتیجه کې ډېر نوي کدرونه په دولتي ادارو او د پروجو په عملي کولو کې په کار ولوېدل. د پوهنې د پراختیا له امله و چې تعلیم کړې ښځې په بانکونو، روغتونونو او ښوونځیو کې په کار بوختې شوې. دتعلیم کړو ښځو شته والی او ډېروالی و، چې په کال ۱۹۵۹ کې د هغو مخ لوڅی او په ټولیز ډول د ښځو غورځنګ شونکی شو. په دغه کال کې پاچا محمد ظاهر، صدر اعظم محمد داود، وزیران او نور لوړ رتبه ملکي چارواکي او نظامي افسران له خپلو مخ لوڅو ښځو سره په کابل کې د عمومو په محضر کې څرګند شول. د هغو دغه کړه په ټول هېواد کې د نورو افغانانو لپاره سر مشق او د ښځو مخ لوڅي په هڅونې او رضا سره نه په جبر سره عام شو. یوازې د کندهار په

ښار کې دښځو په مخ لوڅۍ سره ناارامي پېښه شوه، خوهغه د هغه ولایت د نایب الحکومه محمد صدیق وزیري د پارونکي چلند نتیجه وه، چې هغه هم په نظامي قوې سره د یو څه وینو په تویولو سره زر وځپله شوه. په دې ډول دښځو لپاره د افغانستان په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره ممکنه شوه چې د نارینه وو په ملګرتوب په اداري، سیاسي او اجتماعي ساحو کې برخه واخلي او د وطن پرمختیا چټکه کړي.

تر دغه وخته پورې پوځ چې په زیاته اندازه د شوروي اتحاد په کریډت او مرسته په عصري وسلو او پرسونل سره پیاوړی شوی و، دناارامۍ په وړاندې ډاډمن سپر شوی و. په اصل کې د پوځ د پیاوړتیا په قوت و چې صدر اعظم محمد داود د خپل حکومت لوری د شوروی اتحاد په خوا اړولی و، که څه هم د افغانستان او شوروي اتحاد دولتي نظامونه او حتی اجتماعي او فردي ژوند لارې سره په څرګند اختلاف او حتی په تضاد کې وې. د افغانستان په تاریخ کې دا لومړی ځل و چې افغانستان له شوروي اتحاد سره ډېر نږدې شو. امریکا او نورو لویدیځ حکومتونه حاضر نه وچې په افغانستان باندې حتی وسلې خرڅې کړي. دوی د پاکستان خاطر ساته چې د سنټو مرکزي تړون موسسه (CENTO) او سیټو یا د سهیل ختیځې اسیا تړون موسسه (SEATO) نظامي اتحادیو غړی شوی و. دغه اتحادیې د امریکې په سروالي د هغې پراخې نظامي کړۍ برخې وې چې له هغو نه مطلب د شوروي اتحاد احاطه کول و.

دغو هېوادونو د پښتونستان په مسئله کې هم دپاکستان ملاتړ کاوه، په داسې حال کې چې صدر اعظم محمدداود د پښتونستان داعیه په ټینګه پرمخ بیوله. شوروي اتحاد په اصل

کې ددغه سیاست په درناوي چې په هغه سره یې د خپلې امپراتورۍ سهیلي اړخ مصون ګڼله افغانستان ته مرستې او کرېډتونه منل، که څه هم افغانستان په نړیواله سطح کې د مثبت ناپېیلتوب سیاست پر بنسټ عمل کاوه. خو له پاکستان سره د پښتونستان د کشالې په سر خړ پړتیا، د پاکستان لخوا د پولې تړل کېدل او د شوروي اتحاد له لارې د سوداګري مالونو او نورو اړینو انکشافي څېزونه راوړل او له شوروي اتحاد سره د هر اړخیزو اړیکو ډېرېدل. په پای کې صدر اعظم محمد داود دېته اړ کړ په کال ۱۹۶۳ کې له صدر اعظمي نه ځان ګوښه کړي. محمد داود تر دغه وخته پورې په خپلو اصلاحي کړنلارو سره افغانستان په شلمې پېړۍ کې داخل کړی او د پاچا امان الله ارمانونه یې د وطن د ابادۍ په اړه تر ډېرې اندازې واقعي کړي و.

اساسي داده چې صدر اعظم محمد داود یو پیاوړی دولت، باثباته ټولنه او د وطن د ودانولو کړنلارې په میراث پرېښوولی او د قانوني پاچایي په لسیزې کې په یو څه بدلون سره نور هم ورته انکشاف ورکړل شو، خو د حیرانۍ ځای دی چې ولسمشر محمدداود له صدر اعظم محمد داود نه په اساسي ډول تغیر کړی و؛ لکه پاچا امان الله چې د اروپا په شپږ میاشتني سفر سره تغیر کړی و. همدغو تغیرونو دواړه نابریالي او هېواد یې په زور ډول زیانمن کړ. د محمد داود د ولسمشرۍ پېښې په دغې لیکنې کې بیان شوې دي، دلته به یې اساسي ټکی په بیا ویلو سره وړاندې شي.

محمدداود په خپلې کودتا سره دغسې یو قانوني نظام له منځه یووړ، چې په لویې جرګې سره تاسیس شوی او په ملي

انتخاباتو سره تثبیت شوی و. ده په دې ډول قانون او قانوني نظام تردې حده بې اعتباره کړل چې د هغه د کودتا پر ضد هم ځو کودتاګانې وشوې او په پای کې د ثور په کودتا سره دده نظام هم نسکور شو. محمد داود خپله کودتا هم په دغسې وړوافسرانو سره تر سره کړه چې زیاتره یې مسکو پلو کمونېستان وو. ده خپل کودتایي حکومت هم د هغو په ملګرتوب پیل کړ او په دې ډول یې مسکو پلو کمونېستانو په تېره پرچمیانو ته اعتبار او حیثیت ورکړ. ددغه چلند پایله دا شوه چې د اساسي قانون په نشتوالي سره دغه پرچمیان په امنیتي ځانګو کې د قدرت خاوندان شي او د خپلې ایډیالوجۍ له مخې د وطنپالو، اسلام پالو او په عمومي ډول د خپلو مخالفانو او رقیبانو پر ضد دسیسې وکړي. د محمد هاشم میوندوال او خان محمد مرستیال د کودتا په پلمه یې تر ځلوېښتو نه ډېر پوځي، ملکي او اجتماعي افغانان په اعدام او بندي توب سره بې اثر کړل؛ لکه چې د غلام محمد نیازي په مشرۍ یې ډېر اسلام پالان بندي او یو څو تنه اعدام کړل او د هغو نور لویان یې اړ کړل چې وطن ترک کړي او پېښور ته واوړي. ولسمشر محمد داود د حکومت په چلولو کې د صدر اعظمۍ د وخت ملګرو ته هم د «ضعیف النفس» په خطاب کولو سره شا کړه په داسې حال کې چې هغوی د قانوني پاچایۍ په نظام کې وطن ته خدمت کولو ته دوام ورکړی و. په همدغه لړ کې ولسمشر محمد داود د پوځ یو شمېر مسلکي جنرالان پخوا له وخت نه متقاعد کړل. ددغو ټولو چلندونو پایله دا شوه چې محمدداود خپل طبیعي پلویان او ملګري له لاسه ورکړي او خپله ولسمشري ناتوانه کړي. په دغه حال کې هم ولسمشر

محمد داود په خپل ځان دغومره ډاډه و چې د خپل ورور مُحمدنعیم او مشر زوی محمدعمر مشورو ته هم غوږ ونه نیوه او هغوی یې هم ناراضي کړل. ورور یې تر دې حده مخالف شوی و چې د هغه پر ضد یې کودتا غوښتله. محمد داود چې په خپلې صدر اعظمۍ کې په عمومي ډول د پاچا محمد ظاهر او وزیرانو په ملګرتوب حکومت کاوه افغانستان په هر لحاظ وړاندې ولاړ، خو افغانستان د هغه په ولسمشرۍ کې په ژور ډول کړکیچن شو. دا به له دې امله و چې محمد داود زورواک و او له دموکراسۍ او د موکراتانو سره یې نه لګېده او تر دې حده د دولتي واک لېوال و چې هغه ته د بیا د رسېدلو لپاره یې له کمونېستانو سره اتحاد وکړ او یو قانوني نظام یې په کودتا سره نسکور کړ، نو ویل کېدلی شي چې د محمد داود په سروالۍ د سرطان کودتا د افغانستان د پرله پسې بې ثباتۍ سرچینه ده.

سره له دې هم د محمد داود وژنه هغه هم د هغه د کورنۍ له غړو او نورو سره غټ جنایت او لویه ملي تراجېدي وه. محمد داود د وژلو وړ نه، بلکې د درناوي وړ افغان و، په دې چې هغه خپل فامیل ته، خپلو خلکو ته او خپل هېواد ته وفادار و او خپل ټول بالغ عمر یې افغانانو ته په خدمت کې په پاک نفسي سره تېر کړی و، که څه هم د خدمت طریقه یې د زور واکي وه.

پای

د ځینو اثرونو لنډه پېژندنه

د محمد داود دولسمشرۍ په اړه دوه اثرونه د هغه د نږدې ملګرو او نورو يې د نورو دي. د هغه له نږدې ملګرو څخه يو هم محمد حسن شرق دی. د (کرباس پوش های برهنه پا) په نامه د هغه اثر له ۱۹۳۱ څخه پيل کېږي او تر ۱۹۹۱ پورې رسېږي. په دغه اثر کې د عنوانونو پر ځای چې د بحث موضوع څرګندوي، يوازې عددونه راوړل شوي چې د بحث موضوع تربڼه نه مالومېږي. د محمد داود د صدر اعظمي په اړه يوازې څلور عددي عنوانونه هغه هم په دولسو مخونو کې لري، په داسې حال کې چې په دغو کلونو کې په افغانستان کې ډېرې پېښې شوې او ده ته به هغه مالومې وي، ځکه چې دی په دغه وخت کې دمحمد داود د قلم مخصوص مدير يا منشي و.

شرق د محمدداود ولسمشري هم يوازې په پنځوس مخونو کې بيان کړې ده. شرق د دوارو برخو ليکنې په عمومي ډول له خپل ياد نه کښلي، نه د سندونو، رسمي پاڼو يا حتی د هغه وخت د يادښتونو يا جورنال له مخې، نو ځکه هغه مستند او دقيق نه دي؛ جورنالستيکي او د ازاد ذاهن او ازاد قلم محصول دي؛ لکه چې ما په خپل دغه اثر کې ځای پر ځای راوړي، دهغه د ځينو پېښو روايت سم هم نه دی. ده خپلې سرچينې هم چې کله کله ورته اشاره کوي، په ناڅرګند ډول ذکر کړي دي. په هغه سربېره دده په دغه اثر کې دده خپل نظرونه پوره څرګندتوب لري. سره له دې هم په درې سوه مخونو او لويې

قطع کې دده دغه اثر مهم دی؛ ځکه چې په هغه کې زموږ د مهال افغانستان سیاسي پېښې بیان شوي. پر هغه سربېره محمد حسن شرق د افغانستان لومړی صدر اعظم دی، چې د خپل وخت پېښې یې بیان کړي. ده په واقع کې په دغه برخه کې نوښت کړی دی. څومره به ښه وي که نور دولتي لوړ چارواکي هم د خپل وخت پېښې بیان کړي او د شرق په شان خپلو لیکنو ته ابدیت ورکړي.

د محمد داود د ولسمشري په اړه بل اثر د «رازی راکه نمیخواستم افشا گردد» په نامه د غوث الدین فایق دی چې د سرطان په کودتا کې کلیزي او د نوښتګري رول لوبولی او بیا د فواید عامې وزیر شوی دی. دی لا خپل ځان «مبتکر اصلی انقلاب ۲۲ سرطان» بولي. هر څه چې و دی محمد داود ته منلی و او ده هم هغه ته خپلې انتقادي خبرې په زغرده کړي، که څه هم هغه نه دي منلي یا تولې نه دي منلي. د فایق اثر په وړه قطع کې په دوو سوو مخونو کې دی؛ لکه چې د هغه له سرلیک نه هم ښکاري، ده خپل اثر ددې لپاره کښلی چې د محمد داود د ولسمشري د پېښو په اړه حقایق روښانه شي، چې د هغه په نظر نورو اړولي دي. په دې اړه دی په خاص ډول د شرق او نبي عظیمي اثرونه یادوي چې دده په نظر سم نه دي. فایق تر ډېرو سرلیکونو لاندې لنډ لنډ بیانونه کړي او خپل مطلبونه په ساده ژبه ادا کوي او له شرح ورکولو نه ډډه کوي. د سرطان د کودتا بهیر په قانع کوونکي ډول بیانوي. دده اثر هم د شرق د اثر په شان د یاد او ذهن محصول دی، خو څنګه چې دی لنډ او په غوڅ ډول ګرېږي، لیکنه یې هم ساده او رښه او له ابهام او پېچلتوب نه عاري ده.

لـه اثـر نـه یـې ښـکاري چـې دی ټینـګ وطنپـال او افغانپـال او لـه وطـن دښـمنو او ولـس دښـمنو سـره پـه ټینګـه وران دی. فـایق د ولسمـشري د پېښو پـه اړه د زیـاتو مالومـاتو خاونـد دی، خـو څنګـه چې خپـل اثر یې لـه خپـل یاد نـه لیکلی لـه نیمګړتیاوو نـه خالي هم نه دی. متقاعـد ډګروال اقـا سعید د فـایق د اثـر پـه اړه یـو انتقـادي کتـابګوټی لـري، پـه نامـه د «رازی را کـه فـایق افـشا نکـرد». وروسـتي خپـل کتـابګوټی هغـو پېښو تـه وقـف کـړی چـې فـایق پـه خپـل کتـابګوټي کـې راوړي، خـو زیـاتره انتقادونـه یـې سطحي دي، خو دواړه اثرونـه پـه ګـډه د محمـد داود د ولسمـشرۍ هغـه پېښې چې بیـانوي ښـې روښـانه کـوي او لوسـتونکو تـه موقـع ورکوي چې هغه ښې درک کړي.

د هـارون پـه قلـم «داود خـان د کـی جـی بـی پـه لومـو کـې» کتـابګوټی هـم د محمـد داود پـه اړه یـو مهـم اثـر دی. هـارون د لیکـونکي مـستعار نـوم دی او ژبـه یـې کنـدهاري پښتو ده. داسـې ښـکاري چـې هـارون د ښارنـدوی کـوم افـسر و؛ ځکـه چـې د کتـابګوټي غټـه برخـه یـې جنـایي موضـوع ګـانو تـه ځـانګړې کـړې. دا یـوازنی کتـابګوټی دی چـې پـه افغانـستان کـې د (ک ج ب) او د هغـې د افغـاني ملګـرو لـه تخریبـي فعـالیتونو نـه ګړېږي، پـه تېـره د افغانـستان پـه شمـالي سیمو کـې. دغـه سیمې لـه پخـوا نـه روسـانو تـه د تـو جـه وړ وې، پـه کـال ۱۹۷۷ کـې پـه کـریملن کـې د بریژنیـف - محمـد داود لفظـي ټکـر د هغـه غـټ او څرګنـد مثـال دی. د هـارون اثـر د شـورویانو تـر یرغـل پـورې رسـېږي، خـو دهغـه د بحـث موضـوع ګـانې پـر لـه پـسې نـه؛ بلکـې انتخـابي او لنډې دي او ژبـه یـې هـم رنـه او سـاده ده. هـارون کـه څـه هـم پـه خپلـه د مهمـو مالومـاتو خاونـد دی، داثـر غټـه سـرچینه یـې د «ع» پـه نامـه کـوم بـل شـخص

دی، دوی دواړه هر څوک چې دي د یوه دقیق او اعتبار وړ اثر خاوندان دي. که څه هم هغه وړ دی، که ددوی نومونه مالوم وای د کتابګوتي اعتبار به یې لاډېر وای.

بل اثر چې د محمدداود د ولسمشري په اړه مهم مالومات ورکوي د «رویدادهای نیمه اخیر سده بیست در افغانستان» په نامه د محمد نذیر کبیر سراج دی، سراج په پوځ کې له اوږده خدمت نه وروسته په ۱۹۷۷ کې د ډګر جنرالۍ په رتبه ځان ګوښه کړ. دی به د ښه استعداد خاوند و چې د پاچا محمد نادر له وژل کېدلو نه وروسته چې له منظم تحصیل نه محروم شو له کاتبۍ نه ځان جنرالۍ ته ورسوه. دده اثر نه یوازې د پوځي پېښو په اړه مهم دی د هېواد د نورو پېښو په اړه هم مهم دی. څنګه چې دی د مطالعې خاوند و او کوم ګوند ته منسوب هم نه و، په اثر کې یې کوښښ کړی چې متوازن، افاقي او رښتیا ویونکی وي.

دی که څه هم له تاریخي افغانستان نه په لنډ ډول غږېږي خپل اثر یې په اصل کې د شلمې پېړۍ دوهمې برخې پېښو ته ځانګړی کړی. د محمد داود د ولسمشرۍ پېښې پکې په خاص ډول بیان شوي، څنګه چې دی د واکمنې کورنۍ غړي له نژدې نه پېژني او په خپله یې هم په پوځ کې مهمې دندې ترسره کړي او د تقوا او مطالعې خاوند هم و، اثر یې مهم او د اعتبار وړ دی. مهمه دا ده چې په خپل اثر کې یې پېښې په دغه ډول راوړي چې خپله پکې ثرګند نه وي، نو ویل کېدلی شي، چې محمد نذیر کبیر سراج یو ارزښتناک او د اعتبار وړ اثر په میراث پرې ایښی دی.

د محمد داود په اړه ځانګړی اثر د عاصم اکرم دی په نامه

د «نگاهی به شخصیت، نظریات و سیاست های سردار محمد داود» په ځلور سوه مخونو کې. د اکرم دغه اثر په زیاته اندازه د محمد داود صدراعظمي، ولسمشري او شخصیت ته وقف دی. د مالوماتو سرچینه یې هغه مرکې دي چې له نورو سره یې کړې. په دغه اړه یې له خپرو شویو اثرونو نه هم استفاده کړې ده. عاصم اکرم په تاریخ کې د فرانسې له سوربون پوهنتون نه د ډاکټرۍ شهادتنامه تر لاسه کړې، خو دا یې لومړنی خپرنیز لوی اثر دی، دغه اثر هم په زیاته اندازه امنیتي او سیاسي پېښو یا سیاسي تاریخ ته ځانگړی شوی. د پېښو نور اړخونه هم تر بحث لاندې نیسي. له دې امله دا یو گټور او په خپل نوع کې یو بېجوړې اثر دی.

بل اثر چې د محمد داود کودتا هم په کې بیان شوې د نبي عظیمي له خوا په نامه د «اردو و سیاست در سه دهه اخیر افغانستان» دی ، له شپږ سوه نه په زیاتو مخونو او نوې قطع کې دا پنډ کتاب دی چې په کې له پوځي پېښو نه سربېره سیاسي او امنیتي پېښې هم بیان شوي دي، خو دغه اثر له خپرېدلو نه وروسته لانجمن شو.

د لانجمنۍ غټ دلیل یې دا دی چې دغه اثر د پرچم گوند په پلوۍ کښل شوی او د افاقي نه دی، یا تول افاقي نه دی. د لانجمنۍ بل لامل یې دا دی چې هغه د عظیمي په نامه نورو یاني نورو پرچمیانو لیکلی دی، له دې امله هغه یا هغه تول د اعتبار وړ کېدلی نه شي، خو له نظر نه غورځېدلی هم نه شي؛ ځکه چې په دغه پنډ کتاب کې د وطن ډېرې سیاسي، نظامي، امنیتي او اجتماعي پېښې بیان شوي ، نو له هغه نه باید په احتیاط سره ددغه څه په نظر کې نیولو سره استفاده وشي، چې

هغه په اصل کې د ګوندي غرض لپاره د ګوند يانو له خوا ليکل شوی او نبي عظيمي يې هسې په نامه يا تر زياتې اندازې پورې په نامه ليکوال دی.

بل اثر چې د محمد داود صدراعظمي او ولسمشري هم پکې بيان شوې د «افغانستان در قرن بيستم» په نامه د امين الله دريـځ دی. دا په اصل کې د اوسني افغانستان عمومي سياسي تاريخ دی، چې له معتبرو چاپي کتابونو له مخې له شپږ سوو نه په زياتو مخونو کې په نوې قطع کې ليکل شوی او خپور شوی دی، دا د دريځ لومړنی مالوم لوی اثر دی چې کوښښ يې کړی پېښې په کې په افاقي ډول بيان کړي او عامه افغانان له خپل تاريخ نه خبر کړي.

يادښتونه:

۱. صباح الدين کشککي، دهه قانون اساسی، غفلت زدگی افغان ها و فرصت طلبی روس ها، ناشر شورای ثقافتی جهاد افغانستان، پشاور، ۱۳۶۵ / ۱۹۸۶، ۱۲. شهرت ننګيال، شاه سابق محمد ظاهر شاه، ناشر، مرکز نشراتی ميوند، پشاور، ۱۳۷۹ / ۲۰۰۰، ۳۰ - ۳۱. امين الله دريـځ، افغانستان در قرن بيستم، انجمن نشراتی دانش، پشاور، ۱۳۷۹ / ۲۰۰۱، ۳۷۳. مير محمد صديق فرهنګ، افغانستان در پنج قرن اخير، ناشر احسان الله مايار، ويرجينا، ۱۳۶۷ / ۱۹۸۸، ۴۷۵.

۲. فرهنګ، ياد شوی اثر، ۴۷۵.

۳. کشککی، ياد شوی اثر، ۱۲.

۴. دريـځ، ياد شوی اثر، ۳۷۳.

۵. فرهنګ، ياد شوی اثر، ۴۷۴.

۵ الف. کشککی، ۱۳.

۶. محمد حسن شرق، کرباس پوشهای برهنه پا، چاپ شخصی، ۱۹۹۱، ۸۲.

۶ الف. شهرت ننگیال، شاه سابق محمد ظاهر شاه، مرکز نشراتی میوند، پشاور، ۲۰۰۱م، (۲۹)م.

۷. دریخ، ۴۲۹.

۸. دریخ، ۴۲۲.

۹. عاصم اکرم، نگاهی به شخصیت، نظریات و سیاست های سردار محمد داود، انتشارات میزان، ورجنیا، ۲۰۰۱، ۱۹۳.

۹ الف. کشککی، ۸۲. دریخ، ۴۴۲. فرهنگ، ۵۲۲.

۱۰. شرق، ۹۲.

۱۱. سراج، ۵۹، ۲۰.

۱۲. شرق، ۹۰.

۱۳. غوث الدین فایق، رازی را که نمی خواستم افشا گردد، ناشر کتابفروشی فضل، پشاور، ۱۳۷۹ / ۲۰۰۱، ۱۵.

۱۴. شرق، ۹۲.

۱۵. شرق، ۸۸.

۱۶. شرق، ۸۹.

۱۷. شرق، ۸۹.

۱۸. فایق، ۲۰.

۱۹. فایق، ۲۱.

۲۰. فایق، ۲۰.

۲۱. فایق، ۲۰.

۲۲. فایق، ۳۲.

۲۳. فایق، ۲۳، ۳۶، ۳۸، ۳۷.
۲۴. فایق، ۵۲-۵۰.
۲۵. شرق، ۱۰۱.
۲۶. شرق، ۱۰۳.
۲۷. شرق، ۱۰۷.
۲۸. شرق، ۹۹.
۲۹. فایق، ۴۴.
۳۰. فایق، ۴۶-۴۵.
۳۱. فایق، ۵۲.
۳۲. فایق، ۵۴.
۳۳. شرق، ۱۰۸.
۳۴. فایق، ۲۰.
۳۵. شرق، ۱۰۹.
۳۶. فایق، ۵۸.
۳۷. فایق، ۲۰.
۳۸. شرق، ۱۰۹.
۳۹. فایق، ۲۰.
۴۰. فایق، ۲۰.
۴۱. فایق، ۲۰.
۴۲. فایق، ۲۱.
۴۳. فایق، ۵۷-۵۵.
۴۴. شرق، ۱۱۰.
۴۵. فایق، ۲۱.
۴۶. فایق، ۲۲.
۴۷. عبدالغفار فراهی، افغانستان د دیموکراسي او

جمهوریت په کلونو کې، ۱۹۲۳-۱۹۷۸، خپروونکی سپېدې، امریکا، ۲۰۰۱، ۲۲۵.
۴۸. فراهی، ۲۳۳.
۴۹. شرق، ۱۱۱.
۵۰. فراهی، ۲۲۳. دریځ، ۵۳۹-۵۴۱.
۵۱. فایق، ۲۲-۲۵.
۵۲. شرق، ۱۱۲-۱۱۵.
۵۳. ننګیال، ۸۱. دریځ، ۵۴۸. فراهی، ۲۲۲.
۵۴. سراج، ۴۹.
۵۵. فراهي، ۲۴.
۵۶. فراهي، ۲۵.
۵۷. فراهي، ۲۵.
۵۸. فراهي، ۲۶.
۵۹. فراهي، ۲۴.
۵۹ الف. فرهنګ، ۴۹۳.
۵۹ ب. پاچا محمد ظاهر د محمد داود د پخلا کولو لپاره شخصي کوښښ هم وکړ، خو نتیجه یې ورنکړه. د محمد داود د کورنۍ نفر خدمت عبدالکریم قصه عجیبه معلومېږي. دده په وینا پاچا یوه ورځ «... در کنار بستر محمد داود نشسته و شروع بمالیدن پاهای او کرد. وقتی محمدداود بېدار شد و پادشاه را در بالین خود دید بسوی پادشاه نګاهی غضب آلود کرد و از جایش برخاست و بدون مبادله حرفی با او اتاق را ترک کرد.» کشککي، ۱۵. ننګیال، ۴۴.
۶۰. فراهي، ۱۱۴.
۶۰ الف. ننګیال، ۷۰.

۲۱. سراج، ۲۵.
۲۲. سراج، ۲۶.
۲۳. سراج، ۲۷. عاصم اکرم، ۱۹۳.
۲۴. سراج، ۲۸.
۲۴ الف. تنګیال، ۷۸.
۲۴ ب. عبدالحمید مبارز، حقایق و تحلیل وقایع سیاسی افغانستان، ۱۹۷۳-۱۹۹۷، مرکز نشراتی حمید نور، پشاور ۱۹۹۷/۱۳۷۶، ۱۱. تنګیال، ۱۵.
۲۴ج. تنګیال، ۷۹. مبارز، ۱۷.
۲۵. فراهي، ۱۹۷.
۲۶. سراج، ۲۸.
۲۷. سراج، ۷۲.
۲۸. عظیمي، ۱۱۳.
۲۹. فایق، ۷۱.
۷۰. مبارز، ۱۷.
۷۱. عظیمي، ۹۳. دریځ، ۵۴۸.
۷۲. دریځ، ۵۴۸.
۷۳. سراج، ۷۸-۷۹.
۷۴. سراج، ۷۸.
۷۵. سراج، ۸۵.
۷۶. فایق، ۹۴. شرق، ۱۲۰.
۷۷. دریځ، ۵۸۴. سراج، ۸۲، ۸۵.
۷۸. شرق، ۱۲۰.
۷۹. عظیمي، ۱۰۲.
۸۰. سراج، ۸۸.

۸۱. سراج، ۸۹.
۸۱الف. هارون، ۲۵-۲۲.
۸۲. سراج، ۷۵.
۸۳. فایق، ۱۰۵.
۸۴. سراج، ۷۷.
۸۵. سراج، ۷۹.
۸۵الف. عبدالصمد غوث، د افغانستان سقوط، بین المللي دفاعي څېړوونکی، واشنګټن، ۱۹۸۸، ۱۸۹.
۸۵ب. هارون، ۲۵.
۸۶. غلام مصطفی رسولي، شهادت محمد هاشم میوندوال سر آغاز فاجعه افغانستان، دانش کتابخانه، پشاور، ۱۳۷۹/۲۰۰۱، ۲۷۱.
۸۷. سراج، ۸۲. فراهي، ۲۳۸.
۸۸. فایق، ۱۰۰.
۸۹. فایق، ۱۰۰.
۸۹الف. سراج، ۸۷. میوندوال مؤلف رسولي ته د سراج د روایت پر خلاف له خپل نیول کېدو نه دمخه ویلي و چې: «زمانی به نزدش رفتم. داود خان بدون ارتباط موضوع به من گفت که بعضاً انسانهای نزد من می آیند که میخواهم رویش را بخورم.» ګومان نه کېږي چې دا به د محمد داود خبرې وي.
۹۰. هارون، ۲۲.
۹۱. هارون، ۲۲.
۹۲. واسیلي میتروخین، ک ج ب په افغانستان کې، د کرستین او سترمان او اوډ وستاد په زیار او پیلامه، د ساړه جنګ د بین المللی تاریخ پروجه، د پوهانو لپاره د وډرو ولسن

مرکز، واشنګټن، فبروري ۲۰۰۲، ۱۵۳.
۹۲ الف. فایق، ۹۵.
۹۳. د قول نقل، سراج، ۸۷.
۹۳ الف. هارون، ۲۵، ۲۷.
۹۴. عاصم اکرم، ۲۲۲.
۹۵. هارون، ۲۷.
۹۶. فایق، ۹۷.
۹۸. هارون، ۲۵.
۹۹. دریخ، ۵۹۰.
۱۰۰. سراج، ۸۷.
۱۰۱. اکرم، ۲۱۳.
۱۰۲. فایق، ۹۶.
۱۰۳. دریخ، ۵۸۹.
۱۰۴. فرهنګ، افغانستان در پنج قرن اخیر، ج ۲، امریکن سپیدی، ورجنیا، ۱۹۹۰، ۱۱.
۱۰۵. فرهنګ، ج۲، ۱۱.
۱۰۵ الف. سراج، ۹۲.
۱۰۶. هارون، ۲۲.
۱۰۷. هارون، ۲۱. عظیمي، ۱۰۱. فرهنګ، ۲، ۱۲.
۱۰۸. عظیمي، ۱۰۱.
۱۰۹. هارون، ۲۱.
۱۱۰. عظیمي، ۱۰۱.
۱۱۱. هارون، ۲۰.
۱۱۲. هارون، ۲۰.
۱۱۳. فایق، ۹۳.

۱۱۴. شرق، ۱۲۱.
۱۱۵. عظیمي، ۱۱۷.
۱۱۶. جارج ارنی، افغانستان گذرگاه کشور گشایان، مترجمان، سید محمد یوسف علمی و حبیب الرحمن هاله، انتشارات میوند، پشاور، ۱۳۷۲ / ۱۹۹۷، ۷۳.
۱۱۷. محمد حسن کاکړ، طالبان او اسلامي بنسټپالنه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه - جرمني، پېښور، ۲۰۰۴، ۲۳۷-۲۲۴.
۱۱۸. صمد غوث، ۱۸۹. نبي عظیمي، ۱۱۰.
۱۱۹. دریخ، ۵۹۱.
۱۲۰. فایق، ۲۷.
۱۲۱. غوث، ۱۹۰.
۱۲۲. غوث، ۱۱۴.
۱۲۳. غوث، ۱۱۲.
۱۲۴. غوث، ۱۱۳.
۱۲۵. محمد حسن کاکړ، د افغانستان سیاسي او ديپلوماتيکي تاريخ، ۱۸۶۳-۱۹۰۱، برل خپرونکې موسسه، لیدن، ۲۰۰۶، ۱۱۷-۱۹۲. ډیورنډ، د واحد ملت د بېلتون کرښه، د مقالو ټولګه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه – جرمني، ۲۰۰۷/۱۳۸۶، پېښور.
۱۲۶. غوث، ۱۱۳.
۱۲۷. فایق، ۱۱۸.
۱۲۸. فایق، ۱۲۱.
۱۲۸ الف. فایق، ۱۱۹.
۱۲۹. عظیمي، ۹۸.

۱۳۰. فایق، ۱۳۷.
۱۳۱. فایق، ۱۲۹-۱۳۱.
۱۳۱ الف. محمد حسن کاکړ، د پاچا امان الله واکمنۍ ته یوه نوې کتنه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه - جرمني، پېښور، ۱۳۸۴ / ۲۰۰۵.
۱۳۲. دریخ، ۵۲۳.
۱۳۳. محمد علم فیض زاد، جرگه های بزرگ ملی افغانستان (لوی جرگه ها) شخصی چاپ؟، پېښور؟، ۱۳۶۸/۱۹۸۹، ۳۱۱-۳۵۱، فرهنګ، ۲، ۳۵-۳۸. دریخ، ۵۲۵-۵۲۷. فرهنګ د جرګې د ټولو غړو شمېر ۳۴۹ تنه او دریخ یې ۳۵۱ تنه ښیي.
۱۳۴. فیض زاد، ۳۰۹.
۱۳۵. فرهنګ، ۲، ۳۷.
۱۳۶. شرق، ۱۴۳.
۱۳۷. سراج، ۱۰۱.
۱۳۸. فایق، ۱۳۹.
۱۳۹. فایق، ۱۳۸.
۱۴۰. شرق، ۱۳۱.
۱۴۱. فایق، ۱۳۶.
۱۴۲. شرق، ۱۳۱.
۱۴۳. فایق، ۱۳۹-۱۴۲.
۱۴۴. شرق، ۱۳۲.
۱۴۵. غوث، ۱۷۳.
۱۴۶. سراج، ۸۵.
۱۴۷. سراج، ۸۳.

۱۴۸. کلدیپ نایار، د افغانستان په اړه راپور، د متحدو خپرونکو شرکت، دهلي، ۱۹۸۱، ۱۲۲.
۱۴۹. غوث، ۱۷۲.
۱۵۰. غوث، ۱۷۴.
۱۵۱. فرهنګ، ۲، ۲۸.
۱۵۲. غوث، ۱۷۴.
۱۵۳. غوث، ۱۷۵.
۱۵۴. غوث، ۱۷۴-۱۸۱.
۱۵۵. فرهنګ، ۲، ۲۹.
۱۵۶. د عبدالجلیل جمیلي دغه اته مخیزه لیکنه لومړی په افغان - جرمن .کام او وروسته د ۲۰۰۲ کال د مارچ په میاشت کې په کابل کې په اراده نومې خپرونې کې خپره شوې وه. په خپله جمیلي د هغې یوه نسخه ماته تر هغه دمخه عبدالغفار فراهي هم د هغې یوه کاپي را استولې وه. زه دلته له دواړو محترمانو نه مننه کوم.
۱۵۷. د پاکستان او افغانستان د هیئتونو د خبرو سرچینه یوازې د صمد غوث کتاب دی، چې هغه ما دلته په خپله ژبه په لنډ ډول بیان کړی. ۱۲۷-۱۴۸.
۱۵۸. غوث، ۱۴۷.
۱۵۹. نیکي کیدي، د انقلاب ریښې، د اوسني ایران تاریخي تحلیل، د ییل پوهنتون، ۱۹۸۱. سندرا ماکی، ایرانیان، فارس، اسلام او د یوه ملت روح، د پنګون خپرونه، ۱۹۹۶.
۱۶۰. غوث، ۱۴۸-۱۵۱.
۱۶۱. غوث، ۱۵۱-۱۵۲.

۱۲۲. نیار، ۱۴.

۱۲۲ الف. د افغانستان - امریکې د لومړي سیاسي پړاو اړیکې په دغه کتاب کې پوره او په مکمل ډول بیان شوي دي، لیون پولاده او لیلا پولاده، د افغانستان پاچایي او متحد دولتونه، ۱۸۲۸-۱۹۷۳، خپروونکی په اوماها کې د نبراسکا پوهنتون، لنکن، نبراسکا، ۱۹۹۵.

۱۲۳. غوث، ۱۵۳-۱۵۵.

۱۲۴. غوث، ۱۵۶.

۱۲۵. غوث، ۱۵۷.

۱۲۶. غوث، ۱۵۸.

۱۲۶ الف. شرق، ۱۲۱-۱۲۸. اکرم، ۲۸۷-۲۹۲.

۱۲۷. عظیمي، ۱۱۸.

۱۲۸. د جزا قانون، رسمي جریده، د افغانستان د دولت رسمي خپرونه، ۱۳مه ګڼه، پرله پسې لمبر ۳۴۷، تله ۱۵، ۱۹۷۶/۱۳۵۵، کابل.

۱۲۹. فرهنګ، ۲، ۳۰. عبدالقدوس غوربندي، نګاهی به تاریخ حزب دموکراتیک خلق افغانستان، چاپ شخصی، سوید، ۲۰۰۰/۱۳۷۹. محمد حسن کاکړ، افغانستان د شوروي یرغل او د افغان ځواب، د کلیفورنیا پوهنتون خپرونه، لاس انجلس، لندن، ۱۹۹۵، ۵۸-۲۴. دریځ ۵۹۵. عظیمي، ۱۱۹.

۱۷۰. اکرم، ۳۰۵.

۱۷۱. دریځ، ۲۰۲. هارون، ۷۹.

۱۷۲. هارون، ۷۸.

۱۷۳. هارون، ۸۱.

۱۷۴ هارون، ۸۰.
۱۷۵ غوث، ۱۹۲.
۱۷۶ هارون، ۸۲.
۱۷۷ دریځ، ۲۰۰.
۱۷۷ الف هارون، ۸۲.
۱۷۸ فرهنگ، ۲، ۴۲.
۱۷۹ دریځ، ۲۰۰.
۱۸۰ اکرم، ۳۱۸.
۱۸۱ شرق، ۱۴۴.
۱۸۲ اکرم، ۳۱.
۱۸۳ اکرم، ۳۰۵، ۳۱۷.
نذیر، کبیر سراج، رویدادهای نیمهٔ اخیر صدهٔ بیست در افغانستان، اریانا پلورنځی، فرانکفورت، ۱۹۹۷م، ۴ م.

***

منابع

جارج ارني. افغانستان، گذرگاه کشور گشایان، مترجمان، سید محمد یوسف علمی و حبیب الرحمن هاله. انتشارات میوند. پشاور. ۱۳۷۶ ۱۹۹۷

عاصم اکرم. نگاهی به شخصیت، نظریات و سیاست های سردار محمد داود. میزان. ورجنیا. ۲۰۰۱ امین الله دریځ. افغانستان در قرن بیستم. انجمن نشراتی دانش. پشاور. ۱۳۷۹ ۲۰۰۱

عبدالغفار فراهي. افغانستان د دیموکراسي او جمهوریت په کلونو کې. ۱۹۶۳ – ۱۹۷۸. سپېدې. امریکا. ۲۰۰۱

غوث الدین فایق. رازی را که نمیخواستم افشا گردد. کتابفروشی فضل. پشاور. ۱۳۷۹ ۲۰۰۰

محمد علم فیض زاد. جرگه های بزرگ ملی افغانستان (لوی جرگه ها) و جرگه های نام نهاد تحت تسلط کمونست ها و روس ها. چاپ شخصي؟. پشاور؟. ۱۳۶۸ ۱۹۸۹

میر محمد صدیق فرهنگ. افغانستان در پنج قرن اخیر. ناشر احسان الله مایار. ورجنیا.

۱۳۲۷ ۱۹۸۸ افغانستان در پنج قرن اخیر. جلد دوم. امریکن سپیدی، ورجنیا. ۱۹۹۰
صباح الدین کشککي. دهه قانون اساسی. غفلت زدگی افغان ها و فرصت طلبی روس ها. شورای ثقافتی جهاد. پشاور. ۱۳۲۵ ۱۹۸۲
محمد حسن کاکړ. افغانستان او اسلامي بنسټپالنه. د افغانستان کلتوري ودې ټولنه - جرمني. پېښور. ۱۳۸۴ ۲۰۰۴
د پاچا امان الله واکمنی ته یوه نوې کتنه. د افغانستان کلتوري ودې ټولنه - جرمني. پېښور. ۱۳۸۴ ۲۰۰۵
د افغانستان سیاسي او ډیپلوماتیکي تاریخ ۱۸۲۳ - ۱۹۰۱. برل خپرونکي موسسه. لیډن. ۲۰۰۲

افغانستان د شوروي یرغل او د افغان خوب. کلیفورنیا پوهنتون خپرونه. لاس انجلس. ۱۹۹۵
نیکي کېډي. د انقلاب ریښې. د اوسني ایران تاریخي تحلیل. ییل پوهنتون. ۱۹۸۱
سندرا ماکي. ایرانیان. فارس. اسلام او د یوه ملت روح. پنګون خپرونه. ۱۹۹۲
واسیلي میتروخین. ک ج ب په افغانستان کې د کرستین او سترمان او اوډ وستاډ په زیار. ترجمه او پیلامه. د ساړه جنګ د بین المللي تاریخ پروجه. وډرو ولسن مرکز. واشنګټن. ۲۰۰۲ «ددې کتاب پښتو ژباړه اوس اوس د دانش خپرندویې ټولنې له خوا خپره شوې ده»
لیون پولاده او لیلا پولاده. د افغانستان پاچایي او متحده دولتونه. ۱۸۲۸، ۱۹۷۳. نبراسکا پوهنتون. لنکن. نبراسکا. ۱۹۹۰
شهرت ننګیال. شاه سابق: محمد ظاهر شاه. مرکز نشراتی میوند. پشاور. ۱۳۷۹ ۲۰۰۱

ګلدیپ نایار. د افغانستان په اړه راپور. متحدو خپرونکو شرکت. دهلي. ۱۹۸۱
عبدالحمید مبارز. حقایق و تحلیل وقایع سیاسی افغانستان. ۱۹۷۳-۱۹۹۷. مرکز نشراتی حمید نور. پشاور. ۱۳۷۶ ۱۹۹۷
محمد حسن شرق. کرباس پوشهای برهنه پا. چاپ شخصی. هند. ۱۹۹۱
غلام مصطفی رسولي. شهادت محمد هاشم میوندوال سر اغاز فاجعه افغانستان. دانش کتابخانه. پشاور. ۱۳۷۹ ۲۰۰۱
عبدالقدوس غوربندي. نگاهی به تاریخ حزب دموکراتیک خلق افغانستان. چاپ شخصي. سویډ. ۲۰۰۰
عبدالصمد غوث. د افغانستان سقوط. بین المللي دفاعي خپرونکي. واشنګټن. ۱۹۸۸

نذیر. کبیر سراج. رویدادهای نیمهٔ اخیر صدهٔ بیست در افغانستان. اریانا پلورنځي. فرانکفورت. ۱۹۹۷م. ۴ م
ناچاپ شوې لیکنه د عبدالجلیل جمیلي. مرحوم محمد داود خان. اولین رئیس جمهور افغانستان و جریان مکمل و واقعی سفر رسمي ۱۹۷۷ او به مسکو

انځورونه

ولسمشر محمد داود له خپلې مېرمن زینب او لوڼو
زرښت، شینکۍ او درخانۍ سره
د عاصم اکرم له کتاب څخه

صدراعظم محمد داود او د شلمې پېړۍ ستر مبارز
خان عبدالغفار خان
د عاصم اکرم له کتاب څخه

صدراعظم محمد داود له ولسمشر ایزنهاور او باندنیو چارو وزیر فاستردس سره په کابل کې په کال ۱۹۵۸ کې

د عاصم اکرم له کتاب څخه

صدراعظم محمد داود د شوروي اتحاد له مارشال بولګانین سره په ۱۹۵۵ کې د دو ستی د تړون د لاسلیک په حال کې، له خروشچف او محمد نعیم او نورو لوړو چارواکیو سره

ولسمشر محمد داود د کابینې له غړیو سره

د کابل پوهنتون د ادبیاتو د پوهنځي محصلانې په کال ۱۹۶۰ کې

کابل، مارچ ۲۰۰۹
د افغان افسرانو له خوا د ارواښاد
محمد داود جنازه هدیرې ته د سپارلو په لور

کابل، مارچ ۲۰۰۹: د ارواښاد محمد داود جنازه خاورو ته سپارلو
یوه منظره

کابل، مارچ ۲۰۰۹: د ارواښاد محمد داود جنازه په دارالامان کې
د محمد داود غونډۍ کې د ښخولو په حال کې

کابل، مارچ ۲۰۰۹: د محمد داود په غونډۍ کې د ارواښاد محمد داود جنازه خاورو ته د سپارلو په حال کې

ډاکټر محمد حسن کاکړ

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه _ جرمني
VEREIN ZUR FORDERUNG DER
AFGHANISCHEN KULTUR E.V

د خپرونو لړ (۱۱٦)